

ДНЕВНИКЪ

(стенографически)

на

XII^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

XIII заседание, четвъртък, 9 май 1902 г.

(Отворено въ 2 ч. и 45 м. слѣдъ пладнѣ подъ прѣдседателството на подпрѣдседателя г. Д. К. Поповъ.)

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: (Звъни.)
Засѣданието се открива.

Моля г. секретаря да прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь П. Шоповъ: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. народнитѣ прѣдстазители: М. Балтовъ, Д. Вълчевъ, К. Досевъ, А. Каназирски, Б. Минчовъ, С. Митевъ, Г. Пасаровъ, С. Пиралковъ, А. Урумовъ и М. Хюсейновъ.)

Прѣдседателствующъ Д. К. Поповъ: Отъ 178 души народни прѣдставители отсѣдствуватъ 10. Понеже има законното число прѣдставители, засѣданието продължава.

Има да съобща нѣколко отпуски, които сж дадени на г. г. народнитѣ прѣдставители: на Самоковския народенъ прѣдставителъ г. С. Пиралковъ е разрѣшенъ 6-дневенъ отпускъ; на г. Б. Минчовъ, Радомирски прѣдставителъ, е разрѣшенъ 4-дневенъ отпускъ, начиная отъ 9 того; на Хасковския народенъ прѣдставителъ г. Апостолъ Урумовъ е даденъ 2-дневенъ отпускъ, начиная отъ днесъ.

Постѣпило е едно прѣдложение отъ Тръвския народенъ прѣдставителъ г. П. Вжжаровъ, за допълнение на чл. чл. 859, 996, 1.011 и 1.029 отъ гражданското сждопроизводство. Ще се съобщи на надлежния министъръ и ще се тури на дневенъ редъ своеврѣменно.

Пристѣпиме къмъ дневния редъ, който е: предложение разискванията по проекта за отговоръ на тронното слово.

Г-нъ Никола Савчевъ има думата.

Н. Савчевъ: Г-да народни прѣдставители! Азъ нѣма да кажа нѣщо ново, нѣщо особено; пъкъ и

да искамъ, не мога да направя това. Азъ ще повторя много работи, съ които се е занимавала извѣстна частъ отъ нашия печатъ, работи, които сж били поставяни отъ нѣколко години насамъ въ Народното Събрание, тукъ, работи, които се засегнаха и сега даже, при разискването отговора на тронното слово. Но, ако правя това, правя го най-много зарадъ туй, защото има хора, на които едно и сжщо нѣщо трѣбва да се повтара много често; хора, на които трѣбва, така да се каже, да се приказва на високо — това сж глухитѣ, безразлично въ кои редове се намиратъ тѣ.

Прѣди всичко друго, ще кажа, че азъ не съмъ съгласенъ съ г. Такева, който така жестоко се нахвърли противъ правителството, задѣто то не ни било сликало по-рано. А не съмъ съгласенъ заради това, защото работитѣ, трѣбва да признаемъ, бѣха се стекли така, че г. г. министритѣ, като доста добри християни, не можаха да се снабдятъ наврѣме съ нужното число яйца, за да се отсраматъ на политическия великъ-денъ; вънъ отъ това имаше и друга несгода: много яйца, за голѣмо очудване, не можаха да хванатъ боята; чакъ подиръ се узна истинската причина — не били стипцосани прѣдварително. Когато правителството си нареди работата, когато прѣмахва всичкитѣ тия прѣчки, ние виждаме, че то изпълни своя отечественъ дългъ — свика ни, и то даже, ако искате, единъ денъ прѣди вадето.

Азъ нѣма да се снирамъ много-много върху тѣзи обвинения, които се изсипаха сжщо тѣй отъ нѣкои хора противъ правителството, задѣто въ врѣме на изборитѣ негови хора и агенти си служили съ познатитѣ български работи: морално влияние, сопаджилжкъ, шайкаджилжкъ и други такива бисери, обвинения, които се изсипаха и ще се

изсипватъ и въ бъдъще — защото за мнозина не е допътъ още редъ — и отъ хора, които не само сж си служили съ сжщитѣ срѣдства, когато сж били на властъ, но даже още не сж се отрѣкли вътрѣшно отъ тази традиционна система у насъ за печелене на избори. Че дѣйствително правителството падна доста въ очитѣ на българското общество слѣдъ този периодъ на управление, азъ ще кажа само нѣколко думи върху това. По-рано, когато министерството бѣше коалиционно, у г. г. министритѣ отъ прогресивно-либералната партия се забѣлѣзваше едно желание за туряне поне редъ въ страната. Наистина, имаше много трѣски за дѣлане, но ние като че ли искахме да се задоволимъ и съ малкото. Обаче, слѣдъ разтурването на Събранието, за да се провериля ужъ още единъ пътъ народната воля, г. г. министритѣ, казвамъ, трѣгнаха по отпикания пътъ на своитѣ прѣдшественици, като се захвана онова познато разтуряне на общински съвѣти, уволняване и отчисление на чиновници, — нѣща, отъ които се възмущи даже — искрено или не, не знамъ — единъ Радославовъ. Въобще, ще кажа, прѣзъ този периодъ на управление тогавашниятъ непълнен кабинетъ си лѣпна такова леке, което не ще може да измие нито „истинския английски сапунъ“. Дали правителството ще продължава въ този пътъ или не, бъдъщото ще покаже. Моето искрено желание е да се опомни, защото, иначе, ако бжде хвърлено и то на политическото бунѣще, ще даде възможностъ да поникне трѣнето на другитѣ котерийни у насъ управления. А българската политическа нива и така е доста наторена. Иска се само работа, която сж подели другитѣ културни народи. Пъкъ и азъ не съмъ партизанинъ на трампосяването — да се замѣни кѣпавото съ кѣораво. Желателно е само г. г. министритѣ да се вслушатъ въ съвѣтитѣ на г. г. народнитѣ прѣдставители и да поправятъ волнитѣ или неволнитѣ си прѣгрѣшениа, защото инакъ, естествено, ще паднатъ подъ тежестъта на собственитѣ си прѣгрѣшениа.

Слѣдъ изборния резултатъ мнозина помислиха, че е настъпило врѣмето, щото парцалиясалитѣ се у насъ групи и партии да се опомнятъ и тѣзи отъ тѣхъ, които не дѣлятъ никакви принципиални различия, да се сплотятъ, да се сдружатъ, така да кажа, и да захванатъ една планоуѣрна економическа и финансова политика. Въобще, мислѣше се, че е настъпило врѣмето, щото да се захвърли, поне що-го-дѣ, котерийниятъ характеръ на досега управляющитѣ партии. Но какво излѣзе? Излѣзе, че и този изборенъ резултатъ не можа да даде умъ на властующата сега партия, която съ допѣлюването кабинета съ чисто свои хора затрѣни пжти на всѣкакво сближение, като се впусна да управлява на своя глава. А това доказва, че нашитѣ, тѣй наречени, управляющи партии още не сж се освободили отъ своята котерийностъ, още не могатъ да съзнаватъ онѣзи политически, културни и економически задачи, които имъ се налагатъ да управятъ, като сж се впуснали въ пжти на надпрѣпускането,

безъ всѣкаквъ огледъ назадъ. А че котерийността не може да се изкорени само съ едно добро желание, че тя е рожба на врѣмето, на съврѣмешното економическо разлагане и неуформяване — това сж го казвали много пжти други, пжкъ и сега се засѣгна отъ други оратори, та азъ нѣма да се спирамъ много. Сега ще се спира на една мѣрка, която би трѣбвало да се прѣдприеме, още повече като знаемъ, че слѣдъ нѣколко мѣсеца ще трѣбва да се правятъ три избори: за градски, селски и окръжни съвѣти. Азъ не съмъ съгласенъ съ нѣкои оратори, които само викаха противъ правителството, че това и това било направило, пжкъ най-сетѣ апелираха като казваха: бе джанжмъ, защо не оставите народа да се изкаже самичкѣ? И не съмъ съгласенъ заради това, защото трѣбва да се погледне на злото право въ очитѣ, трѣбва да се търси нѣкаквъ цѣръ за излѣкуването на това зло, трѣбва да се погледне въ коренитѣ. Защото само съ проповѣдь не можешъ да накарашъ единъ човекъ, който е навикналъ да бърка въ чуждитѣ джебове, да отвикне отъ тоя си занаятъ, но трѣбва да се позаинтересуваме съ самата работа, да видимъ истинскитѣ причини и само тогава ще може да се прѣмахне това зло. Както знаете, съ падането на всѣко едно правителство, всички изборни учрѣждения сж били катурвани съ главата на долу; и всичко това става — нека се забѣлѣжи — въ всички врѣмена и то най-много се е поощрявало отгорѣ. Рибата се вмирихва отъ главата. Така е и у насъ въ управлението. Съ идването на всѣко ново правителство общинитѣ особено сж били прѣвземани всѣкога на юрушъ. Дохождатъ нови хора съ нови джебове и се захващатъ старитѣ истории. Острената злоба въ опозиционно врѣме се обръща на бръсначъ, съ който противницитѣ се рѣжатъ единъ другъ. Хората захванаха да се отвърпаватъ отъ изборната система и да виждатъ въ нея едно зло. Работата, ако искате, бѣше назрѣла доста много за реакцията, ако само мъртвитѣ да не бѣха призовали честнейния Дико и ако в. „Свѣтъ“ да не бѣше се задоволилъ съ изборния хапъ. Впрочемъ, и сега не ни липсватъ държавници, които въ свободата виждатъ слободия, въ изборнитѣ учрѣждения — разпасаностъ. Та, казвамъ, понеже подиръ нѣколко мѣсеца имаме да правимъ три избора, азъ поднаямъ правителството, а ако не ще то — народното прѣдставителство да внесе измѣнението на избирателния законъ, за въвеждане пропорционалната избирателна система, която освѣнъ че е най-справедливата, но ще постави борбата на по-принципиална почва и ще въведе контролъ въ тѣзи изборни учрѣждения. И друго нѣщо: тогава всѣко паднало правителство нѣма да повлича подиръ себе си тия изборни учрѣждения, па и г. г. министритѣ нѣма да бждатъ главоболени отъ безчислени депутации, както сега става, за разтурването на тѣзи или онѣзи общински или окръжни съвѣти.

Като казахъ за окръжнитѣ съвѣти, ще спомена изтъкнатата миналата година мисль, при приема

нето закона за административното дѣление. Тогава се каза, че тази реформа би имала значение у насъ най-много за самоуправлението, но ако се въведе пропорционалната избирателна система, която ще направи отъ тия изборни тѣла едни малки народни събрания и би направила, щото да се застъпятъ въ тѣхъ всички мнѣния. Пъкъ и нали едно отъ програмнитѣ искания на сега властующата партия е пропорционалната избирателна система?

Въ тропното слово, както видѣхме, не се споменава нищо за толкозъ шумния щатъ и законопроектъ за чиновницитѣ, който ужъ щѣше да се внесе още миналата година отъ сжщитѣ тия министри. Наистина, г. Министъръ-Прѣдседателътъ, като отговаряше на г. Благоева и на г. Цанова, казваше, че правителството имало намѣрение да внесе извѣстни законоположения, но не ги внесе сега, защото задачата на сегашната сесия е била ограничена — да се занимае само съ бюджета и съ договора за заема, като сжщеврѣменно искаха и съмнѣние, че едвали единъ такъвъ законъ за чиновницитѣ би могълъ да направи нѣщо, защото, казва той, нѣмало да бжде траенъ. — Естествено, нѣма да бжде траенъ, ако само бжде тоя законъ партизански, а партизански ще бжде, ако не се отнася еднакво за всички заварени и незаварени чиновници на служба. Вънъ отъ това, въ такъвъ единъ законъ би трѣбвало да легнатъ и тѣзи основни принципи: да се прѣдвиди цензъ, изпитъ, за всички служанци и да се учрѣди единъ административенъ съдъ, който да разрѣшава въпроситѣ за назначеніе и уволненіе на чиновницитѣ, безъ да могатъ министритѣ да отрѣжатъ сами работитѣ, както си щатъ. А уреждането на чиновническия въпросъ се чувствува отъ всички; нѣкои партии даже — реформаторитѣ, както спомена и г. Цановъ, — най-много експлоатираха съ това. Наистина, съ уреждането на чиновническия въпросъ най-много биха пострадали котерийнитѣ партии, но нищо отъ това. Нали, божемъ, искаме да направимъ по-малко ослзателна котерийността у насъ? Ако ли пъкъ правителството веднажъ за винаги се е отрѣкло отъ тоя законопроектъ — понеже не се казва ясно, не чухъ поне да се спомене изрично — защото иначе партията не би могла да се чувствува на властъ — тогазъ друга работа. Дѣйствително, азъ съмъ съгласенъ съ г. Министъръ-Прѣдседатели, че даже ако легнатъ въ едно такова законоположение и тия принципи, както посочихъ, далечъ не може да се уреди чиновническия въпросъ у насъ, защото причинитѣ на злото лежатъ по-дълбоко, но, вѣрвамъ, всѣки ще се съгласи, че той доста много ще направи — ще направи поне да поулегнатъ нашитѣ партии, защото знайно е, че уволненитѣ чиновници сж били всѣкога армията на нашитѣ партии.

Тукъ се изказаха нѣкои вѣрни работи по събирането на данъцитѣ, по трудността за събирането имъ и т. н., но не се погледна на причината, а тя лежи въ сегашната данъчна система. Ето защо казвамъ, трѣбва

да се проучатъ условията за промѣняването на тази система, защото една система, която за едно врѣме е добра, за друго става пегодна. Заедно съ нарастването на производителнитѣ сили, заедно съ промѣняването формитѣ на производството, трѣбва да се промѣняватъ и данъчнитѣ системи. И г. Благоевъ се съгласи, че ако сега-засага е невъзможно прогресивно-подходящиятъ данъкъ, защото той е невъзможенъ въ страни, които сж закѣспѣли въ своето економическо развитие, защото той прѣдполага едно производство, то азъ не виждамъ какво може да се каже противъ въвеждането на този данъкъ, който г. Ниперовъ прѣпорѣчва въ своята книга — данъкътъ върху дохода и капитала, че се търпятъ такива несправедливи данъци, каквито сж бегликтѣ, пѣтната повинность, ако искаме и поземелниятъ данъкъ. Това обикновено се оправдава съ финансовата криза, за която другъ лѣкъ не се знае освѣтъ заемитѣ. Даже уважасмиятъ професоръ г. Боевъ, въ единъ свой рефератъ, между другото прѣпорѣчва за погашение на миналогодишнитѣ дефицити увеличение на беглика съ 10 ст. на бравче. И дѣйствително, много лесна смѣтка: 8.000.000 овци и кози — 800.000 л. приходъ. Наистина, той споменава и за други нѣкои намаления, но тамъ, дѣто тѣ би могли да се направятъ най-много, дѣто народната пара се хвърля за непроизводителни цѣли, той нищо не казва; искамъ да кажа, че за военния бюджетъ той нищо не споменава. Виде се, и него го блазнятъ историческитѣ задачи, затова оправдава държането на една такава непосилна армия у насъ.

Азъ ще се възползувамъ отъ книгата на г. Ниперова да цитирамъ малко нѣщо, за да види почитаемото народно прѣдставителство доколко сж несправедливи нѣкои отъ нашитѣ данъци. Единъ данъкоплатецъ, който живѣе отъ дохода на капитала си, отъ движими имоти, и получава годишенъ доходъ 5.400 л., плаща, споредъ неговото прѣсмѣтане, 108 л.; данъкоплатецъ, който има служебно занятие при сжщия доходъ, плаща 162 л.; единъ търговецъ на овни и овци за сжщия доходъ — разбира се, той има 54.000 л. — ще плаща 2.700 л.; а единъ земеделецъ, при сжщия доходъ и пакъ сжщия капиталъ, ще плаща 2.565 л.

Вънъ отъ това, сегашната система прави нѣкои данъци много неподвижни, а това, разбира се, не може да се не отрази и на държавния бюджетъ. Напр., патентовиятъ налогъ прѣзъ 1886 г. е билъ 1.500.000 л. и прѣзъ 1894 г., слѣдъ 8 години, пакъ сжщиятъ; отпослѣ този налогъ, когато е билъ обърнатъ въ данъкъ върху запаятията, прѣзъ 1895 г. е билъ 2.600.000 л., а прѣзъ 1901 г. — 3.600.000 л. — нѣщо 1.000.000 л. повече. Сега, данъкътъ върху сградитѣ, по което ще моля да обърнете внимание, прѣзъ 1886 г. е билъ 2.310.000 л., а прѣзъ 1901 г. — 2.250.000 л.; пѣтната повинность прѣзъ 1886 г. е била 1.809.920 л., а прѣзъ 1901 г. — 1.800.000 л., почти намаление. Но понеже нуждитѣ на държавата отъ година на година се увеличаватъ, то

какво се прави? Разбира се, прибѣгва се до косвенитѣ данѣци. Споредъ свѣдѣніята, които ни дава г. Пиперовъ въ сѣщата книга, прѣзъ 1886 г. косвенитѣ данѣци сѣ били 9.117.000 л., а прѣзъ 1895 г. — 35.032.000 л. Вънъ отъ това, знаемъ скотовѣдцитѣ на какви случайности се подхвърлятъ, какъ често се явяватъ болести, които затриватъ стадата имъ, още повече, че едва-ли сѣ вземени нѣкои по-сериозни мѣрки отъ ветеринарни лѣкари и фелдшери, които се задоволяватъ въ повечето случаи само съ едни окръжни, които не дохождатъ до селянитѣ — ще спомена за нашата околия — а вѣрвамъ, че сѣшитѣ болести — митилъ и власъ — сѣ върлували на повечѣ мѣста въ страната. Въ нашата околия отъ 53.349 овци сѣ умрѣли 14.684, значи, около 35%; вънъ отъ това заболѣли сѣ повече отъ 5.000; хората дадоха декларации и когато ще трѣбва да плащатъ данѣка си, тѣ може би вѣма да иматъ половината или четвъртината отъ тѣхъ, а ще иматъ само кожитѣ на умрѣлитѣ овци.

Сѣщо тѣй другъ единъ въпросъ, който отъ денъ на денъ захвана да бѣде очитѣ на всички ни, — това е работническитѣ въпросъ. Отъ нѣколко години наредъ тукъ, въ Сърбанието, е било застъпано едно работническо законодателство и сега се застъпни доста добрѣ отъ г. Благоева, затова азъ ще се огранича само съ нѣколко думи. Какъ се отнася една голѣма частъ отъ нашето общество къмъ този въпросъ, може да се види отъ това, което писаха нѣкои Софийски вѣстници въ врѣме на работническата стачка при захарната фабрика. Тѣ се навърляха противъ работницитѣ, защото послѣднитѣ се били застъпили за своитѣ права, като сѣ искали да подобрятъ собственото си положение; а знаемъ, че при една стачка почти еднакво страдатъ интереситѣ както на фабрикантитѣ, така и на работницитѣ. Та, казвамъ, трѣбва да се проучатъ условията на всѣки единъ трудъ, за да може отпослѣ да се взематъ нужнитѣ законодателни мѣрки. Г-нъ Министъръ-Прѣседателътъ, като отговаряше на г. Благоева, каза едно нѣщо, което той бѣше пропусналъ и което всѣки не може да не признае, че е истина: ако обикновено фабрикантитѣ у насъ и навсѣкѣдѣ прибѣгватъ до дѣтския и до женския трудъ, то причината на това е, че той е по-евтинъ, и се изказа въ такъвъ смисълъ, че едно работническо законодателство щѣло да поврѣди доста много на възразждащата се индустрия. Азъ мисля, че съ учрѣждаването на едно работническо законодателство ще се даде единъ тласъкъ на нашата индустрия. Защо? Защото, когато единъ работникъ работи по-малко, когато му се плаща при това по-добрѣ и когато има повече врѣме да се замислюва за себе си, той ще се издигне отъ тинята, ще стане човѣкъ по-културенъ, човѣкъ съ по-голѣми потребности, ще бѣде по-добъръ консоматоръ, а това, естествено, не може да не влиае благотворно за развитието на нашата индустрия. Най-послѣ, не мисли ли правителството

за длъжностъ да се погрижи за работницитѣ въ държавнитѣ работилници, като арсеналътъ и др., както що се е загрижило за умственитѣ работници — чиновницитѣ — съ разни правилници?

Сега ще се спра на другъ единъ въпросъ, на който мѣстото, ако и да е повече при разглеждането на бюджетопроекта, но това ще го направя, защото съ него се засѣга и другъ единъ въпросъ, въпросътъ за отношенията ни съ нѣкои други държави и частно — какъ гледамъ азъ на македонския въпросъ. Ще кажа съвсѣмъ малко, защото г. Влайковъ надълго говори, пъкъ и г. Владимиръ Димитровъ специално ще се спре върху този въпросъ и ще го обясни по-добрѣ. Въпросътъ е за намалението на нашата армия. Отъ честитѣ повтаряния тия работи сѣ станали, може да се каже, баятъ. Нищо отъ това. Че армията въ сегашния видъ и количество е непосилна за насъ, това всѣки признава; но това „необходимо зло“ обикновено оправдаватъ съ „завѣтния народенъ идеалъ“, съ „историческитѣ задачи“, както каза г. Влайковъ. Доста е да си припомнимъ какъвъ шумъ се вдигна по Фирмилиановото рѣкополагане, за да блѣсне какво е мислила по-голѣмата частъ отъ нашето общество. Въ моитѣ очи поне — ако е грѣхъ, нека бѣде мой — тази частъ отъ обществото ми се видѣ токозъ дребна, щото струваше ми се, че би се изгубила подъ килимѣката на Фирмилиана. А ужъ се работѣше за нѣкакво оближаване съ нашитѣ съседѣ, за което и тукашното славянско дружество бѣше рѣшило да прѣдприеме едно патуване въ Сърбия. Отъ тази шовинистическа трѣска се увлѣкоха даже и професоритѣ, види се, за да покажатъ на студентитѣ въ какви само случаи тѣ биха могли да политиканствуватъ. Между многото други професори, за жалостъ, личеше и името на едного, който пишеше статии за балканската конфедерация и митническия тарифъ — нѣща, които би трѣбвало да прѣгърне всѣки единъ българинъ. Та, казвамъ, този случай, Фирмилиановото рѣкополагане, дойде да покаже, че на голѣма частъ отъ нашето общество даването автономни права на Македония и Одринско е било само като срдѣство за постигане на главната цѣль — присъединяването на тѣзи области къмъ България. Наистина, има хора и групи, които искрено мислятъ, че така е по-добрѣ, че въ това направление би трѣбвало да се дѣйствиува, и азъ не мога да ги обвинявамъ въ това; но има у насъ и такива хора и групи, сѣщо така, които, като нѣма за какво да се заловятъ, поделѣ сѣ този въпросъ, за да могатъ по-лесно да стигнатъ до Араратъ — властѣта.

Г-нъ Теню Начовъ направи едно много духовито и много вѣрно сравнение, което ми направи впечатление. Той уприличи тѣзи хора на едноврѣмешнитѣ египетски кюмѣджии, които сѣ лѣляли езически богове, и когато видѣли, че обществото захванало да не вѣрва на тѣзи богове, тѣ се изплашили. И дѣйствително, има защо да се плашатъ, защото тукъ е въпросъ за хлѣба. Самъ г. Теню

Начовъ си призна, че и той е билъ единъ отъ тия кукмджии, както се спомена. Та, казвамъ, ако гледаме инакъ на работата, то, естествено, ние още за дълги години ще държимъ непосилна армия, ще изтощаваме силитъ си, ще се жабимъ на съсъдитъ си и, най-сѣтнѣ, ние занемарваме вътрѣшното си уреждане, като сме тръгнали да гонимъ собствената си сѣнка! Споредъ мене, трѣбвало би единъ пътъ за винаги да заличимъ отъ ума си всѣкакво присъединяване на тѣзи области къмъ България. Нека да оставимъ робътъ да се наѣде на собственитъ си сили, защото инакъ ние дѣйствуваме деморализующе, като го караме да се наѣде за освобождението си на Русия, намъ и на Сърбия. Най-сѣтнѣ, съ тази си постѣпка освѣтъ дѣто се заплитаме сами, но и сами отлагаме освободителното дѣло. Нека да се организира самъ робътъ вътрѣ, нека се организира емиграцията тукъ и другагѣ и тогава робътъ, естествено, ще може да разчита на моралната и материална подкрѣпа не само наша, но и на нѣкои отъ неговитъ съсѣди. Ще кажа едно нѣщо, което е много желателно, но което е неизпълнимо — но ако сега е неизпълнимо, ще дойде врѣме, когато тѣзи, които сж натоварени съ рѣководенето на общественитъ работи, да бждатъ потикнати отдолу, отъ масата да го изпълнятъ. Желателно е, казвамъ щото всички тия, които мислятъ днесъ или утрѣ да заематъ кормилото на държавнитъ работи, да деклариратъ тукъ и чрѣзъ своитъ органи, че и тѣ гледатъ на работата искрено, както гледатъ неуправляющитъ елементи, или, ще кажа азъ, както гледатъ потиквающитъ елементи. Така като се гледа на работата, естествено, ще може да се постигне по-скоро едно сближение съ съсъдитъ, ще може да се достигне тая балканска конфедерация, въ която отъ по-послѣ ще може да влѣзе, като самостоятеленъ членъ, и свободна Македония. Но не е достатъчно само това; за да можемъ да увѣримъ нашитъ съсѣди, че ние дѣйствуваме искрено, трѣбва самитъ г. г. министри да поискатъ намалението на армията. Така, като намалимъ армията, сжщеврѣменно да се почне изучаването въ подробноститъ на милиционната система, за да може отпослѣ да се въведе у насъ. Въобще, ние трѣбва да се подготвимъ дотолкозъ, колкото е нужно да се самоотбраняваме, като заличимъ отъ ума си мисълта да присъединяваме Македония къмъ България, за нѣкакви завоевателни цѣли. Досегашнитъ правителства много сж се интересуваха съ македонското движение тукъ, но каква полза за България, пъкъ и за Македония частно? Въ 1895 г. македонското движение се използва за висши цѣли; въ Радославова врѣме поопренията отгорѣ отидоха до прѣстѣпностъ, но при сѣ това, нѣкои отъ хората на днешното правителство тогава мислѣха, че това е още малко, като интерпелираха и писаха въ своя органъ нѣкои работи; но сега когато сж опрѣни до стѣната, когато имъ се попушна отъ Русия това, което за г. Такева е енигма, а за насъ аксиома, ние виждаме едно отрѣзвление

въ редоветъ на неговитъ хора. Жалното е само, че то не е продиктувано отъ прѣцѣждането на работитъ, ами е слѣдствие на притискане до стѣната. Та, казвамъ, ако мислимъ така, че ще можемъ да освободимъ Македония и отпослѣ да я присъединимъ къмъ България, то работитъ за дълги години ще вървятъ сѣ така. Даже ако допуснемъ, че ще дадатъ автономни права на Македония, то работитъ въ нищо нѣма да се измѣнятъ, а ще се осложнятъ повече, защото, естествено, ще трѣба да се усили армията, ще се усили и враждата ни съ нашитъ съсѣди, ще дойде работата до една война, ще се принесе враждата въ Македонии между разнитъ народности и така вмѣсто да даваме примѣръ да живѣятъ народноститъ братски, както живѣятъ италианци, французи и пр. въ швейцарскитъ кантони, ние ще правимъ обратното, ние сами наливаме масло въ огъни. И даже при една автономна Македония, но при сжщитъ стремления, ако се каже въ Народното Събрание: „сега Македония е свободна, да намалимъ армията, да се уредимъ вътрѣшно и пр.“, и тогазъ ще се отговори, както се отговаря днесъ: „сакжъ, това не може да бжде, ние имаме „исторически задачи“, ние имаме „завѣтенъ народенъ идеалъ“. Да, г-да прѣдставители, тѣзи „исторически задачи“, този „завѣтенъ народенъ идеалъ“ — това е гробътъ на България.

Върху редъ други въпроси, които би трѣбвало да се засѣгнатъ, азъ нѣма да се спирамъ. Както виждате, азъ не казахъ нищо ново, повторихъ работи, които досега сж често повтаряни, но направихъ това заради туй, защото има хора, на които едни и сжщитъ нѣща трѣбва да се повтарятъ много често; хора, на които трѣбва да се приказва високо: това сж глухитъ, безразлично въ кои редове се намиратъ тѣ!

В. Димитровъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Натоваренъ съмъ отъ парламентарната група на социалната демокрация да взема думата по отговора на тронното слово и да се спра специално върху онзи пасажъ, дѣто се говори за нашитъ отношения съ външнитъ държави, специално съ съсъдитъ и, главно, съ нашата Освободителка.

Прѣди да пристѣпна къмъ сжщността на прѣдмета, считамъ за нужно да направя една малка бѣлѣжка, че азъ пѣмамъ намѣрение да оскѣрбявамъ чувствата на никого тукъ, че социалната демокрация, моитъ другари, гледатъ съ симпатия къмъ руския народъ, че моитъ другари гледатъ еднакво къмъ всички народи, които воюватъ и вървятъ по онзи пътъ, който води къмъ общечовѣческа солидарностъ. Така че, когато става дума за нашитъ отношения съ външнитъ държави, азъ имамъ за задача да изложа тукъ обективно историческитъ факти, историческитъ събития и, като ги анализирамъ, да тегля отъ това ония заключения, които сж необходими за нашето социално развитие. Тѣзи

именно исторически факти и събития сж нужни, г-да народни прѣдставители, да бѣдатъ казани тукъ, за да не чуваме отъ хора, като г. Такевъ, че всичко това било енигма заради него — единъ обикновенъ въпросъ, какъвто е въпросътъ на Фирмилиана.

Втората забѣлѣжка, която имамъ да направя, ти е, че когато става дума за външната политика, всички г. г. оратори, които се изредиха на тази трибуна, струва ми се, децласираха въпроса. Да се поясня. Когато се говори за външна политика, казвамъ азъ, не трѣбва да се отнасяме къмъ външната политика като къмъ нѣкакъвъ факторъ, като къмъ нѣкаква си фикция сама по себе си и за себе си, а трѣбва да се вгледаме много добръ въ туй, което става въ България, въ туй, което става въ нѣдрата на България, економически и социално, и тогава да говоримъ за външна политика. Всички зачекнаха външната политика: едни критикуваха жестоко правителството, други, макаръ да стоятъ на русофилска почва, както г. Такевъ, намѣриха маса стрѣли, маса доказателства въ в. „България“, за да ги отправятъ къмъ правителството и да му кажатъ чуй ли не, че то било прѣдатель по Фирмилиановия въпросъ. Други, казвамъ, безъ да влизатъ въ анализа на туй, което става у насъ, сѣщо така отъ друга гледна точка по външната политика, атакуваха правителството. Обаче, нито единъ отъ тѣхъ не се спрѣ, когато говорѣше за външната политика на България, било тая къмъ Русия, било тая къмъ Австрия, да се запита, да си зададе важния въпросъ, именно: ако азъ се обявявамъ австрофилъ, би трѣбвало прѣди всичко да докажа, че отъ гледна точка политическа, економическа, социална и културна, интереситъ на България съвпадатъ напълно съ интереситъ економически, политически и културни на Австрия, и, слѣдователно, българската външна политика би трѣбвало да се движи въ онази орбита, която се казва външна политика къмъ Австрия. Това би трѣбвало прѣди всичко да се докаже и тогава, ако ние констатираме, че има тождество, че има еднаквостъ въ нѣщата, можемъ да кажемъ за социалното развитие на България, че за да стане България факторъ на цивилизацията, факторъ на прогреса въ цѣлия Балкански Полуостровъ, за нейната бѣдина, трѣбва да върви съ Австрия. Или же, както г. Такевъ избѣгна този много важенъ въпросъ и г. Христовъ го тури много на тѣсно, г. Такевъ върва беззавѣтно въ Русия, приема за доказано, че нашитъ интереси сж тождествени съ интереситъ на Русия отъ гледна точка политическа, отъ гледна точка економическа и отъ гледна точка социална, и като приема това, вървющъ беззавѣтно въ Русия, продължи нататъкъ и най-послѣ дойде и се спрѣ до онази стѣна, която се нарича Фирмилиановъ въпросъ: а а, казва, за мене това е енигма; азъ не мога да си обясня какъ нашата Освободителка дѣйствува по този начинъ. Това е енигма, дѣйствително, за онѣзи хора, които не изучаватъ историческитъ факти и събития и не искатъ да имъ дадатъ онова мѣсто въ историята,

въ живота на народитѣ. Но за насъ това не е така.

Като направихъ тѣзи забѣлѣжки, ще трѣбва да пристѣпя направо къмъ прѣдмета.

Една здрава мисль на г. Министъръ-Президента, въ отговоръ на моя другаръ Благоева, много ми се хареса и азъ ще се спра на нея. Г-въ Министъръ-Президентътъ каза, че за да се вгледаме задъ границитѣ на България, за да се вгледаме отъ Рила и Родопитѣ, необходимо е ние тукъ, въ България, да бѣдемъ силни, ние да бѣдемъ тукъ здрави. И когато каза г. министърътъ, да бѣдемъ силни и здрави тукъ въ България, той разбираше именно онова, което г. Благоевъ разви — да бѣдемъ силни и здрави социално-економически; г. Министъръ-Президентътъ разбираше, че България трѣбва въ економическо и културно отношение, като разви всички свои жизнени сили, като накупѣ ония национални богатства, които съставляватъ силата на всички народи, тогава нека си позволи да погледне задъ границитѣ. Тая мисль сѣмъ дълженъ да подчъртая, защото върху нея ще се базирамъ.

Г-да народни прѣдставители! По нашето разбиране, въпросътъ би трѣбвало да се постави така: каква трѣбва да бѣде външната политика на една държава при даденъ исторически моментъ? Като казвамъ при даденъ исторически моментъ, изхождамъ отъ онова гледище, което разви моитѣ другари Благоевъ, изхождамъ отъ гледището на социалното развитие, защото въ живота на човѣка, въ живота на царството на растенията или на животнитѣ, въ живота на живитѣ организми, въ живота на държавитѣ има една еволюция. Изхождайки отъ гледището на това социално развитие, на което ние претендираме да сме носители, на което ние претендираме да сме партизани, като се вгледаме въ нашата държава, като погледнемъ нейната индустрия, нейната търговия, нейното земледѣлие — като погледнемъ всичко това, което работи, което накупява национални богатства, като се вгледаме въ всички тия производителни съсловия, които натрупватъ националнитѣ богатства, които крѣпятъ държавния организъмъ, отъ името на тѣхнитѣ интереси, ние оттамъ ще изхождаме, когато искаме да рѣшаваме въпроси за външна политика. Значи, споредъ насъ излиза, че външната политика трѣбва да има за база — какво нѣщо? — вътрѣшната политика въ широкъ смисль на думата, вътрѣшната социално-економическа, културна политика на страната. Не можемъ да правимъ нѣща à rebours, наопаки, — ние не можемъ да правимъ външната политика за основа на вътрѣшната, защото това би значило външни нѣкакви си фактори като фикции и енигми могатъ да дѣйствуватъ по този начинъ не въ полза на социалното развитие, а въ полза само на социалното разорение на България и тогава да се простимъ съ тази България. Като изхождамъ отъ това гледище, било е време, когато съюзитѣ между държавитѣ сж се правили по личното приятелство на държавнитѣ глави, по личното приятелство на царетѣ. Минаха тия

времена въ историята на човѣчеството. Минаха тия врѣмѣни въ историята на човѣчеството, когато държавнитѣ глави, като прѣдставители на своя народъ, можеха да го влачатъ насамъ и нататъкъ. Настѣпни епохата на външната политика или епохата на завоеванията. Тази епоха е имала, тъй да се каже, своето значение; тя е била въ своя разцвѣтъ прѣзъ цѣлия 19, а може би и прѣзъ втората половина на 18 вѣкъ. Но нека не се забравя едно нѣщо, г-да народни прѣдставители, когато става дума за тъй наречената външна завоевателна политика, хората, тѣзи държавни мъже именно, които сѣ стояли начело на управлението въ известна държава, имали сѣ прѣдъ видъ това, което стои задъ гърба имъ — самиятъ народъ. Ако една Англия днесъ се обръща въ империалистическа, ако тя може да води една война въ Трансвалъ и харчи милиарди, това не е за чернитѣ очи на Ивана и Драгана, това не е за кефа и чернитѣ очи на Чемберлена, а е за интереситѣ на онази класа въ Англия, която се нарича буржоазия, въ интереса на онази силна класа въ Англия, която владѣе и управлява, която е натрупала всичкитѣ тия национални богатства, която има нужда отъ дебуншета, която има нужда отъ пазари. Завоевателна политика прави една такава държава тогава, когато има задъ гърба си такава сила. И благодарение на тази сила и тѣзи национални богатства и капитали, Англия може да продължава още 2—3 години война и нѣма да бѣде съсипана. Да минемъ на друга държава. Ако днесъ вие виждате въ Германия едно напѣване, така да се каже, да излѣзе отъ орбитата на самитѣ германски граници; ако вие виждате днесъ Германия да се ангажира въ далния изтокъ, това не е признакъ на нѣкаква си политика безъ система, това не е признакъ на нѣкаква политика безъ смѣтка; тукъ има строго опрѣдѣлени планове, тукъ има принципи лѣгнали въ основата на тази германска политика. Така че, когато става дума за външна завоевателна политика, която е играла роля отъ втората половина на 18 вѣкъ, а продължава и прѣзъ 19 вѣкъ и днесъ, за нѣкои държави има това значение, казвамъ, че тия държави иматъ прѣди всичко прѣдъ видъ задъ гърба си това, което се казва силата на самия народъ, това, което се казва национално богатство, това, което се казва силна нация. Добръ. Възъ основа на такива завоевателни стремѣжи правятъ се съюзи още днесъ. Но въ края на 19 вѣкъ се появи и нова една теория за съюзитѣ между държавитѣ и тѣхнитѣ отношения, има тъй наречената теория на интереситѣ економически, на социалнитѣ интереси. Тази теория сега си пробива пътъ, тя си е пробила на много мѣста пътъ и тя е, именно, която е повела всичкитѣ ония теории, за които азъ ви говорихъ. Защото, нека не забравяме, г-да народни прѣдставители, че днесъ народитѣ не се сражаватъ съ топове и пушки, днесъ народитѣ нѣматъ намѣрение да лѣятъ кръвъ, за да взематъ известна позиция; тѣхното сражение е Парижкото изложение, тѣхното сражение е изложението въ Чикаго, тѣхното сражение е върху

почвата на капитала, тѣхното сражение е върху почвата на онѣзи богатства, които тѣ сѣ натрупали. И слѣдователно, когато става дума днесъ за стѣпнеността на една държава спрямо друга, непрѣмѣнно тази държава, прѣди всичко, трѣбва да направи смѣтка, какви сѣ нейнитѣ интереси, какво диктува нейното земледѣлие, какво диктуватъ нейнитѣ дребни занаяти и еснафи, какво диктува нейната слаба търговия, какво диктува нейната слаба индустрия; съ една дума: какво диктуватъ всичкитѣ онѣзи производителни съсловия, които носятъ на плѣщитѣ си тази държава, която се казва България? Оттукъ като се вгледа държавнитѣ мъже какво става у насъ, въ България, като схванемъ историческия моментъ, т. е. като се има прѣдъ видъ това натурално стопанство, което се съсипва у насъ, и прѣходътъ на това стопанство къмъ капиталистическо производство; като има прѣдъ видъ всичкитѣ производителни сили на българската търговия, индустрията и земледѣлието, на българскитѣ занаяти и еснафи, изхождайки, казвамъ, отъ този интересъ, изхождайки и отъ социалното развитие, на което всички тукъ се обявяваме партизани, отъ името на тѣзи данни и факти ще създадемъ онѣзи елементи, които могатъ да начертаятъ принципитѣ, върху които трѣбва да почива една здрава външна политика на България.

Това е нашиятъ възгледъ по външната политика накратцъ и въ резюме казано. Да видимъ сега, така ли е било у насъ отъ освобождението на България досега, и ако дѣйствително е било така, да видимъ тогава кои сѣ грѣшкитѣ, дѣ лежатъ причинитѣ за нашето бавно развитие, дѣ лежатъ причинитѣ за нашето лутане. Г-да народни прѣдставители! Азъ не се колебая ни на минута да ви отговоря, че нашата външна политика, че нашиятъ отношения отъ освобождението на България и досега, не сѣ вървѣли по този пътъ, на който азъ показвахъ. У насъ е вървѣло наопаки: у насъ, вмѣсто вътрѣшната политика, вмѣсто економическитѣ, социалнитѣ и културнитѣ нужди на нашата държава да служатъ за база, за основа на външната ни политика, у насъ наопаки, казвамъ, външната политика е служила за основа на вътрѣшната. И знаете ли защо това? Азъ ще ви отговоря. Ще подѣртамъ същеврѣменно друга една мисль на г. Министъръ-Прѣдседателя въ отговоръ на г. Цанова. Ако у насъ вмѣсто вътрѣшнитѣ интереси, вмѣсто интереситѣ економически, социални и политически на маситѣ, на народа, не сѣ служили за основа на външната политика, за основа на външнитѣ ни отношения, причината на това е, че у насъ не е имало една буржоазна класа, не е имало една класа, която да е съзнавала още своята историческа мисия като класа. Да се поясня. Г-нъ Министъръ-Прѣдседателъ каза вчера: у насъ има два фактора и слабиятъ факторъ се явява въ дадени случаи народниятъ факторъ, затова, защото той е раздробенъ, а силниятъ факторъ се явява Короната. Подѣртамъ тая мисль — тя е много права. На какво се дължи

тя, нека ми позволи г. Министър-Прѣдседателят да дамъ едно пояснение. Тя се дължи на обстоятелството, че нашата буржоазия още е дѣте — пеленаче, и не е стъпила на своите крака. Има проблески да стъпи на кракъ, има проблески да види тя пътя, по който трѣбва да върви, има проблески да съзнае своята историческа мисия като класа, да разбере, че е повикана отъ историята да завърши нищо и слѣдъ това, както въ живота единъ се ражда, живѣе, и умира, като настъпни друга по-висока култура, да я прѣдаде въ наслѣдство, както каза нашиятъ другаръ Кирковъ миналата година, очистена и добра по новата класа — работническата, която се заражда въ нѣдрата на капиталистическото общество. Нашата буржоазна класа, не съзнавайки своите интереси като класа, не съзнавайки своята историческа мисия, благодарение на тия обстоятелства, се е подраздѣлила на разни групички. Защото азъ смѣло мога да кажа тукъ, че политическите групи било по външната политика, било по вътрѣшната социално-економическа политика, било по вътрѣшното управление, буквално въ нищо се не различаватъ. Ако има нищо, което ги различава, това сж шефове. И благодарение на тия шефове, които не съзнаватъ интересите на онѣзи съсловия, на онѣзи производителни сили, които тѣ прѣдставляватъ, които тѣ ръководятъ и интересите на които зашитава, благодарение именно на това обстоятелство, тѣ сж тѣй раздробени, и благодарение на това раздробление другиятъ факторъ, Короната, се явява силенъ. И затова чуваме мнѣния въ тѣхъ да казватъ: другиятъ факторъ е господаръ на положението. Да, г-да народни прѣдставители, да, всички вие буржоа, истина е, че другиятъ факторъ е много силенъ, че той господствува както въ вътрѣшната политика, така и въ външната. Но, за да не бѣде той силенъ, това зависи отъ васъ. Когато вие съзнаете вашата историческа мисия; когато вие съзнаете дѣ е пътятъ на социалното развитие; когато съзнаете, като добри водители на вашата класа, какъ сж нейните интереси, въ какво се състоятъ тѣ — тогава вие ще се обърнете дѣйствително на силенъ факторъ, и такъвъ силенъ факторъ, какъвто е английската буржоазия, която обявява война безъ да иска да знае какво желае Кралицата, защото интересите на буржоазната класа въ Англия, интересите на нейната индустрия и капитали диктуватъ тая война, диктуватъ да се унищожи единъ народъ, като бурскиятъ, и това, за да се намѣрятъ дебушета на английската индустрия и капиталъ.

Оттукъ, благодарение на това несъзнание у насъ, се е допуснало и такова едно неестествено дѣление на русофилство и русофобство. Причината на такова едно неестествено дѣление, което да дава короните на партията по външни нѣкакви си влияния, причината, казвамъ азъ, е тая, че у насъ буржоазната класа, като класа, благодарение на историческите обстоятелства, не е съзнала още пътя, по който трѣбва да върви, не е съзнала още

своята историческа мисия. Отъ това слѣдва, че у насъ такова едно неестествено дѣление е докарвало намѣсата на онѣзи външни фактори, така наречените русофилски или русофобски, въ самото вътрѣшно управление на държавата, защото една группировка отъ нашата буржоазия, наречена русофилска, стреми се къмъ идване на властъ благодарение на това русофилство, което се крѣпи — върху какво? — върху чувства.

Г-да народни прѣдставители! Политиката днесъ чувства не позволява; въ политиката днесъ има само интереси, конкретно опрѣдѣлени. Въ политиката има интереси и нищо повече. Има чувства, да, но тѣ играятъ една такава второстепенна, такава десетостепенна роль, щото днесъ-затдесъ не може да става дума за чувства. Но у насъ именно така е вървѣла работата. Сжщо така е и за другата группировка — австрофилската. Тя получава своя колоритъ благодарение на русофилството, и се нарича русофобска именно затова, защото тя е противъ руското влияние. И, благодарение на това, оттукъ раздѣлението на группировки не отъ реалния животъ, а отъ нѣкакви си външни фактори, които фактори нѣматъ никаква стойностъ за една чиста национална политика; ако тия, които сж ръководители на националните сѣдбини, свързатъ много добръ въ дълбочината, въ нѣдрата на този народъ, какво има, какво се върши, какъвъ е процесътъ на разлагането и създаване на нови форми на производството, тѣ щѣха да се ориентиратъ по правиля пътъ. Е добръ, щомъ това е така, щомъ така се вървѣли работите отъ Освобождението и досега, азъ питамъ: трѣбва ли както едините, така и другите да отговарятъ на зададения отъ мене въпросъ? Когато се каже, че ние сме австрофили, ние трѣбва да си зададемъ въпроса: първо, истина ли е, че интересите на България, политически, економически, социални, културни, сж еднакви съ интересите политически, економически, социални и културни на Австрия? И ако дѣйствително се докаже, че тѣ сж тождествени, че тѣ сж еднакви; ако дѣйствително отъ друга страна се докаже, че тѣ съвпадатъ съ социалното развитие на България — тогава ние ще кажемъ, че външната политика на България съвпада съ външната политика на Австрия и, слѣдователно, ние трѣбва да се движимъ въ онази орбита, която се казва външна политика на Австрия. Сжщото нѣщо трѣбва да се каже и за ония, които се наричатъ русофили. Нека ми бѣде позволено за това да отворя една скоба. Доскоро врѣме у нашите русофили, русофилството бѣше една идея градена изключително на обстоятелството, че Русия ни освободи. Отъ нѣколко врѣме, обаче, въ самите русофили се пороци нужда да въведатъ тая идея въ държавна и да я обосноватъ теоритически, да я прѣдставятъ въ форма, която отговаря на днешните условия. Тѣ се помъчиха да обосноватъ русофилството не вече върху нѣкакво освобождение, а се помъчиха да подкрѣпятъ това русофилство върху държавната идея, че на-

шитѣ интереси сѣ тождествени сѣ рускитѣ отъ гледна точка политическа, економическа и социална. И понеже тѣ се помъчиха да обосноватъ русофилството въ държавна идея, това би трѣбвало да ни го докажатъ. И беззавѣтно вѣрующиятъ въ Русия г. Такевъ, който вчера говорѣше за нѣкакви енигми, не трѣбваше да отбѣгва отъ тоя въпросъ, за да не бѣде туренъ на тѣсно, не трѣбваше да приема за доказано *ipso jure*, че Русия е винаги сѣ насъ, че рускитѣ интереси съвпадатъ сѣ нашитѣ и най-послѣ да спре прѣдъ онази барикада, която се казва Фирмилиановъ въпросъ. И когато г. Христовъ му каза: „Г-нъ Такевъ, по този въпросъ ние се различаваме сѣ Русия; нашитѣ интереси не сѣ тождествени“, — тогава г. Такевъ, туренъ на тѣсно, каза: „ние ще се откажемъ отъ Русия и ще видимъ какво ще правимъ по-нататъкъ“. Така не се рѣшаватъ държавни въпроси. Г-нъ Такевъ трѣбваше да не депласира въпроса. Когато вѣрва беззавѣтно въ Русия, по чувства или не зная какъ, нека се вгледа добръ въ нашия животъ и да ни докаже тукъ, че нашитѣ интереси сѣ тождествени сѣ рускитѣ и когато ни докажете, че нашитѣ интереси сѣ тождествени сѣ нейнитѣ, че тия интереси сѣ за доброто на народа, за социалното развитие на България, тогава ние ще влѣземъ въ орбитата на външната руска политика и ще трѣгнемъ по нейнитѣ води. Но дотогава, докогато това не се докаже, да се приема за доказано *ipso jure* и да се върви напредъ, това не е простено никому, който се явява на тази трибуна. Затова, казвамъ, въпроситѣ бѣха депласирани. Да видимъ сега. Азъ поставямъ въпроситѣ и ще трѣбва да отговори на тѣхъ.

Г-да народни прѣдставители! Позволѣте ми да ви кажа, че нашата външна политика, гледана отъ гледището на социалното развитие на България, гледана отъ економическитѣ, културнитѣ и политическитѣ интереси на България, не съпада абсолютно сѣ тѣзи на Австрия; съвършено не съпада, слѣдователно, не можемъ да водимъ една австрофилска политика. Че това е така, нѣма нужда да се впушамъ въ подробности, нѣма нужда тукъ да излагамъ историческитѣ събития, защото нашитѣ отношения сѣ Австрия сѣ такива, че тѣ ясно говорятъ на всѣки българинъ какви сѣ нашитѣ вземания-давания сѣ нея. Че Австрия води на балканитѣ една економическа и финансова завоевателна политика, въ това не можемъ да се съмнѣваме. Това се дължи на обстоятелството, че австрийската буржоазия, че австрийската капиталистическа класа е нагрѣла, че тя е натрупала капитали, че нейната индустрия е въ разцвѣтъ и че, слѣдователно, тя търси дебушета. Дебушета могатъ да бѣдатъ вратитѣ, които стоятъ прѣдъ нея, а това е Балканскиятъ Полуостровъ. И затова, ако вие се вгледате въ нашата статистика, ако отворите книгата на моя уважаемъ другаръ Кирилъ Поповъ, нашиятъ младъ статистикъ, и видите сравнителния прѣгледъ на външната търговия на Ромъния, Гърция, Сърбия и България, — вие ще

видите, че Австрия въ економическо отношение заела първенството тукъ, на балканитѣ, както въ България, тѣй сѣщо въ Сърбия и въ Ромъния. Слѣдъ нея иде и задъ гърба ѝ стои Германия. Тукъ е дебушетото, тукъ се вливатъ всички тѣзи стоки, които Австрия има натрупани. Оттукъ вие ще се попитате: какви сѣ нашитѣ търговски отношения, какви сѣ нашитѣ економически отношения сѣ Австрия? Какви сѣ нашитѣ търговски отношения, какви сѣ нашитѣ економически отношения сѣ Германия, сѣ Франция, сѣ Италия и най-послѣ сѣ Русия? И вие ще видите, че първенството иматъ Германия и Австрия. Оттамъ се вгледайте въ нашия животъ и ще видите какво България изнася навънъ. Тя изнася прѣимуществено земе-дѣлчески продукти. Тя изнася добитѣкъ, паяци и гайтани. Тя изнася още отчасти нѣкакви си текстилни работи и, въ концѣ-концовъ, това е износътъ на България. Ще видите отъ тая статистика — и всѣки би трѣбвало да ѝ прочете — какви сѣ вземанията-даванията на България и въ каква зависимостъ се намира България спрѣмо Австрия и Германия, въ каква зависимостъ се намира спрѣмо Франция, Англия, Италия и спрѣмо Русия. И оттамъ ще видите, какви сѣ нашитѣ економически, какви сѣ нашитѣ търговски отношения; оттамъ ще рѣшавате въпроса и за самата наша външна политика; оттамъ ще вадите вие заключение какви трѣбва да бѣдатъ нашитѣ търговски договори сѣ сѣщата Австрия. Това едно.

Никой отъ васъ нѣма да отрече фактитѣ и ще ми позволите да цитирамъ, както направи и г. Такевъ вчера, цифри, за да не бѣдемъ голословни, за да видите какви сѣ нашитѣ отношения сѣ Австрия, Германия и другитѣ държави. Оттамъ ще видите и нашата търговия, оттамъ ще видите и нашата економическа зависимостъ. Сѣ самата статистика на г. Кирила Поповъ всѣки отъ васъ може да провѣри това, което азъ ще цитирамъ; ще посоча само на едно извлѣчение, направено отъ г. Данаилова. Статията на г. Данаилова е извлѣчение, направено отъ тази именно брошура: „Сравнителенъ прѣгледъ на външната търговия на Сърбия, Гърция, България и Ромъния“ отъ г. Кирила Поповъ. Г-нъ Поповъ казва тѣй за Ромъния: въ периода отъ 1881—1900 г. вносътъ е билъ 336 милиона, а износътъ — 259; общата цифра за периода 1881—1900 г. Ромъния има вносъ-износъ 595 милиона. Останалитѣ цифри ги оставямъ настрана. Сърбия за сѣщия периодъ е внесла 41.662.000 л., а е изнесла 46 милиона; обща цифра 88 милиона. България за сѣщия периодъ — вносъ 74 милиона, а износъ — 69 милиона; обща цифра вносъ-износъ 143 милиона. Разликата, която съществува тукъ между България и Сърбия, отъ една страна, и Ромъния, г. Данаиловъ обяснява, и много естествено, сѣ това, че Ромъния е поголѣма държава — и че Ромъния економически е по-добъръ развита. А г. Кирилъ Поповъ добавя, че оцѣнката въ ромънскитѣ митници при вноса и

износа е много висока, когато у насъ бива по-ниска. Но, въ всеки случай, погледнато на вноса и износа за всеки ромжнецъ, българинът и сърбинът, излиза за този периодъ: за ромжнеца 63 л. вносъ, 48 л. износъ, или общо на единъ ромжнецъ 111 л.; за сърбина 17 л. вносъ, 19 л. износъ, или общо 36 л.; за българина 20 л. вносъ, 18 л. износъ, 38 л. общо. Както виждате, ние се различаваме отъ сърбитъ съ много малко, съ около 3 л., а Ромжния ни надминава. Това за вноса и износа на България. И, както казва на края на своята брошура г. Поповъ, отъ тия цифри може да се съди за богатствата и бѣднотията на тия народи. Да видимъ сега какви сж артикулитъ, които внасятъ тия държави. Артикулитъ, които внасятъ Германия и Австрия, сж текстилни вещества: 39.4% за Ромжния, 25.4% за Сърбия и 31.6% за България. Метали и тѣхнитъ издѣлия: 21.5 за Ромжния, 14.9 за Сърбия, 17.1 за България и др. Колониални стоки: 6.2 Ромжния, за Сърбия 9, за България 8.4. Кожи, каучукъ и пр. за Ромжния 5.1, за Сърбия 7.8, за България 5.9. Има всичко за Ромжния 72.2, за Сърбия 56.7, за България 62.2. Излиза, че всичкитъ вносъ отъ Австрия и Германия въ България възлиза на около 62.2%, за Ромжния — 72.2%, за Сърбия — 56.7%. Това сж нашитъ отношения съ тия държави. Оттукъ може да видите заключение за вноса и че нашиятъ износъ е изключително въ земеделѣчески продукти. Нашиятъ другаръ Благоевъ ви разви онѣзи възгледи, които говорятъ въ полза на социалното развитие на България, и ви казва, че неминуемо България, ако иска да бѣде силна въ економическо отношение, силна въ натрупване на национални богатства, трѣбва да стане капиталистическа държава. Най-големиятъ вносъ въ тия Балкански държавици е отъ Германия и Австрия. Цифритъ пѣма да ви казвамъ, защото това ще ви отекчи. Най-големиятъ износъ е за Белгия и Англия, а слѣдъ това Австрия и Германия. Въ Сърбия най-големиятъ вносъ е отъ Австрия, слѣдъ това иде Германия и Англия, а послѣ Турция. Най-големиятъ износъ на Сърбия е въ Австрия и Германия, Турция и Ромжния. Въ България най-големиятъ вносъ е отъ Австрия и Англия, Турция и Германия. Най-големиятъ износъ на България е за Турция, Англия, Франция и Германия. Като се върте въ цифритъ, ще видите, че България и Ромжния изпасятъ най-много земеделѣчески произведения: Ромжния — 81% отъ цѣлия си износъ, а България — 75%; Сърбия — земеделѣчески продукти и животни: животни и тѣхни продукти около 43%, земеделѣчески произведения — 42%. Отъ изложениитъ дотукъ факти ще направя впечатление, г-да прѣдставители, че всичкитъ износъ и вносъ на тия държавици за единъ периодъ отъ 1881 г. до 1900 г. възлиза: българскиятъ — на много скромната сума 143.502, сръбскиятъ — на 88.392, а ромжнскиятъ — на 595.525, изразено въ хиляди лева. Това показва бѣднотията на тия държавици и тѣхната

економическа стопанска зависимостъ. Е. добръ, г-да прѣдставители, като виждате въ каква зависимостъ се намираме спрѣмо разцѣтлѣитъ се въ индустриално отношение Австрия и Германия, какво изнасяме въ тѣхъ, какъвъ е износътъ на България — изключително земеделѣчески произведения и какво внасятъ тѣ — текстилни материали, колониални стоки и кожи обработени, вие ще видите, че за да може да вирѣе една българска индустрия, че за да вирѣе една българска фабрикация, за да може да се повдигне производството въ нашата страна, за да могатъ да се натрупатъ национални богатства, не ще съмнѣние, че трѣбва да се оградимъ отъ това, което наплива. Ние можемъ да използваме чуждитъ капитали, но бидейки прѣнесени тукъ, за да развиятъ нашитъ национални богатства, били тѣ земни или въ производството. Но ако допуснемъ да вървимъ въ такава економическа зависимостъ отъ Австрия и Германия, бѣдѣте увѣрени, че не само отъ насъ нѣма да се създаде една економическа силна единица, че не само нѣма да се развиемъ индустриално паралелно съ модернизирането на земеделѣието, не само че нѣма да вървимъ по пътя на прогреса, но у насъ ще настѣпи онзи пауперизъмъ, онази социална анемия, която отчасти и сега прѣкарва България, благодарение на обстоятелството, че нашето земеделѣие е много примитивно, благодарение на обстоятелството, че нашата индустрия не може да се издигне на своитъ крака, благодарение на обстоятелството, че има силни економически и капиталистически развити държави, като Германия и Австрия, които нахлѣтватъ тукъ като въ дебуща, напояватъ пазарищата и задигватъ всичко, което иска да стѣпи на своитъ крака. Слѣдователно, отъ гледна точка економическа не ще съмнѣние, че нашитъ интереси не съвпадатъ съ интереситъ на Австрия. Но има и други, има и финансови интереси. Вие знаете какви сж нашитъ отношения съ Германия и Австрия. Вземемо нашата държава като отдѣлна единица, като персона морална или юридическа, вие знаете какви сж отношенията на България къмъ тѣхъ. Нашитъ заеми, които сж правени досега, и за които нѣма да говоримъ сега, по ще говоримъ, когато дойде въпросътъ до заема, нашитъ заеми, били тѣ български, били тѣ сръбски, били тѣ ромжнски, правени сж въ Виена отъ австрийски и германски капитали: или ще бѣде Discontogesellschaft отъ Берлинъ или ще бѣде Länderbank отъ Виена — австрийски и германски банки. Австрийски и германски капитали има много: тѣ търсятъ мѣсто да бѣдатъ пласирани, намиратъ балканскитъ държавици и тамъ ги пласиратъ. И въ туй пласиране, не ще съмнѣние, водятъ онази политика, която се диктува отъ онзи законъ, който движи самия капиталъ. Недѣйте мисли, че когато ни даватъ пари, тѣ ни галятъ: прѣди всичко самиятъ господаръ, капиталътъ, не може да ни гали. Той търси да се пласира, дѣто е по-добръ възнаградень. Слѣдователно, ние сме напълно подчинени, отъ економическа и финансова гледна точка, на тѣзи държави, които сж напѣднали и които сж

твърдѣ близо до насъ. А щомъ това е така, много естествено е да се говори, че този, който води економическа и финансова завоевателна политика, не ще съмнѣние, при даденъ моментъ, при сгодни обстоятелства, благоприятни, може да обърне това економическо и финансово завоевание и на политическо. Ами че, за да може да води Германия днесъ една завоевателна политика, за да излѣзе отъ своята черупка, не я ли кара нейното производство, не я ли кара нейната индустрия, не я ли кара нейниятъ капитализъмъ? Е добръ, тя излиза отъ своята черупка, отива въ Мала-Азия, въ Африка и даже въ далния Изтокъ, и когато единъ день колонизира Мала-Азия, не е чудно да направи единъ операционенъ базисъ Берлинъ-Багдатъ. И много естествено. Когато тя разполага съ капитали, които сж пласирани у насъ и въ желѣзници, и въ земи, и които капитали сж гарантирани съ всичко това, което има нашата държава, нѣма съмнѣние, че тя ще се възползува, отъ една страна, а отъ друга страна, когато нейната индустрия е силна и може да разрушава всичко онова, което ние се мѣчимъ да създаваме въ силата на конкуренцията — явно е, че нашата фабрикация не може още да стѣпи на своитѣ крака и не може да вирѣе. И тогава азъ казвамъ, че нашата страна може да се пролетаризира, но не и да се обърне въ индустриална страна, страна, която да развива всички свои производителни сили. Ето защо азъ казвамъ, че не може и не бива отъ всички тия данни нашата политика да бѣде австрофилска, защото тя не съвпада съ интереситѣ на България, защото тя не съвпада съ економическитѣ, политическитѣ, културнитѣ и социалнитѣ задачи на България. Щомъ нашата политика не съвпада съ тази на Австрия, ние не можемъ да водимъ и една австрофилска политика. Но ако ние не можемъ да водимъ една австрофилска политика, макаръ че дългъ се налага на българския държавенъ мѣжъ да бѣде въ най-добри отношения съ западнитѣ държави, които сж развити културно и економически, ако, казвамъ, ние не можемъ да водимъ австрофилска политика, дългъ се налага на този държавенъ мѣжъ, като направи отъ България единъ факторъ на културата и цивилизацията, като създаде онази стабилностъ, която гарантира лесното боравене на капитала, да използва германскитѣ, францускитѣ и английскитѣ капитали, не тамъ, а да ги прѣнесе тукъ не за нѣкакви непроизводителни заеми, но да ги вложи въ нашето стопанство, да ги вложи въ нашето земно богатство и да създаде отъ България ядка дѣйствително на прогреса, на социалното развитие, да създаде отъ България онази економическа единица, която да има значение на Балканитѣ — съ други думи, да натрупа националитѣ богатства, защото „здравъ умъ въ здраво тѣло“ — економически богата и силна България, тя ще бѣде и политически силна. Та, казвамъ, нека не се забравя, че ние имаме голѣма нужда отъ западнитѣ капи-

тали и че дългъ ни се налага да бѣдемъ въ добри отношения съ тия държави, макаръ и нашата външна политика да не съвпада съвършено съ външната политика на Австрия и Германия.

Но ако нашата политика не съвпада съ Австрийската и Германската, слѣдва ли отъ това, че нашата политика трѣбва да бѣде русофилска? Ето единъ въпросъ, на който трѣбва да се отговори, и на който въпросъ г. Такевъ трѣбваше да отговори вчера, за да не бѣде поставенъ отъ самото правителствено болшинство на тѣсно, на чело на г. Димитра Христовъ — пакъ повтарямъ — който възвежда русофилството въ държавна идея и иска да доказва, че нашитѣ интереси сж тождествени съ рускитѣ. Слѣдва ли, когато ние не можемъ да бѣдемъ австрофили, че трѣбва да бѣдемъ русофили? Азъ отговарямъ: не, не можемъ и не трѣбва да бѣдемъ русофили, защото, отъ гледна точка економическа и политическа, нашитѣ интереси, интереситѣ на България, като самостоятелна единица, не съвпадатъ съ рускитѣ, по никакъвъ начинъ тѣ не сж тождествени. И азъ ще се помѣча да докажа това.

Г-да народни прѣдставители! Както обективно азъ изложихъ едната страна, сжщо тѣй обективно ще изложа и другата страна, и ще моля почитаемото народно прѣдставителство да обърне особено внимание на въпроса, който се третира тукъ, защото — азъ пакъ повтарямъ — ако ние не се вземемъ добръ, винаги въ нашитѣ глави ще се въртятъ онѣзи енигми: защо Русия постѣпва така съ Фирмилиана, и, слѣдъ това, ние ще си пояснимъ какво поведение трѣбва да държимъ по въпроси, какъвто е Фирмилиановиятъ въпросъ. Защото, казвамъ, външната политика у насъ когато се каже, болшинството така се е движило, пѣкъ и сега се движи, че подъ „външната политика“ се разбира македонскиятъ въпросъ, а подъ македонския въпросъ се разбира външната политика. Значи, македонскиятъ въпросъ е стапалъ единъ видъ ось на тази политика. Да се вгущамъ подробно да разглеждамъ исторически руската политика на изтокъ, азъ нѣма да направя това, защото искамъ да бѣда кратъкъ; но ще кажа само това: нека не се забравя — и това се признава отъ болшинството — каква е била исторически руската политика на изтокъ, какъдѣ ти цѣли и къмъ какво тя се стреми. Никой нѣма да ни отрѣче факта — и ако нѣкой го отрѣче, азъ ще си послужа съ текстове и официални документи, които, докогато не бѣдатъ опровергани, азъ ще ги имамъ за чиста монета и ще градя всичко върху тѣхъ, което имамъ да кажа — никой не може да отрѣче факта, че Русия въ своята източна политика, или, по-право казано, на източния въпросъ Русия гледа съ завоевателни намѣрения. Никой отъ васъ не може да отрѣче, казвамъ, че Русия е водила отъ врѣмето на Екатерина, па и до днешенъ день, една завоевателна политика на Балканския Полуостровъ; никой не може да отрѣче отъ васъ факта, че границитѣ на днешна Русия далечъ не сж били

тамъ, дѣто сж сега; че много отъ тѣзи граници по Черното море сж принадлежали на Турската империя и че Русия ги е заела благодарение на тѣзи войни, които тя е водила, благодарение на тази завоевателна политика, която е даже основата на всѣка държавна идея въ Русия; никой отъ васъ не може да отрече, че прицѣлната точка на Русия е Цариградъ, и никой не може да отрече исторически факти, че тогава, когато Русия не е можела да завземе частъ отъ Турската империя, не е можела да плътне Балканитѣ, тя е трѣгвала по други пътища, които сж се явявали за нея по отворени. Не ще съмнѣние, че азъ не мога да получа възражения по тол въпросъ, толкозъ повече, че ако си послужи не съ в. „България“, както г. Тачевъ си послужи, или съ нѣкое малко книжле, което е написано отъ нѣкавъ си дребенъ авторъ, а казвамъ азъ, ако си послужи съ текстове, ще си послужи съ автори руски дипломати, азъ ще си послужи съ автори руски историци, какъвто може да бжде единъ Татищевъ, единъ генералъ-майоръ Петровъ, какъвто може да бжде единъ Скальковски, ще си послужи съ онова, което се пише въ „Новое время“, въ „С.-Петербургскія вѣдомости“, и вие ще видите, че въ Русия това не е тайна. Прѣдъ никого Русия не крие своитѣ планове, само че, когато намѣри сгоденъ моментъ, тя ги прилага въ изпълнение. Никой не може да отрече факта, че Русия се стреми къмъ Цариградъ. И в. „България“ го признава много добръ, като подчъртава слѣдующето: „Да, ние ще помогнемъ на Русия да вземе Цариградъ, а тя ще помогне намъ да вземемъ Македония“. Дръжте се добръ, г-да русофили. Само когато ви дадатъ Македония на табличка, тогава помогнете и вие на Русия да вземе Цариградъ. Не дѣйте забравя, че има и други фактори, които може да контрабалансираатъ вашето напѣване да служите за мостъ на Русия. Но има и други исторически факти, които говорятъ за такива врѣмена, когато Русия, като не е успѣвала да завземе нѣкое парче отъ Турската империя, прѣдлагала е дѣлбата на сжщата тая империя. Никой нѣма да отрече факта, че рускитѣ царе сж водили прѣговори и съ Австрия, че рускитѣ царе сж водили прѣговори и съ Наполеона, че рускитѣ царе сж водили прѣговори и съ други държави за раздѣлването на Турската империя. Никой отъ васъ нѣма да отрече факта, който е исторически, че прѣди Босна и Херцеговина да влѣзатъ въ обятията на Австрия, тѣхниятъ въпросъ бѣше рѣшенъ още въ 1876 г., прѣди да се объяви Освободителната война, отъ самата Русия. Никой нѣма да отрече факта, че нашата Добруджа, тази Добруджа, за която ние постоянно се ядемъ съ ромжнитѣ, биде дадена много по-рано, биде обѣщана много по-рано отъ руситѣ на Ромжния, само и само за да взематъ тѣ Бесарабия, само и само да бждемъ на прѣкъ и въ постоянни разприави съ ромжнитѣ, съ които винаги би трѣбовало да вървимъ ръка за ръка. Това сж исторически факти, които, ако нѣкой оспори, азъ

тогава ще си послужи съ текстове и документи; но докогато не бждатъ оспорени, азъ нѣма да цитирамъ книги и да забавлявамъ самото Събрание.

Но има и друго, г-да народни прѣдставители! Никой нѣма да отрече въ политическо отношение поведението на Русия спрѣмо България и другитѣ малки балкански държавици. Кой, напр., отъ васъ не знае поведението на Русия по Съединението, кой отъ васъ не знае поведението на Русия по Сръбско-българската война, кой отъ васъ не знае поведението на Русия прѣди обявяването на Сръбско-българската война, по въпроса за Арабъ-табия ченіе щѣхме да бждемъ вкарани въ една война съ Ромжния, кой отъ васъ не знае поведението на Русия по Брѣговския въпросъ? Нѣма нужда да вървя по-нататкъ. Азъ ще ви процитирамъ само нѣкои нѣща, които иматъ стойностъ за Съединението, за да видите вие до каква степенъ руската намѣса на Балканитѣ е влияла върху нашата политика.

Г-да народни прѣдставители! Книгата, отъ която ще да ви цитирамъ, носи заглавие „Русия на изтокъ“. (Ю. Теодоровъ: Отъ Раковски?) Да, отъ г. Раковски е написана тя, обаче източникитѣ, на които г. Раковски се е силалъ, сж източници руски и азъ документално ще потвърдя това. Всѣки, който иска да провѣри истинността на тия факти, които ще ви процитирамъ, нѣма освѣнъ да се обърне къмъ библиотеката на Народното Събрание и да вземе Татищева и други руски автори и да прочете това, което азъ ще цитирамъ. Всѣкому е извѣстно, че прѣди Съединението въ Пловдивъ се издаваше в. „Съединение“; всѣкому е извѣстно кой бѣше инспираторътъ на този вѣстникъ — Руския консулъ; всѣкому е извѣстно, че този вѣстникъ проповѣдваше съединението на Южна и Сѣверна-България, но слѣдъ като това съединение се направи отъ такива хора, които по-подиръ се нарѣкоха авантюристи, това не бѣ по угодата на Русия и тя трѣбваше да употреби всички срѣдства — на нова смѣтка да се окупира Източна-Румелия отъ турски войски. Нѣщо повече. Вие ще видите, че сжщата тази Русия е толкозъ виновна въ Сръбско-българската война, колкото е виновна и самата Австрия. (Ю. Теодоровъ: Моля ви се, ние сме съврѣмenniци!) Ако вие сте съврѣмenniци, менъ ми се струва, тукъ има хора, които не знаятъ тия исторически факти, и, докато не бждатъ оспорени, азъ ще си позволя да ги цитирамъ. Азъ цитирамъ именно.

Ю. Теодоровъ: Ние ги знаемъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Малцина съврѣмenniци ги знаятъ.

В. Димитровъ: Желателно би било да ги знаятъ по-добрь, ако искатъ да бждатъ по-добри русофили.

Ю. Теодоровъ: Книгата на Раковски е написана съ пристрастие. Тамъ сж мнѣнията на всички австрофили!

Г. Кирковъ: Книгата прѣди нѣколко години е издадена и нито единъ отъ васъ не е я опровергалъ. Нито два реда не е написано отъ васъ!

Д. Влаговъ: И тя е написана отъ руски източници, руски дипломати. Това, което е написалъ Раковски, е възъ основа на руски писатели, противъ които вие дума не можете да кажете!

Ю. Теодоровъ: Това е съ тенденция написано.

Д. Влаговъ: За васъ.

В. Димитровъ: (Чете). „На събраната въ Цариградъ първа конференция на 22 септемврий — 4 октомврий — силитѣ рѣшили да изпратятъ една декларация до българското правителство, дѣто да заявятъ, че го считатъ отговорно за нарушението на Берлинския договоръ и го подканятъ да му се подчини. Малкото дѣйствиe на това заявление кара руското правителство да се обърне съ ново писмо до Султана, за да свика втора конференция. Помѣннието на Руския посланикъ въ Парижъ, баронъ Моренхаймъ, руското правителство смѣта, че първиятъ актъ на конференцията трѣбва да бѣде категорическата покана на Князъ Александра да се подчини и повърне къмъ прѣдишния редъ на работитѣ. Въ случай че Князътъ откаже, вториятъ актъ на конференцията ще бѣде съгласие съ портата по мѣрките за военна екзекуция. Най-сетнѣ, третата и послѣдна точка ще бѣде, конференцията да обсъди измѣненіята, които ще се признаятъ за необходими по Берлинския договоръ, по отношение къмъ Източна-Румелия, прѣдъ видъ на ограждане на бъдѣщето.

Втората конференция се събра въ Цариградъ на 24 октомврий — 5 ноемврий — и засѣдавала до 18 — 30 ноемврий. На второто засѣдание на конференцията г. Нелидовъ, рускиятъ посланикъ въ Цариградъ, произнася една дълга рѣчь противъ Съединението и завършва, че „свѣщанията на конференцията не могатъ да иматъ други начала, освѣнъ потвърждаването на Берлинския договоръ, уважението правата на Султана и формалното повръщане къмъ прѣдишния редъ на нѣщата“ — макаръ, че този Берлински договоръ да бѣше много по-рано нарушенъ отъ Русия съ укрѣпването на Ватумъ.

Д. Манчовъ: Това сж басни!

В. Статковъ: Това е писано отъ руски социалисти.

Б. Мирски: А думитѣ на руския царъ Александъръ III „за разединение не може да става и рѣчь“, това не е ли документъ?

В. Димитровъ: Ще го кажа и него.

Г-да народни прѣдставители! Менѣ ми се струва, че русофобитѣ, противъ които азъ говорихъ, ме изслушаха съ голѣмо хладнокрѣвие и могатъ да

ми отговорятъ, слѣдователно и вие, русофилитѣ, ме изслушайте и подирѣ възражавайте. (Смѣхъ.)

Д. Манчовъ: Ние Ви слушаме.

В. Димитровъ: (Чете). „Русия била вече на пътъ да тържествува, когато на третото засѣдание на конференцията английскиятъ посланикъ Стъръ Уильямъ Уайтъ прѣдлага, че прѣди всичко трѣбва да се изпрати една анкетна комисиия въ Източна-Румелия да попита, дали самото население ще се съгласи къмъ повръщане стария редъ на нѣщата. На четвъртото засѣдание Стъръ Уильямъ Уайтъ продължилъ развитието на темата си. „Рускиятъ посланикъ“ — казва той — „говори за стремѣжитѣ (aspirations) на жителитѣ на Източна-Румелия. Но какви сж тѣ: естествени или изкуствени? Ако тѣ сж естествени, то можемъ ли ние да признаемъ, че повръщането къмъ стария редъ на нѣщата, безъ най-малки подобрения, ще ни осигури отъ малко или много скоропното повтаряне на подобни смутове? Затова и английскиятъ посланикъ настоява, щото прѣдварително да се изпрати слѣдствена комисиия въ Източна-Румелия.“ Добрѣ. (Чете.)

„Слѣдъ това е било- обивено едно засѣдание за сѣбота 6/18 ноемврий, но то не е станало. Ако не бѣше английското правителство да парализира руската дѣятелностъ на конференцията, нашата страна, съ окупацията на Източна-Румелия, щѣше да бѣде хвърлена въ смутове, послѣдствіята на които трудно би се прѣдвидѣли. Безъ да се гледа на това, че конференцията не дойде до никакво рѣшение, Турция по настояването на четиритѣ държави изпрати въ Пловдивъ ефецетата Артинъ и Галибъ да искатъ изпразването на Румелия. Консулитѣ: руски, австрийски, германски и италиански подкрѣпили това искане. Консулитѣ английски и френски сж отказали да поддържатъ една беззаконна мѣрка, тъй като конференцията не е вземала никакво рѣшение. По тоя случай френскиятъ министъръ на външнитѣ работи казалъ на руския посланикъ въ Пловдивъ, че е противно на правото да се прѣкарватъ въ изпълнение въображаеми постановления на конференцията, които не е дошла до никакво споразумѣние. Турското правителство, като не получило съгласието на Англия и Франция, не се рѣшило да въведе войскитѣ си въ Източна-Румелия и се ограничило само съ платоническата мисия на Галиба и Артина. Но руската политика подѣйствува на друго мѣсто — въ Сърбия. Ето официалнитѣ документи, които показватъ, че Русия сподѣля съ Австрия отговорността на Сръбско-българската война. „Изъ декларацията на посланицитѣ на първата Цариградска конференция“ — пише г. Тагичевъ — „по настояването на Австрия, поддържана отъ Русия, трѣбваше да се изхвърли всичко, което би могло да бѣде взето като укоръ за военнитѣ приготовления на Сърбия и, между другото, думитѣ: „че единодушната воля на великитѣ държави е да се на-

прави да се уважава мира по всичкото пространство на Балканския Полуостров“. Сжщо тѣй, по искането на Австрия, въ втория циркуляръ на Портата се казвало, че „конференцията ще се събере да се занимава изключително съ Источна-Румелия“. Австрия, пише г. Татищевъ, искаше какъ-какъ да ограда Сърбия и да не сж стѣснява въ нейното намислено вече нападение на България. Съ нея се съгласи Русия съ надежда, че на конференцията Виенскиятъ дворъ ще поддържа прѣдложенията ѝ. Най-сетѣ ние знаемъ, че: (Чете.) „На 24 мартъ — 5 априлий — въ Цариградъ се подписа протоколътъ, чрѣзъ който Българскиятъ князь ставаше генералъ губернаторъ на Источна-Румелия. Русия подписа този протоколъ срѣщу формалното обѣщание на Илия Цановъ, че Ватембергъ ще бжде сваленъ“. Това сж исторически факти, които рѣкохъ да процитирамъ и ако бждатъ оспорени, ще се лви съ самия текетъ на Татищева, генералъ Петрова, „Новое Время“ и „С.-Петербургскія Вѣдомости“.

П. Каравеловъ: Азъ трѣбва да зная малко повече; азъ съмъ давалъ инструкции; може би има нѣщо вѣрно, но има и такива невѣрни работи! Отъ самото начало мога да ви разправи.

Я. Сакъзовъ: Той Ви чете протоколитъ на конференцията.

П. Каравеловъ: Азъ мога да Ви кажа само за послѣднитѣ думи — за Князь Александра. Вие не се намирахте тамъ, а Цановъ.

Г. Кирковъ: Тамъ малко сте шупелия.

В. Димитровъ: Историята говори, историята има думата, г-нъ Каравеловъ! (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Г-нъ Каравеловъ е правъ.) Възможно е. Ще чакамъ г. Каравелова да опровергае това.

Г-да народни прѣдставители! Има ли нужда да повдигамъ въпроса за поведението на Русия по черковния въпросъ; има ли нужда да говоря надълго какво е било поведението на руската дипломация по черковния въпросъ, и, специално, по нашето черковно възраждане? Има ли нужда да говоримъ за причинителитѣ на заточението на нашитѣ трима владци Иларионъ Макариополски, Иларионъ Ловчански и Панаретъ Пловдивски, когато това въ нашата преса, въ нашия периодически печатъ е установено, кой е именно човѣкътъ, който най-много е настоявалъ — а това е рускиятъ амбасдоръ Игнатиевъ въ Цариградъ въ него врѣме, — да бждатъ тѣ заточени? Има ли нужда да установявамъ исторически доказанія фактъ, че най-големиятъ противникъ на духовното обединение на българския народъ е била руската дипломация? Има ли нужда да повтарямъ онова, което е станало въ Учрѣдителното Народно Събрание, когато нашитѣ владци сж искали, щото нашата черква да се отдѣли отъ Екзархията и да съставлява нѣщо

отдѣлно, и когато г. Лукияновъ, когото познава много добръ и г. Каравеловъ, е пошепналъ на ухото на г. Каравелова, какво трѣбва да се прави и какъ трѣбва да се запази българската църква и къмъ какво се стреми руската дипломация? Има ли нужда да ви казвамъ, че слѣдъ Освобождението генералъ Дондуковъ докара въ Пловдивъ, ако и не по-далечъ, нашия Екзархъ и чутъ ли нѣмаше да бжде махнатъ? Има ли нужда да ви казвамъ и въ настояще врѣме какво става въ Цариградъ и какво е поведението на руската дипломация по схизмата; какво е поведението на руската дипломация и по това, което става въ Македония по въпроса за Фирмилиана? Всичко това сж исторически факти, които говорятъ едно, че Русия се стреми именно да унищожи тази схизма, стреми се къмъ духовното парциализиране на българския народъ, стреми се да пише патриаршеския прѣстолъ съ руски патриархъ и по този начинъ да държи въ рацѣ, да държи въ зависимостъ всички православни цѣди, които се наричатъ южно-славяни.

Е добръ, това по отношение на черковния въпросъ. Когато дойде дума да говоримъ за самия македонски въпросъ, азъ ще се простра тамъ по-далечко и ще го разгледамъ отъ гледна точка на самитѣ тия държави, отъ гледна точка на Австрия, и на Русия, и ще ви кажа какво е било нейното поведение, но сега нека ми се позволи да кажа, че благодарение на тази намѣса, много у насъ не съзнателни, болшинството, има, може би, хора, които сж заблудени, а нѣкои съзнателно ставатъ орждие на тази руска дипломация, която има своитѣ стремени къмъ завоюване. Нека да не забравяме, че тукъ на Балкана се води една дуалистическа борба между Русия и Австрия, а задъ Австрия се намира Германия, и водятъ тая борба надъ трупа на държавицитѣ въ Балканския Полуостровъ и послѣднитѣ не се стремятъ къмъ парализиране на тая борба, къмъ нейното унищожение или прѣмахване задъ границитѣ. Който иска да води дуалистическа борба на Балканския Полуостровъ, който иска да води борба въ България или Сърбия, той трѣбва да бжде отбитъ, той трѣбва да принесе тази борба въ своята територия, а тукъ, въ България и Сърбия, полето на економическа дѣятелностъ е открито: нека се сражаватъ съ капиталитѣ си и на тая почва да вършатъ онова културно завоевание, което могатъ да направятъ.

Сега, благодарение на тази дуалистическа борба, която се води, нашитѣ русофили, често пѣти безъ да му мислятъ, чисто по нѣкакво чувство се стремятъ къмъ идване на властъ, пакъ благодарение на руска подкрѣпка, като обосноваватъ всичко това, че Русия ще имъ помогне за завземането на Македония, че интереситѣ на Русия се съвпадатъ напълно съ тѣзи на България и че, слѣдователно, ако ние помогнемъ на Русия да завземе Цариградъ, намъ нѣма да бжде мѣчно да завземемъ Македония, защото въ Македония и Одринско нѣма тя никакви интереси. Всички наши добри българи, които вѣр-

ватъ това, които мислятъ, че Македония ще имъ се поднесе на табличка, които не си даватъ смѣтка да разбератъ, че завземането на Македония не зависи само отъ Русия, всички тия хора вѣрватъ, че мощната дѣйствица на Русия може да направи всичко — игнориратъ всички други фактори, които тоже, иматъ тукъ интереси било Англия, било Австрия, било Франция. Не игнорирайте, казвамъ, тѣзи фактори. Нашитѣ русофили често пакти идватъ на властъ благодарение на това обстоятелство, че Македония ще имъ бѣде дадена на табличка, и отъ тукъ, и за нашитѣ русофоби подмамката, че тройниятъ съюзъ може да имъ помогне въ завземане на Македония — отъ тукъ, казвамъ азъ, македонскиятъ въпросъ е станалъ ось на нашата външна политика. Отъ тукъ всѣки единъ българинъ, па и държавнитѣ мъже, когато кажатъ „македонскиятъ въпросъ“, когато кажатъ „завѣтниятъ нашъ идеалъ“, тѣ разбиратъ външната наша политика; или, когато кажатъ външна политика, тѣ разбиратъ завѣтния идеалъ на България — да се впусне до Егейското море, да завземе Македонското поле и цѣло Одринско. Е добръ, г-да народни прѣдставители! Позволѣте ми и тукъ да си послужа съ исторически факти, да ви кажа, че вие не трѣбва да гоните дроплата, когато имате кокошката въ ржцѣтъ си, както ви каза г. Каравеловъ; недѣйте мисли, г-да, че Русия е тази сила, която непрѣмънно ще ви даде Македония. (И. Воденчаровъ: България какъ даде?) Ще говоримъ и за това, г-нѣ Воденчаровъ. — Искате ли вие да прѣстѣдите руската политика по македонския въпросъ, нѣма освѣнъ да анализирате, да си приповторите събитията на Балканския Полуостровъ отъ освобождението на България и досега; нѣма освѣнъ да видите това, което сж вършили рускиѣ дипломати въ Цариградъ по отношение на Македония; нѣма освѣнъ да хвърлите единъ погледъ върху това, което се върши въ самата Македония; нѣма освѣнъ да видите това, което е направилъ Зиновиѣвъ въ името на рускиѣ интереси — не като човѣкъ, защото като човѣкъ той може да бѣде много добъръ — това, което е направилъ миналата година като амбасадоръ, когато по негова заповѣдъ това, което се нарича цвѣтътъ на Македония, трѣбваше да напълни Подрумския затворъ; нѣма освѣнъ да прослѣдите дѣйствиата на самитѣ руски консули въ Македония, които работятъ по инструкции — за да си дадете смѣтка, дали дѣйствително Русия има намѣрение да ви поднесе Македония на табличка. Но азъ ще си послужа съ факти, за да не ме обвините въ голословие. А недѣйте забравя и друго, че и азъ съмъ като васъ добъръ българинъ, че и азъ желая обединението и освобождението не само на българския народъ, ами обединението и побратимяването на всички балкански народи. Така щото, когато разглеждаме тѣзи въпроси, трѣбва да се отнасяме къмъ тѣхъ съ по-големъ хладнокръвие.

Ето една секретна брошура, издадена по положението на Скопската епархия миналата година.

Авторътъ на тази брошура кой е, не трѣбва да се знае. Миналата година тази брошура е била дадена на мнозина депутати и на мнозина отъ г. г. министритѣ и всѣки отъ тѣхъ е прочелъ какво се върши тамъ и какво има тамъ. Авторътъ, като говори за сръбската пропаганда въ Скопската епархия, казва така: „Що се отнася до поведението на рускиѣ консули спрямо сръбската пропаганда, то всички чуждестранни консули твърдятъ, и самитѣ сърби не го отказватъ, че въ това отношение, спорно е, дали сръбското или руското консулство е повече спомогнало за укрѣпването на пропагандата. Извѣстна е ролята, която въ това отношение изигра съ своитѣ литературни трудове бившиятъ — сега вече умрѣлъ — руски консулъ въ Призрѣнъ и послѣ въ Солунъ — Ястребовъ“.

По-нататкъ: „Лесевичъ, прѣдшественникътъ на сегашния руски консулъ въ Скопие, по отзива на очевидци — австрийския консулъ — е билъ повече сърбинъ и отъ самитѣ сърби. Той е билъ жененъ за сръбкиня и у дома му се е говорилъ по сръбски. Единствениятъ му синъ не е зналъ другъ славянски езикъ освѣнъ сръбския. Драгоманинътъ му е билъ сърбинъ, гавазинътъ — сѣщо. Когато азъ посѣтитъ консулството, всички ми отговаряха чисто по сръбски, като заявяваха, че гвѣрятъ на мѣстния езикъ. Лесевичъ открито е говорилъ навредъ, че въ Македония има само сърби, а всичко това, що се нарича българско, е резултатъ на една изкуствено създадена и умѣло водена пропаганда“.

Но да минемъ на сегашния руски консулъ г. Машковъ. Авторътъ казва, че той, когато дошълъ въ Скопие, ималъ инструкции отъ Цариградския амбасадоръ, какво поведение трѣбва да държи. Ние ще прослѣдимъ сега въ двѣ странички, какво поведение е държалъ, и оттамъ ще си дадемъ смѣтка за поведението на руския консулъ. А никой отъ васъ, г-да народни прѣдставители, не трѣбва да забравя, че ако г. Машковъ не бѣше работилъ по инструкции отъ своето правителство, по инструкции отъ своето началство, не ще съмнѣние, че давниятъ-давно щѣше да бѣде махнатъ оттамъ. Понеже той отива явно противъ интереситѣ на българщината, ако българскиѣ интереси бѣха тождествени съ тия на Русия, щомъ той отива противъ тѣхъ, той трѣбваше да бѣде прѣмахнатъ; по той не е прѣмахнатъ, и той до день днешенъ не е, освѣнъ единъ вулгаренъ агитаторъ на сръбската пропаганда въ Македония.

(Чете.) „При нашето посѣщение“ — посѣтили сж го наши българи, посѣтилъ го е и владиката, който слѣдъ това е заминалъ за Тетово — „при нашето посѣщение“ — казва авторътъ — „рускиятъ консулъ заяви, че като руски консулъ, ще помага еднакво на всички“ — и на двѣтъ страни, като заявилъ г. Машковъ, че борбата между българи и сърби въ Скопско трѣбва да се води на културна почва. Това заявява г. Машковъ, че борбата между българи и сърби въ Скопско трѣбва да се води на културна почва.

(Чете.) „Но два-три дена слѣдъ това се видѣ, какво той ще ни помирива съ сѣрбитѣ. На Петровъ-денъ, въ една къща, нѣкои наши младежи пѣли пѣсни отъ врѣме на Сръбско-българската война, въ които имало нѣщо оскорбително за Кралъ Милана. Сѣрбитѣ се оплакали на Машкова, и той веднага лично отива при валията и иска да се арестуватъ и накажатъ тия младежи“. (Г. Кирковъ: Маладецъ!) На другия денъ се арестуваха около 15 души, синове на итервитѣ граждани въ Скопие. Държаха се затворени 7 дена и едвамъ съ рушвети само можаха да се освободятъ, а трима се осѣдиха по на 3 мѣсеца затворъ. Лесно е да се прѣдстави, какво охлаждане, почти умраза, се яви у гражданитѣ спрѣмо руския консулъ за тая му постѣпка. Подиръ това вече бѣше мѣчно да се убѣдятъ мнозина граждани да отидатъ, макаръ и късно, да му се прѣдставятъ на „добръ-дошелъ“ съ епархиалния свѣтъ. Самъ Машковъ открито заявяваше, че той билъ много недоволенъ, че не сме употребили влиянието си да спремъ населението отъ проявяването неговата омраза къмъ сѣрбоманитѣ, а пъкъ на владиката, търговския агентъ и мене лично ми говори, че не настоя прѣдъ валията, да се интерниратъ отъ Скопие всички, които нарушаватъ спокойствието“. — Ние ще видимъ по-нататъкъ кой нарушава спокойствието въ Скопие, споредъ мнѣнието на г. Машкова. — „Другъ единъ фактъ, станалъ слѣдъ това, показва пакъ отношението на Машкова спрѣмо насъ. Малки дѣца по улицата викали на една сръбска учителка оскорбителното за сѣрбитѣ прозвище „цапъ“. Машковъ се застъпилъ и обвинява гавазина на нашето агентство, че той насъскавалъ дѣцата, като поиска уволнението му. Искането му не се удовлетвори и отношенията съ нашето агентство се обтегнаха до крайностъ, почти до скъсване“.

„Не бѣше възможно да се отиде въ консулството“ — никога абсолютно не е било възможно, щото нѣкои първенци българи, отъ заможенитѣ българи, да отидатъ въ консулството и да приказватъ съ г. Машкова — „безъ да има единъ другъ отъ сѣрбитѣ“.

„Прѣзъ обиколката, която той направи въ Тетово, Гостиваръ, Галичникъ, Дебъръ, Охридъ и Битоля“ — тукъ ще добавя още нѣщо: и въ селото на баща ми Чучаръ — „водѣше съ себе си като прѣводачъ единъ сръбски учителъ и драгоманина на Призрѣнското руско консулство, тоже сѣрбинъ. По пътя се е спиралъ само въ сѣрбомански къщи, говорилъ навсѣкѣдъ за сръбство и, когато му се прѣдставявали нѣкѣдъ българи, приемалъ ги е въ присѣтствието на сѣрбитѣ, вслѣдствие на което никой отъ българитѣ не е смѣялъ да говори нищо отъ страхъ да не бѣде издаденъ на турцитѣ“.

При завръщането си въ Скопие, той говорилъ, че българитѣ сѣ го лѣгали и че въ тия околии, кѣдѣто ходилъ, навсѣкѣдъ имало сѣрби. Той си позволилъ даже не само да пропагандира, но и да псува хората, които сѣ го приемали най-гостолюбиво и нахранвали, и имъ е казвалъ: „вие

сте сѣрби,“ когато тѣ му заявявали: „ние сме българи“.

По случай именния денъ на Руския Царъ, всички 18 еснафа въ Скопие, всички граждани отишли при консула, правятъ му овации и молятъ го да подаде една телеграма до Руския Царъ, че тѣ съ голѣмо уважение се отнасятъ къмъ Руския Царъ и чакатъ отъ него избавлението си. Какво става подиръ това? Рускиятъ консулъ дали е протелеграфиралъ тая телеграма или не, не знаемъ, но ние знаемъ само слѣдующето, че той си е позволилъ да я съобщи на сръбския консулъ и, независимо отъ това, тя дохожда до самитѣ уста на валията. А пъкъ вие знаете кой бѣше валия въ Скопие по онова врѣме, вие знаете кой бѣше Хафъзъ Паша, който тепли тѣзи 18 еснафа за ухото и по този начинъ ги наказва. И нѣщо повече; той казва: „вие си позволявате да вършите такива некоректни работи въ нашата държава, които просто ще ме накаратъ да взема най-строги мѣрки противъ васъ“.

Нѣщо повече: (Чете.) „Въ селото Мирковци, близо до Скопие, на 15 юлий става съборъ. Машковъ съ сръбския консулъ и сръбскитѣ учители и учителки отиватъ въ манастиря до самото село. $\frac{4}{5}$ отъ селянитѣ на това село признаватъ Екзархията и манастирътъ е български, но сръбскиятъ консулъ уговаря Машкова, да се позволи да има още единъ дискъ за сѣрбоманитѣ. Настоятелътъ на манастиря се възпротиви на това; Машковъ тогава поиска да го арестува, селянитѣ така енергично се застъпватъ за настоятеля си, че той се видѣлъ принуденъ да отстъпи и слѣдъ като наговори единъ купъ грубости по адресъ и на владиката, и на българитѣ, оттегли се заедно съ сѣрбоманитѣ въ единъ тѣхенъ манастиръ на 3 часа далечъ отъ първия“. Това е фактъ тоже установенъ тукъ.

Другъ фактъ. „По настояването на Машкова се интерниратъ и арестуватъ по-събуденитѣ интеллигентни граждани. Такъвъ е случаятъ съ интернирането на Стефана Петровъ, интеллигентенъ гражданинъ и чуденъ патриотъ, който бѣше една година на заточение въ Дебъръ“.

Трети фактъ. „Есенесъ дожаждатъ 10 жени отъ Куманово да се оплачатъ отъ ужаснитѣ изтезавания надъ затворенитѣ селяни и граждани. Отиватъ при Машкова да се застъпи, за да се прѣкратятъ изтезаванията. Той ги нагрубява и изпѣжда съ думитѣ: „не мога да се застъпвамъ за българи“.

Има маса факти, които говорятъ за дѣятелността на рускитѣ консули въ Македония; има маса факти, които говорятъ за руската дипломация въ Македония. Всичкитѣ тѣзи факти, каквото тълкуване и да имъ давате, вие, г-да народни прѣдставители, говорятъ само едно, а то е, че руситѣ искатъ систематически — и това още отъ освобождението на България, още слѣдъ Санъ-Стефанския договоръ — искатъ систематически да помагатъ на сѣрбитѣ тамъ, и тѣхнитѣ консули сѣ на сръбска услуга; тѣ именно каратъ сѣрбитѣ да се спускатъ къмъ

Скопие и надолѣ и тѣ създаватъ тази пропаганда. И никой отъ васъ нѣма да откаже, че рѣкополагането на Фирмилиана се иска не само отъ сѣрбитѣ, не само отъ турцитѣ, или отъ другитѣ народности, а, главно, рѣкополагането на Фирмилиана се иска отъ Зиновиева, и се иска отъ Зиновиева въ силата на онѣзи принципи, въ силата на онѣзи начала, които сѣ легнали въ основата на руската политика на изтокъ. Руската политика има интересъ да се рѣкоположи тамъ Фирмилианъ. Да, защото сѣ рѣкополагането на Фирмилиана, нека не се забравя, е една отстъпка, направена на Австрия, а не на Сѣрбия. А тази отстъпка се прави по силата на онова съглашение отъ 1897 г., което съглашение, позволѣте ми да кажа, нѣма за цѣль statu-quo-то на Балкана. То има за цѣль statu-quo-то доколкото интереситѣ на Австрия и Русия диктуватъ сега-засега спокойствието и мира на Балкана, както диктуваха интереситѣ на Русия миналата година да се унищожи комитетътъ въ България, да се унищожатъ всичкитѣ тия революционери въ Македония, защото тя бѣше ангажирана въ Манджурия. Да, съвършено вѣрно: имаше свои смѣтки, имаше свои интереси. Това е вѣрно. Но сега-засега, задъ гърба на туй statu-quo, се крие и нѣщо повече. Страхъ ме е да нѣма нѣкаква клауза, подобна на онази отъ 1876 г., която даде на Австрия Босна и Херцеговина, която даде Добруджа на Ромѣния. Страхъ ме е да нѣма тамъ клауза за раздѣлението сферитѣ на влияние, които ще докаратъ онова, къмъ което се стреми руската завоевателна политика.

Щомъ това е така, щомъ Русия гледа на македонския въпросъ по този начинъ; щомъ Русия поддържа тамъ сѣрбската пропаганда; щомъ самата Русия тамъ иска да угажда на сѣрбитѣ — питамъ се азъ: въ политическо отношение може ли да бѣде тождествена руската политика съ българската? Ако Русия иска рѣкополагането на Фирмилиана — а това не е въ интереса на всички тия българи, които мечтаятъ за завѣтния идеалъ, Санъ-Стефанска България — не е ли това единъ фактъ, който говори за противорѣчието между българскитѣ и рускитѣ интереси? Отъ друга страна, ако Русия иска да ни помогне за освобождението на Македония, не е ли това единъ фактъ — Фирмилианъ и поведението на рускитѣ консули, които факти говорятъ тъкмо противното? Отъ трета страна питамъ се азъ: нашитѣ русофили, които казватъ, че руската политика и българската сѣ тождествени, не смѣтатъ ли, че тѣ си правятъ смѣтката безъ кръчмаря, когато казватъ, че ние ще помогнемъ на Русия да вземе Цариградъ и Проливитѣ, а ние ще искаме отъ нея да ни помогне да завземемъ Македония, да завземемъ и самото Одринско? Не мислятъ ли тия господа, че който завземе Цариградъ, той става господаръ на Черно море, той обръща това Черно море на руско море, а заедно съ това става господаръ и на Балканитѣ? Не мислятъ ли тѣ, че ние можемъ да се простимъ съ тая свобода, съ тази България, която имаме сега? Но, отъ

двѣтѣ едно: или нашитѣ интереси сѣ тождествени съ рускитѣ, а когато е така, тогава нѣма защо да водятъ руситѣ такава политика въ Македония, или пъкъ тѣ въ политическо отношение не сѣ тождествени. Менѣ ми се струва, че отъ всичко това, което изложихъ, излиза, че тѣ не сѣ тождествени.

Да минемъ сега на втората тема: отъ гледище економическо тѣ тождествени ли сѣ? Вие виждате, г-да народни прѣдставители — всѣки отъ васъ може да провѣри въ тази книжка „Сравнителенъ прѣгледъ на външната търговия на Ромѣния, Гърция, Сѣрбия и България“, — вие ще видите, казвамъ, какви сѣ търговскитѣ отношения на България съ Русия. Вие ще видите, че Русия внася много малко стоки у насъ; но ще видите, отъ друга страна, че това, което Русия изнася, сѣщо и ние го изнасяме, и че тя ни конкурира. Който иска да провѣри това, може да го провѣри въ самата книга, която азъ цитирамъ; нека го провѣри въ економическитѣ списания у насъ и ще види, че нашето индустриално земледѣлие, напр. брашната, които ние експлоатираме въ турския пазаръ, е завзетъ почти отъ рускитѣ брашна. Има и друго нѣщо. Нека се вгледаме въ това, което става въ Гърция: житниятъ пазаръ въ Гърция е завзетъ почти отъ Русия. Щомъ това е така, пита се: какво можемъ да очакваме отъ Русия въ търговско, економическо отношение? Не можемъ да очакваме, освѣтъ конкуренция. Ние се явяваме съ нашето примитивно земледѣлие, съ нашето просташко земледѣлие, за което никой не се е погрижилъ да го модернизира досега; явяваме се да конкурираме житата на Австралия, Индия, Америка, Ромѣния и други, а Русия ни конкурира и ни отнема хлѣба.

Но Русия, ще се каже, ще ни помогне въ друго отношение. Въ дадения случай ще се каже, че Русия ни помага да се отървемъ отъ чифутскитѣ, отъ еврейскитѣ банки, които ни заробиха, и тя ще ни помогне съ единъ заемъ.

Г-да народни прѣдставители! Голѣма илюзия е, че Русия може да ни даде пари. Четиритѣ милиона лева, които ви даде, даде ги съ голѣмъ зоръ, защото и тя има нужда отъ пари и въ замѣна на това вие знаете какво тя секвестира въ Българската Народна Банка. Русия има нужда отъ капитали не само за поддържане на своитѣ финанси като държава, но Русия има нужда отъ милиарди и милиарди капитали да ги вложи въ своето производство и развие всички свои национални богатства; защото въ Русия има вече една буржоазия стѣпила на краката си, въ Русия има една капиталистическа класа, която е съзнала историческата мисия на своята класа и на своята държава, като културна страна. Кой отъ васъ ще отрѣче факта, че напоследъкъ Русия прави заемъ на 400 милиона въ Берлинъ и прави такива заеми, че даже Франция остана малко жалoux, малко оскърбена, защото Русия слѣдъ като изтегли отъ Франция толкова милиарда за своята държава, слѣдъ като Франция внесе толкова пари, около 1/2 милиардъ,

въ Южна Русия, въ индустрията на желъзарството и лъярството, слѣдъ това съюзницата на Франция напуца французката пияца и отива да търси пари въ Берлинъ. Е добръ, мислите ли вие, че може да направите заемъ въ Русия? Никога. Русия е една държава, която сега се формира, която има нужда отъ капитали за да развие своето производство и национални богатства, и сега тя не може да ви даде заемъ. Заеми се правятъ тамъ, дѣто движимитѣ капитали или *les capitaux mobiliers* сж en abondance — сж въ изобилие, а това можемъ да направимъ само въ Франция, Австрия, Германия и Англия, само въ тия държави, които сж отишли напредъ, които иматъ цвѣтуща търговия и индустрия, и които сж натрунали капитали свободни, които търсятъ пласиране. Питамъ се азъ: помъ не можемъ да имаме ние капитали отъ Русия, въ какво се проявяватъ напѣтѣ економически интереси съ Русия? Азъ не виждамъ никакѣ. Ще ми се отговори, може би: проявяватъ се въ това, че Русия, като страна не развита индустриално, не внася у насъ стоки и, слѣдователно, не е като Австрия и Германия, не може да подбие нашата млада индустрия, която сега се заражда и стѣпва на крака. Това е една много голѣма илюзия, която може да си правятъ само тия, които възвеждатъ русофилството въ държавна идея. Нека не забравятъ тѣ, че Русия сега-засага има вътрѣшни пазари, нека не забравятъ тѣ, че условнието *sine qua non* за създаването една индустрии, за нейното вирение е прѣди всичко нейниятъ вътрѣшенъ пазаръ и когато тоя нейнъ вътрѣшенъ пазаръ се напои, бждѣте увѣрени, че тя ще нахълта у насъ както би трѣбвало. Ако Русия бѣше сега економически на оная висота, на която стои Австрия, на която стои Германия, на която стои Англия, бждѣте увѣрени, че тя нѣма да се свѣни. Но за да не бждемъ голословни, г-да народни прѣдставители, — защото отъ всичко това, което ви казахъ: интереситѣ политически и економически на Русии ни най-малко не съответствуватъ съ политическитѣ и економическитѣ интереси на България, — за да не бждемъ голословни и да твърдимъ подирѣ, че, понеже нашитѣ интереси не сж тождествени съ рускитѣ, не можемъ да се движимъ въ орбитата на външната ѣ политика, азъ ще ви кажа същеврѣменно, какво мисли днесъ-заднесъ Русия по нашитѣ работи, и азъ ще покажа това отъ единъ документъ, на който документъ автора не мога азъ да кажа. Това е една докладна записка, на която за истинността отговарямъ, и която г. Даневъ може да намѣри у мене и да прочете. Отъ тая докладна записка отправена до върховното правителство въ Русия, отъ този висшъ дипломатъ и руски чиновникъ, пратенъ специално да изучи положението на България, Сърбия и Македония, вие ще видите едно потвърждение на всичко това, което азъ казахъ досега за руската дипломатия, въ много мека форма. Тая записка носи заглавие „Сегашното положение на работитѣ въ Балканския Полуостровъ“. (Х. Камбуровъ:

Отъ кого е?) Васъ не трѣбна това да Ви интересува, г-нѣ Камбуровъ. Азъ казахъ: какъ е попала у мене, отъ кого е тя, и каква е тя, това не мога да ви го кажа. Ако г. Даневъ, вашиятъ Министъръ-Прѣдседателъ, обича да я прочете, азъ я имамъ само на негово разположение, и нему ще докажа, че тя е автентична. Като говори авторътъ — нѣма да ви чета всички отдѣли — като говори авторътъ въ тая докладна записка за положението на Балканския Полуостровъ, захваща така: (Чете.) „Най-близкото запознаване съ работитѣ на Балканския Полуостровъ“ ... (П. Вжжаровъ: Отъ кое врѣме?) Сегашна е, отъ 1898 г.; вие ще видите това отъ самото прочитане и ще разберете. (Чете.) „Най-близкото запознаване съ работитѣ на Балканския Полуостровъ и съ настроението на народнитѣ маси отъ Дунава до Албанскитѣ планини и Солунскитѣ крайбрѣжия откери въ моитѣ очи загадочното явление, което по своята важность открива всичко друго и съставлява най-сѣществено, що трѣбва да знае русинътъ и за което той трѣбва да държи смѣтка“. По-нататъкъ: „Името на Русия е свещено въ устата на народа, както името на Бога. Любовта на народната маса къмъ руския народъ и неговия царъ поразява съ своята пламенность и дълбочина, а между туй нѣкаква събоносна сила влѣче ежечасно българи и сѣрби въ кръга на економическото влияние на Австрия, като сѣбе между всички сфери на южното славянство живи сѣмена на враждебность къмъ Русия. Върху тая точка“ — внимавайте г-да — ... (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Наредъ чети!) Наредъ чета, който обича нека дойде да провери. (Чете.) „Върху тая почва се появиа ония постепенно потрѣсающи се избухвания на русофобството, което съвпада въ Бѣлградъ съ периода на влиянието на Милана Обреновичъ и се свършва въ София съ една слѣдсмъртна стамболовщина. Двѣ влияния идентични, но подъ различни имена. Врѣме е вече да прѣстанемъ да се отнасяме къмъ тѣхъ съ онова чисто равнодушие, което спорецава у тѣхъ едно чувство на черна неблагодарность, една тъмна страна на южнославянския животъ. Не трѣбва да се забравя, че ниската нравственость на Милана или на Стамболова — казва авторътъ — е нѣщо по-скоро второстепенно и случайно. Твърдѣ погрѣшно е мнѣнието, че тѣхното влияние е основано изключително върху умѣнието имъ да управляватъ лицата съ разбойнически инстинкти. Като се утѣшаваме съ такива лъжливи понятия, ние ласкаемъ себе си и нашето самолюбие и обославяме нашата прѣдвидливость, несъмнено, въ нашата вѣрда. На тия явления трѣбва да се гледа по-широко. Миланъ и Стамболовъ се явяватъ такива събирателни личности, т. е. такива, въ които се съсрѣдоточава общото, не отъ тѣхъ създаденото историческо явление, което може да го приживѣятъ докато съществуватъ причинитѣ, които сж го породили“ — на това явление, именно на русофобството. По-нататъкъ авторътъ казва: (Чете.) „Съ нашитѣ ми-

нали гръбски ние, несъмнено, сме давали храна на това явление. Така напр. руската политика, послѣ българският прѣвратъ въ 1885 г. не само създаде благоприятна почва на стамболовщината, по-пече ти не веднажъ изостави младата нация въ критическия моментъ, но откри за австроунгарската политика поле за лека жътва и то тамъ, дѣто ние бѣхме сѣяли“.

Минавамъ сега на други по-важни пасажки, г-да народни прѣдставители. Авторътъ... (Д. Христовъ: Малък секретъ!) Нѣма малък секретъ, г-нъ Христовъ. Азъ съмъ на твое разположение да прочетешъ цѣлата записка, защото ти си теоритикъ на руската държавна идея. „Азъ“ — казва авторътъ — „считамъ, че Русия е косвено заинтересована въ самостоятелното развитие на българската държавна желѣзнопътна мръжа. Това се вижда отъ туй, че въ послѣдния епизодъ, който азъ сравнявамъ съ едно загубено за славянството сражение, центърътъ на всичкитъ мѣроприятия, тъй да се каже, главна квартира на побѣдоносната армия на банксовия синдикатъ се явява не Виена, както бѣше въ не отдавна врѣме, а Берлинъ. Това е знаменателно, именно, прѣдъ видъ на това, че до българския заемъ, българската държавна линия Цариградъ-Вакарелъ бѣше единствено прѣкъсване на нѣмското желѣзнопътнo съобщение Берлинъ-Багдате, а сега и това прѣкъсване е загладено и погълнато отъ германското влияние. Ако ние не се свѣстимъ, не е мѣчно да се прѣдвиди онова врѣме, когато германската колонизация ще обхване Мала-Азия, и тогава ние ще трѣбва за винаги да се простимъ съ мисълта за прѣобрущане на Черното море въ Руско море. Повдигането на дѣйствиелното влияние на Русия върху Балканския Полуостровъ до онай изключителна висота, на която несъмнено почива нейния духовенъ, почти мистически, престижъ въ сърцата на народнитъ маси, не може да се постигне само съ изкуствена дипломация, удвояване числото на нашитъ консули или съ усиляване бдителността и твърдостта на нашитъ чисто държавни органи“. „Но“ — казва авторътъ — „заеитъ отъ нашитъ противници позиции сж заети отъ тѣхъ съвсѣмъ, не само поради строго свързаната система отъ политически, военни и търговско-индустриални мѣроприятия, система, която азъ съзнавамъ и виждамъ, защото всѣкъ видѣхъ желѣзнитъ нишки на тази неразривна мръжа, разпространена по цѣлия Балкански Полуостровъ, както на жителитъ подъ турския хомотъ християни, така сжщо и въ онѣзи области, които сж свободни. Да се развие цѣлата картина въ прѣдѣлитъ на тази записка не е мислимо. Достатъчно е, ако кажа, че нашата политика трѣбва да е прѣписана отъ изкуствената политика на нашия противникъ, а основаното върху нея поведение трѣбва да се продължава пѣли години безъ скокове, безъ ослабване на волята и безъ противорѣчие. Тогава само ние ще достигнемъ цѣлта“.

По-нататкъ. „Едно може да се каже съ увѣрение. Нашето ежечасно измѣстване, нашето еже-

часно поражаване нашитъ сили, е отъ влиянието на Австро-Унгария, което се върши на економическа почва. На тая именно почва ние трѣбва да завържемъ борбата; длѣжни сме да завържемъ борбата не заради завладяване пазарища за руската индустрия и не съ цѣль за нѣкои парични успѣхи, а за да не допуснемъ довѣршването на едно сложно прѣработване, подъ влиянието на западъ, на онии племенни единици на славянския миръ, които съ силата на руското оръжие сж повикани за животъ“. (Г. Кирковъ: Значи, да киснемъ въ невѣжество!) „Не може“ — по-нататкъ — „човѣкъ да живѣе съ едни поетически спомени. Създаденото въ днитъ на Шинка и Плѣвентъ е нѣщо велико за българския народъ. Българскиятъ народъ отлично знае величието на това, което е създадено, но южното славянство е въвлечено отъ ежечасното влияние на ежедневния животъ въ кръга на економическата зависимостъ отъ чужденцитъ. То е плѣнено отъ силата на този миръ, несравнено по-чуждъ за него, отколкото за Русия; и затуй българинътъ, както и сѣрбинътъ, трѣбва рано или късно да се випусне по тази наклонна плоскостъ и прѣмахването поне на това влияние трѣбва да бѣде цѣлта на една строго обмислена система на нашитъ економически стремления на Балканския Полуостровъ. Желателно е да се свържатъ тѣзи мѣроприятия съ нѣкакво капитално съоръжение, което да служи като операциялна база за нашата мирна културна побѣда противъ враговетъ на славянството. За такава база би могло да послужи провеждането на желѣзентъ пътъ, който да открие руско-славянския транзитъ на Балканския Полуостровъ, безъ да се прибѣгне къмъ услугитъ на Ромъния и Австрия. Азъ разбирамъ линията Варна-Антивари. Да се построи тая линия не е мѣчно, тъй като линията Варна-Плѣвентъ-София вече сществува и откриването ѝ трѣбва да стане тая есенъ. Сетитъ, съединенитъ вече отдавна пунктове съ желѣзнопътни съобщения София-Нишъ-Лѣсковецъ за по-право съобщение би трѣбвало да се съединятъ направо пунктоветъ Враца-Нишъ. По този начинъ съ капитала, който ще се събере за тая цѣль, по инициативата на руското правителство, би трѣбвало да се направитъ само 300 верста, като се получи на руско име концесия отъ турското правителство. Началнитъ отъ тая желѣзница би се проявили въ слѣдующето. Облекчили биха се търговскитъ отношения между Одеса и балканскитъ държави: България, Сърбия, Черна-Гора и славянскитъ области въ Турция би били изведнажъ свързани въ единъ общъ економически кръгъ, въздѣйствието на който въ значителна степенъ би се опрѣдѣляло отъ Русия“.

По-нататкъ авторътъ говори именно какъ да се направи тая желѣзница.

Отъ това, което азъ ви процитирахъ отъ този документъ, ми се струва, г-да народни прѣдставители, че нѣкой отъ васъ нѣма да си позволи да твърди за нѣкаква тождественостъ, отъ гледна точка политическа и економическа, на рускитъ и

българските интереси. (Т. Начовъ: Не е вѣрно!) Никой отъ васъ нѣма да си позволи да твърди, че, ако ние станемъ мостъ, прѣзъ който трѣбва да мине руската побѣдоносна армия да обезпечи за себе си Дарданелитѣ, ние правимъ една национална политика, и че ние съ това не само осигуряваме бъдѣщето на България въ тѣзи граници, въ които се намира сега, но още осигуряваме и Македония, която ще ни се поднесе на табличка. Казвамъ, никой отъ васъ не може да твърди при тия факти, при тия данни, които ви цитирахъ, че имаме нѣкаква тождественостъ въ политическо и економическо отношение съ Русия и, слѣдователно, отговорътъ на моя въпросъ, зададенъ въ началото на моята рѣчь, може да бѣде само такъвъ, че българските интереси, отъ гледна точка економическа, отъ гледна точка политическа, отъ гледна точка социална, не сж съвпадали, не могатъ да съвпадатъ и не бива да съвпадатъ съ руските и, слѣдователно, външната българска политика не може да се движи въ орбитата на външната руска политика.

Но има и друго едно нѣщо. Ако вие приемете за минутна хипотезата, че има точки на съприкосновение, че има точки, въ които българската външна политика и руската външна политика се тапиратъ, вие ще признаете едно противорѣчие въ този пасажъ, който се намира тукъ въ отговора на тронното слово. Ако съ нашата велика Освободителка ние правимъ съюзъ въ името на Македония и Одринско, въ името на Дарданелитѣ, въ името на обръщането Черно море въ руско море, тогава може ли да поддържаме приятелски отношения и съ съседнитѣ държави? Ето това е противъ тѣхнитѣ интереси. Никога, ама абсолютно никога не можемъ да имаме за приятели ромънитѣ, не можемъ да имаме за приятели сърбитѣ, защото тѣхнитѣ интереси сж противоположни на нашитѣ. Вчера г. Такевъ каза, че ромънитѣ искатъ четирехъгълника. Искатъ го, да, и това не е идея на ромънитѣ, а е идея на друго! Ромъния ще иска четирехъгълника дотогава, докогато ние искаме Македония. Вчера нѣкой каза, че Сърбия иска Скопие. Да, иска го, когато ние искаме Македония и Одринско. И тѣ ще искатъ Скопие, защото съ това се нарушава statu-quo-то на Балканитѣ, съ това се нарушаватъ тѣхнитѣ интереси. Сърбия е задушена днесъ, тя търси пътъ и Русия има интересъ да бѣде добръ съ Сърбия, а за да бѣде добръ съ Сърбия, за да бѣде добръ и съ насъ, à la fois съ двама ни, не ще съмнѣние, трѣбва да даде и на единия малко, и на другия малко, а даването на насъ малко, на сърбитѣ малко, значи нашето скарване. Азъ не съмъ на мнѣнието на г. Каравелова, че ние ще биемъ, ще пердашимъ сърбитѣ. Не; ако ние продължаваме да биемъ сърбитѣ, ако ние продължаваме да биемъ ромънитѣ, ако продължаваме да се ежимъ на Балканския Полуостровъ съ нашето юначество, съ нашия милитаризмъ, бѣдѣте увѣрени, че ние копаемъ гробъ на България, а не работимъ за

нейното социално развитие! Не, казвамъ азъ; благодарение на тази политика, пакъ нашитѣ интереси противорѣчатъ на руските и по никакъвъ начинъ не могатъ и не бива да бѣдатъ тождествени, слѣдователно, нашата външна политика не може да бѣде еднаква съ руската. Далечъ отъ мене мисълта да казвамъ, че отъ това би слѣдвало да водимъ една крайно враждебна политика спрѣмо Русия. Една малка държава, каквато е нашата, една държава, която сега е въ начало на своето развитие, има интересъ да бѣде въ добри отношения съ всички голѣми държави, но най-голѣмъ интересъ за нейното економическо и културно развитие е да бѣде тя въ най-добри отношения съ съседнитѣ държави, а за да може тя да бѣде въ най-добри отношения съ съседнитѣ държави, тя трѣбва непрѣмѣнно да се откаже отъ онаи идея, отъ онаи завоевателна политика, съ която завоевателна политика я водимъ не другадѣ, а къмъ пропасть.

Г-да народни прѣдставители! Ще ми се зададе този въпросъ: ако ние не можемъ да бѣдемъ русофили, ако ние не можемъ да бѣдемъ австрофили, какви трѣбва да бѣдемъ и какъ трѣбва да гледаме на нашето бъдѣще, на нашето културно развитие? На този въпросъ, г-да народни прѣдставители, отчасти ще се отговори като се излѣзе отъ възгледа за социалното развитие на България, възгледъ, който биде възприетъ отъ самия Министъръ-Президентъ, и затова азъ подчертахъ неговата мисль. Ако, казвамъ, ние не можемъ да бѣдемъ съ Русия, ако не можемъ да бѣдемъ и съ Австрия затова, защото не само нашата политика не е тождествена съ тѣхната, но и водена такава политика, тя не е политика за социалното развитие, тя е политика за социалното разорение на България, тя е политика, която създава у насъ милитаризма, тя е политика, която кара нашиятъ бюджетъ, като вземете това, което се харчи за войската, като вземете това, което се харчи за заеми и за лихви, кара, казвамъ, нашия бюджетъ половината да бѣде погълнатъ за тѣзи двѣ пера; — тази политика кара България не да се загрижи за това, което става днесъ у нея, не да се загрижи за своята индустрия, не да се загрижи за своята фабрикация, не да се загрижи за своето земледѣлие, което се е обърнало на земледѣлие по-примитивно даже отъ епохата на Крума, което земледѣлие не може да конкурира по никакъвъ начинъ американскитѣ, австралийскитѣ, индийскитѣ и руските жита; такава политика никога нѣма да позволи на българския държавенъ мѣжъ, на българския економистъ, на българския финансовъ министъръ да се загрижи за повдигане производителнитѣ сили на нашата страна, да се вгледа въ този процесъ на разлагане, който става днесъ въ България, да се вгледа въ туй натурално стопанство, което пропада, да се вгледа въ онова, което се заражда, да се вгледа въ всичката онаи глузница отъ хора безъ работа, които сж се обърнали на нищо друго, освѣнъ на кандидати за служба, които, благодарение на това, че държавната тра-

пеза навсѣждѣ е попълнена, сж способни да ви правятъ митинги, да ви чупятъ трамвайтѣ, да ви счупитъ и главитѣ единъ день, ако не се загрижите за тѣхъ, ако вие не създадете онова производство, въ което тѣ могатъ да намѣрятъ мѣсто, въ което тѣ могатъ да приложатъ своя трудъ, своитѣ рѣци за повдигане на българското национално богатство, за повдигане на българскитѣ економически сили. Назвамъ, тази политика, била тя русофилска, или австрофилска, не води къмъ социално развитие, а води къмъ социално разорение и, слѣдователно, тѣ не могатъ, даже въ известни случаи ако се тангиратъ съ нашата външна политика, тѣ не могатъ по никакъвъ начинъ да бждатъ усвоени отъ нашитѣ държавни мѣже, ако тѣ искатъ да видятъ България силна, напреднала економически, напреднала културно, ако тѣ се обявятъ за партизани на социалното развитие. Е добръ, щомъ това е така, вие ще попитате коя е политиката, която трѣбва да води България, ако възприеме възгледа за социалното развитие, т. е. ако възприемемъ нашитѣ възгледи, които азъ формулирахъ по-рано въ началото на своята рѣчь, именно: че прѣди всичко ние трѣбва да се усилимъ економически, да развиемъ всички наши производителни сили, да натрупаме богатства, да използваме чуждитѣ капитали, да ги приложимъ въ нашето производство и когато се усилимъ економически, когато станемъ една богата и силна държава, тогава да погледнемъ и задъ Балканитѣ. Това е политиката на социалното развитие. Защото, нека не се забравя, че ако ние вървимъ по тоя пѣть, по тази наклонна плоскостъ, ако ние влизаме ту въ този, ту въ онзи съюзъ, ако ние продължаваме да правимъ тѣзи непроизводителни заеми, ако ние продължаваме да правимъ сега заемъ, за да изплащаме лятащи дългове и прѣвборужението на армията... (Нѣ кой отъ прѣдставителитѣ: Малко отдишъ да се даде!) Положителната частъ на моята рѣчь ще развия по-нататкъ, затуй, ако може, нека се даде малко отдишъ.

Прѣседателствуващъ Д. К. Поповъ: Давамъ 10 минути отдишъ.

(Слѣдъ отдишъ.)

Прѣседателствуващъ Д. К. Поповъ: (Звъни.) Засѣданieto се продължава.

Г-нъ Димитровъ има думата да продължи рѣчта си.

В. Димитровъ: (Отъ трибуната продължава.) Г-да народни прѣдставители! На менѣ, слѣдъ като изложихъ обективната критика на нашата политика отъ Освобождението ни досега, не остава друго, освѣнъ да пристѣпя къмъ положителната частъ на въпроса, защото, споредъ разбиранията на нашата група, не е въпросътъ да се явяваме тукъ на трибуната и да критикуваме всичката тази дѣйностъ на правителството, или на правителствата, които сж управлявали досега България, но е важно сжщевременно да кажемъ и положителната страна на

нѣщата, именно да укажемъ на онѣзи директиви, онѣзи възгледи, които ние смѣтаме, че би трѣбвало да се прокаратъ, ако искаме да добиемъ добритѣ резултати — развитието въ всѣко отношение на нашето отечество, на малката България. Казахъ въ моята рѣчь, че ние не можемъ да бждемъ нито австрофили, нито русофили, съ други думи, нашата външна политика не може да се движи нито въ орбитата на външната руска политика, нито въ онази на австрийската политика и, струва ми се, че това, което казахъ, бѣше доста аргументирано. Сега, настѣпва моментътъ, въ който трѣбва да се запита: а какво трѣбва да се прави, дѣ е изходътъ отъ това положение на работитѣ? На този въпросъ азъ отчасти отговорихъ въ дългата си рѣчь. Прѣди всичко, ние смѣтаме, че за бждщето на България, че за нормалното развитие на България въ всѣко отношение, непрѣмѣнно е нужно, щото тази дуалистическа борба на дипломатическа почва, водена отъ тѣзи двѣ държавни съперници — Русия и Австрия — борба, която става тукъ на Балканитѣ, нужно е, ако не да се прѣмахне въ тѣхната територия, то поне да се парализира. Ако ние парализираме тази борба, бждѣте увѣрени, че ще смѣкнемъ едни грамаднѣйши бокаи отъ гърба на българското тѣло и ще се създаде една атмосфера, която да дава възможностъ на самия този народъ, като прояви всички свои способности, като се стреми къмъ своето економическо и културно развитие, да диша малко по-свободно. Азъ намирамъ, че една класа съзнателна, каквато е буржоазната класа въ България, както казахъ по-напредъ, ако съзнае тя своитѣ интереси, ако съзнае тя своята историческа мисия, за да може като класа да изиграе своята роль, роль, съ която тя е натоварена отъ самата история, непрѣмѣнно, казвамъ, не само за свое благо, но и за развитието на самата България, — би трѣбвало да прѣгърне една политика, политика, която води къмъ сдружаването на балканскитѣ държавици, политика, която не може да има друга форма, освѣтъ балканската федерация. Г-да народни прѣдставители! Тази балканска федерация, като изражение на политически стремежъ на балканскитѣ народици, трѣбва да има обязательно за основа еднаквитѣ економически, социални и културни интереси на тия народи. Позволѣте ми да ви кажа, че България, Сърбия и Ромѣния иматъ тия интереси еднакви; позволѣте ми да ви кажа, че България, Сърбия и Ромѣния по своята си култура, по своето економично развитие, по своя си битъ, много малко се различаватъ. Азъ ви цитирахъ отдѣвъ отъ статистиката, че тѣхниятъ износъ се състои въ земеделчески продукти. Тѣ сж *par excellence* страни на дребното земледѣлие. Изключение прави Ромѣния, която има по-модернизирано, по-интензивно земледѣлие, а останалитѣ двѣ страни иматъ примитивно земледѣлие, а Сърбия пъкъ е прѣимуществено скотовъдска страна. Вие виждате вноса тукъ, вие знаете къмъ какво се стреми българската управляюща буржоазна класа,

ние знаете към какво се стреми ромжиската буржоазна класа, вие знаете към какво се стреми сръбската буржоазна класа. Тъй се стремят към повдигането производителните сили на респективните страни, тъй се грижат към натрупването на онова богатство, което е необходимо, за да направи не само нацията щастлива и силна, но и по-повече, за да я повдигне на по-висока степен в културно развитие. Тръбва да си признаем, че една по-висша форма на културното развитие на народите, несъмнено, е капиталистическата форма. Тя е призната от всички социолози и, следователно, човечеството, което преди е имало свършена друга форма на обществото, човечеството, което се е развивало, е направило един прогрес, отишло е по-напред. Казвам, интересът на България, интересът на Сърбия, интересът на Ромжия, във туй отношение сж идентични: и въ България няма индустрия развита, па и въ Ромжия и въ Сърбия; и въ България се дупат от сжичитъ капиталисти, като им се дават пари под лихва или от Disconto Gesellschaft или от Länderbank; и въ България, и въ Сърбия, и въ Ромжия влизат сжичитъ стоки и сжичата тази конкуренция става на българска почва, съ сжичитъ тия произведения и съ тѣх конкурира и прѣчи на младата българска индустрия, както и на сръбската и на ромжиската, да се развиват. Следователно, тѣхните интереси, като еднакви, трѣбва да влизат, трѣбва да легнат като основа на тѣхната стопанска солидарност, трѣбва да съставятъ онзи фундамент, на който ще се гради бъдещата политическа федерация. Но затова има една грамадна прѣчка, г-да народни прѣдставители, и позволѣте ми тукъ да кажа, че тая грамадна прѣчка е Македония и македонският въпрос. Казахъ по-напредъ въ рѣчта си, че една държава, която не е стигнала въ своя разцѣтъ на националното богатство, която не е развита въ всички линии на своитѣ производителни сили, която не е станала економически и социално вътрѣшно силна — тя не може да има завоевателни стремени. Завоевателната политика на такава държава е равностилна съ това — да си изкопае гроба. Е добръ, при такова положение се явява самиятъ македонски въпрос у насъ. Азъ подчертахъ мисълта на уважаемия Министър-Президентъ затова, защото, чини ми се, че той искаше да схване тая тенденция, и като че има проблескъ въ нашитѣ държавни мъже да разбератъ, какво нѣщо прѣдставлява отъ себе си македонският въпросъ, както у насъ, така сж и отатъкъ Рила. Недѣйте си прави илюзии, г-да народни прѣдставители, че България съ тия свои сили ще може да завладѣе Македония; недѣйте си прави илюзии, че българската армия, която рамо до рамо щѣла да воюва съ руската, ще завземе Македония. Има фактори, има сили заинтересовани, които не току-така ще допуснатъ това на България. Недѣйте забравя, че въ една война, каквато бѣше Сръбско-българската мина-

лия пакъ, ромжнитѣ ще стоятъ съ скръстосани рѣцѣ. Илюзия въ това отношение не трѣбва да си правимъ, и, следователно, трѣбва много добръ да си отваряме очитѣ. Македонското движение у насъ, въ България, е, по моето разбиране, плодъ на тази неукрѣпнала въ своитѣ възгледи буржоазия; македонското движение у насъ, въ България, е плодъ на този процесъ на разлагане старитѣ форми на производството, което се извършва сега, и който процесъ води къмъ едно капиталистическо производство. Македонският въпросъ у насъ е, тъй да се каже, онази мътилка, която може да отвѣче вниманието на всѣки културенъ българинъ, на всѣки държавенъ мъжъ, да се грижи за това, което става вътрѣ въ самата България. Македонският въпросъ, казвамъ, у насъ, може да служи на разнитѣ партии да се борятъ съ него, да идватъ на власт; македонският въпросъ може да служи за всички, и може да достигне до онова израждане, до което е достигналъ, благодарение, казвамъ пакъ, на обстоятелството, че у насъ отъ една страна старитѣ форми на производството бързо се разлагатъ, изпрѣвариха нашата буржоазна класа, и отъ друга страна, благодарение на обстоятелството, че нашата буржоазна класа не може да схване своитѣ интереси, своята историческа мисия.

Г-да народни прѣдставители! Да си не правимъ илюзии. Съ македонския въпросъ у насъ, въ България, тъй както се развива той, може да се създаватъ само конфликти, може да се създаватъ недоразумѣния, може да се наемватъ тия балкански държавици, но да се постигне нѣщо добро — никога. Македонският въпросъ самъ по себе си ще се уталожѣ, ще олекне и ще отстъпи мѣсто на ново революционно движение, което се развива въ Македония по силата на онзи неспосенъ режимъ, по силата на ново економическо истощаване, на онова осиромашаване на македонския народъ. Македонският въпросъ въ България не би трѣбвало по никакъвъ начинъ да бѣде прѣчка на онова движение, което става вътрѣ въ Македония, и което се нарича революционно движение, което не търпи никакво прѣсилване отвънъ и което не може да се подчини на една формула дадена му отъкъ, отъ България, било отъ комитетъ, било отъ правителство, или отъ висша нѣкоя властъ, за да се върши това, което искатъ да се върши. Ако искаме да спекулираме съ македонския робъ, ако искаме още повече да се забави неговото освобождаване, ако искаме да вливаме отрова въ неговитѣ рани — ние ще трѣбва да се бъркаме въ неговитѣ работи, ние ще трѣбва непрѣмънно да направляваме всичко това, което съ върши тамъ, ние ще трѣбва въобще да мѣтимъ водата му. Защо? Защото туй македонско движение въ България може да служи и на тѣзи, които сж заинтересовани и на тѣзи, които не сж заинтересовани въ даденъ моментъ да мѣтятъ българския политически животъ, и въ даденъ моментъ да мѣтятъ цѣлия политически животъ на Балканския полуостровъ за

свои вигоди. Не трѣбва да си правимъ илюзии, г-да народни прѣдставители. Ние имаме доказателства доста осязателни за това, което става съ македонския въпросъ у насъ. Не трѣбва да си правимъ илюзии, че въ македонския въпросъ искатъ да бъркатъ правителствата, искатъ да бъркатъ дипломатитѣ, искатъ да бъркатъ партиятъ, и за това доказателства има много. Кой не знае отъ васъ, че въ централния комитетъ въ Букурещъ, прѣди Освобождението, нѣкой си руски агентъ Ионинъ е участвувалъ тамъ? Кой не знае отъ васъ, че има много такива дипломати, които обичатъ да си тикатъ гагата въ македонското движение и да го използватъ за свои цѣли? Това сж факти, които ясно говорятъ за оная мѣтилка, която съществува сега въ България; това сж факти, които ясно характеризиратъ какво е поведението на самата България. Международни сплетни ставатъ, България може да се тикне въ нѣкаква война, България може да си изкопае гроба отъ тази война, но България да помогне на Македония, това не е възможно при днешното положение. За да може България да помогне на Македония, тя би трѣбвало да трѣгне по съвършено другъ пътъ. Тя не трѣбва да освобождава Македония съ своята Екзархия, която — нека ми бѣде позволено да кажа — е унищожила всѣкаква общинска автономия, всѣкаква общинска самостоятелностъ въ Македония. (К. Мирски: Не е вѣрно! Не помогна ли България на бившата Източна-Румелия?) Позволѣте. — Г-да народни прѣдставители! Ако има днесъ въ Македония въ единъ градъ общинска автономия, ако ние можете да ми покажете нѣкъдѣ, гражданитѣ да сж господари на своитѣ общински работи, азъ съ удоволствие бихъ приелъ туй възражение, което ми се прави отъ г. Мирски. Нека не забравя г. Мирски, обаче, едно нѣщо, че Екзархатътъ, когато изпраца владци, бератитѣ имъ въ Македония сж чисто лични. (Д. Христовъ: Вѣрно!) Това нека се не забравя. И като сж чисто лични бератитѣ, турската властъ, въ Скопие или въ Витоля, за нача:никъ на учебното дѣло, на всичкитѣ общински работи на българскитѣ общини, въ Витоля било, въ Струмица било, въ Тетово било, въ Скопие, — не признава за началникъ никой другъ освѣнъ владиката. Съ това гражданитѣ, които сж воювали за нашата църковна свобода, гражданитѣ, които сж уреждали досега своитѣ общински работи, които сж се интересували за всичко общинско, сж напуснали да се занимаватъ съ тия работи затова, защото владиката е прѣдставителъ, затова, защото той си скроява единъ свой свѣтъ, съ който работи така, както иска. Нека не се забравя, г-да народни прѣдставители, че и съ нашитѣ търговски агенти ние нищо нѣма да направимъ. Нашитѣ търговски агенти не само не сж въ състояние да се застъпятъ за българина въ Македония, но тѣ могатъ да вършатъ много повече злина, отколкото добрина, която се очаква отъ тѣхъ. Нека не се забравя, казвамъ, че тѣ даже като информационно

бюро не сж дали никакви осязателни резултати за тѣхната работа. А това го знае много добръ г. Министъръ-Президентътъ. Нека не се забравя и друго обстоятелство, че не съ владци, не съ разбойнически чети ние можемъ да освободимъ Македония. (М. Такевъ: А какво правѣхте въ комитета, г-нъ Димитровъ?) Азъ ще Ви кажа какво правѣхъ. Азъ правѣхъ въ комитета, г-нъ Такевъ, това, което Вие видѣхте въ конгреса. Азъ си турихъ ржката въ раната като Тома невѣрникъ.

Продължавамъ. Казвамъ азъ, че македонското движение, за да може да влѣзе въ своитѣ релси, за да може това движение да не прѣдставлява тази мѣтилка въ самата България, не трѣбва то да се прѣслѣдва свише по нѣкаква си заповѣдъ, както напоследѣкъ биде прѣслѣдвано, не трѣбва то да се цѣри съ нѣкакви си репресалии, не трѣбва, казвамъ, да му се противопоставятъ тѣзи заканвания, които му се противопоставиха тогава, когато г. Министъръ-Президентътъ бѣше въ Петербургъ и когато въ в. „България“ се появи една статийка — нѣмамъ я на рѣцѣ да ви я процитирамъ — въ която се разправяха такива нѣща за движението и за комитетитѣ, които нашитѣ управници и държавници не можеха да не виждатъ по-напрѣдъ. Е добръ. Щомъ това е така, за да може това движение да легне въ свой улей — защото дотогава, докато националниятъ идеалъ, Санъ-Стефанска България, лежи въ главата на много хора, несъзнателно увлѣчени отъ този идеалъ, това движение ще съществува — за да не тикаме интереситѣ на България въ опасностъ и самото македонско движение въ опасностъ, ще трѣбва нашата буржоазия да съзнае своята историческа мисия, да трѣгне по своя исторически пътъ. И тогава ще видите, какъ самото това движение ще легне въ свой улей, самото то ще прѣстане да бѣде така остро, самото то ще се скапе полека-лека и ще угасне само като онова кандило, въ което не е останало масло. А за да може да се постигне това, необходимо е, щото тѣзи наши добри българи, които милѣятъ за роба отгатыкъ, единъ пътъ за винаги да се проститъ съ идеята, че тѣ могатъ съ своята армия, съ помощта на своитѣ комитети да освободятъ този народъ. Нека се проститъ единъ пътъ за винаги съ тая идея и нека разбератъ, че въ интереса на буржоазната класа, въ интереса на самия български народъ е, прѣди всичко, да се откаже той отъ тази идея за нѣкаква си Санъ-Стефанска България и да приеме възгледа — Македония за македонцитѣ. Дотогава, докато не се възприеме този възгледъ, Македония за македонцитѣ, отъ нашата буржоазна класа отъ името и за смѣтка на нейнитѣ интереси; дотогава, казвамъ, докато тя не даде осязателни доказателства както на събднитѣ държавници, така и на великитѣ сили, че тя възприема тая идея въ името на своитѣ интереси — дотогава немислимо е за нѣкаква стопанска солидарностъ между балканскитѣ държавници. Единъ пътъ възприетъ този възгледъ, ние нѣма за какво

да се боимъ толкова; ние, които толкова обичаме роба откъдъ и го наричаме нашъ еднокръвенъ братъ, нѣма какво да се боимъ, че той щѣлъ да бѣде пострѣбенъ, че той щѣлъ да бѣде погърченъ. Мина врѣмето, когато въ Македония църковната борба можеше да има своето значение. Днесъ въ Македония, благодарение на този режимъ, благодарение на дългата борба, благодарение, казвамъ, на осиромашаването, на економическото пропадане на населението — тамъ вече никне съвършено друго сѣме, тамъ вече се е породило онова революционно движение, което ще даде своитѣ резултати, само ако ние дадемъ възможност на това сѣме да вирѣе, само ако ние не прѣчимъ на това сѣме и не се мжчимъ да го унищожаваме.

Г-да народни прѣдставители! Нека ми бѣде позволено да ви кажа, че само ако се възприеме този възгледъ, Македония за македонцитѣ, само тогава ние ще можемъ да разрѣшимъ правилно и самия Фирмилиановъ въпросъ, защото Фирмилиановиятъ въпросъ е въпросъ на антагонизмъ не толкова на малкитѣ държавици помежду си, отколкото на антагонизма на онѣзи двѣ велики държави, Русия и Австрия, които водятъ тукъ, на Балканитѣ, дуалистична борба. Бѣдѣте увѣрени, че Фирмилиановиятъ въпросъ е въпросъ, съ който се иска не сближение между Сърбия и България, но тѣхното скарване. Бѣдѣте увѣрени, казвамъ, че Фирмилиановиятъ въпросъ е въпросъ, който има за цѣлъ да създаде постоянна вражда между балканскитѣ държавици, да ги наострюва и да ги наежва, да ги изтощава финансово, да ги изтощава економически, да създава у тѣхъ армия не по тѣхнитѣ економически сили и по тоя начинъ въ единъ даденъ моментъ, когато тѣ бѣдатъ ослабени, да могатъ тия малки държавици да послужатъ за мостъ на ония цѣли, къмъ които се стреми както едната, така и другата държави, които водятъ дуалистическа борба. Споредъ насъ, на Фирмилиановия въпросъ ние гледаме отъ политическо гледище, именно отъ гледището, което развихъ азъ, че съ Фирмилиановия въпросъ не се гони нищо друго, освѣнъ създаването вражда между балканскитѣ държавици; а вие националиститѣ, които претендирате да освобождавате Македония, може да гледате както обичате. Въ всѣки случай, права е мисълта на г. Каравелова, че ако се поставите вие всички на националистическо гледище, не трѣбва да изпущате кокошката, за да гоните нѣкаква дропла. Тия, които ви говорятъ — и това се отнася до почитаемото правителство и до болшинството — отетжитѣ за Фирмилиана, нека Фирмилианъ се ржкоположи, ние ще ви дадемъ друга компенсация, ние ще ви помогнемъ да вземете Македония, кажете имъ, че тѣ трѣбва да ви дадатъ доказателства, отъ които да видите, че дѣйствително, може да се освободи Македония. Но дотогазъ, докогато нѣмате подобни доказателства, вие, които създадохте митингитѣ и послѣ ги спрѣхте и обърнахте възгледитѣ си, казвамъ, вие сте поставени въ едно трудно

положение. Ако искате да излѣзете отъ това положение, вие ще трѣбва да стѣпите на онази почва, която ви кара по пѣтя на вапата историческа мисия, на вапитѣ буржоазни интереси, въпрѣки течението въ България, въпрѣки митингитѣ, които създадохте сами изкуствено, вие открито може да заявите — ако сте партизани на една стопанска солидарностъ съ балканскитѣ държавици — на тия, които ви обвиняватъ, защо вие искате ржкополагането на Фирмилиана, или защо сте дали съгласието си за да бѣде ржкоположенъ Фирмилианъ. Защото, повтарямъ пакъ, отъ нашето гледище нѣма никаква опасностъ отъ ржкополагането на Фирмилиана, пѣкъ и юридически, пѣкъ и хуманно не е да се противимъ на ржкополагането на Фирмилиана. Юридически може да се силавате на фермана, но той е пропадналъ отдавна, защото вие тацитно сте допуснали, дѣто има български владика, да има и грѣцки. Ако вие претендирате, че сте хора хуманни и да искате да помогнете на роба, вие сте прави, но едно нѣщо трѣбва да разберете, едно нѣщо трѣбва да съзнаете вие, които сте националисти: трѣбва да знаете, че ржкополагането на Фирмилиана се иска отъ Русия, и че това е още единъ фактъ, който иде да ви убѣди, че вапитѣ интереси не сж тождествени съ тия на Русия. Ако вие искате Македония за васъ, не трѣбва да допускате ржкополагането на Фирмилиана, защото, казвате вие, Скопската епархия въ такъвъ случай ще бѣде пострѣбена, и ако казвате, че вапитѣ интереси сж тождествени съ рускитѣ, то защо вапата Русия, която ви помага и искате да ви помага за Македония, ви прѣчи въ дадения случай? Това не можеше да си обясни г. Такевъ. Отъ всичко това, което азъ изложихъ, менъ ми се чини, че Русия нѣма тождествени интереси съ насъ. Русия иска да има подъ своето влияние и Сърбия, и България; а за да има това влияние върху тия държави, тя еднакво трѣбва да утажда, да помага и на Сърбия, и на България. Слѣдователно, за да може да се пристѣпи къмъ една такава политика, която ще създаде една атмосфера за България, атмосфера, която ще улесни развитието на самата България въ економическо, политическо и културно отношение, непрѣмѣнно ще трѣбва всички да възприемемъ идеята Македония за македонцитѣ. Възприета тази идея така, трѣбва да се дадатъ нужнитѣ гаранции както на съсѣднитѣ държави, така и на великитѣ сили, и тогава ще видимъ, може ли да има вече значение за България нѣкакво македонско движение, може ли да има значение нѣкакво влияние на Австрия и Русия въ България. А пѣкъ за тази стопанска солидарностъ азъ ви казахъ, че вие може да пристѣпите само тогазъ, когато се убѣдите, че интереситѣ на България, економически и социални, сж тождествени съ тѣзи на сѣрбитѣ и съ онѣзи на ромѣнитѣ. Какво доказва, напр., вчерашниятъ законопроектъ на г. Министра на Търговията и Земледѣлието за конвенцията съ Ромѣния по риболовството? Това не доказва ли, че ние имаме еднакви

интереси стопански за да използваме риболовството като национално богатство? Ами какво ви доказват онѣзи цифри, които ви цитирахъ за производството на България, Сърбия и Ромъния? Не ви ли показватъ, че тукъ има една солидарностъ въ интереситѣ, че тукъ има еднаквостъ въ интереситѣ? Ами самото настояване отъ страна на Сърбия да се подпише конвенцията за намаляване на пощенскитѣ такси не показва ли нуждитѣ, не показва ли еднаквостта въ интереситѣ? Азъ зная много добръ, че въ Министерството на Външнитѣ Работи има архива за прѣговоритѣ, които се водятъ отдавна между Сърбия и България за такава стопанска солидарностъ; азъ зная, че слѣдъ освобождението на България, ромънитѣ на нѣколко пѣти сж прѣдлагали на България да правятъ мостъ на Дунава, да правятъ Трансбалканската линия и по този начинъ да се спущатъ надолу съ тѣхнитѣ продукти. Ние, по неразбранитѣ интереси на нашата буржоазия, сме отказвали. Ромънитѣ направиха мостъ и конкуриратъ. Но всичко това дава въ резултатъ за тѣхъ единъ дефицитъ. Азъ зная много добръ, че мнозина отъ васъ могатъ да възразятъ, какво тази стопанска солидарностъ не може да бѣде постигната; обаче, има ваши прѣдставители, прѣдставители на политическата и економическата наука, които сж прѣгърнали тази идея, които казватъ, че може да се постигне това само по начинъ, ако македонскиятъ въпросъ — ядката на раздора — бѣде възприетъ, бѣде поставенъ така, както азъ го изложихъ. Само тогазъ вие може да пристѣпите къмъ създаването на митнически съюзъ, само тогазъ вие може да пристѣпите къмъ сключване на търговски договори, само тогазъ вие може да пристѣпите къмъ сключване на митнически тарифъ, създаването на пѣтица и желѣзници и по този начинъ това да ви послужи като основа на стопанската солидарностъ и да ви послужи като основа на една политическа федерация. Това ще ви даде възможностъ да се развие българската индустрия, да се развие българската фабрикация, да се развиятъ българскитѣ национални богатства; това ще помогне да се прѣмине отъ една фаза къмъ друга, да станете силни, както каза г. Даневъ. И тогава, съ тази сила, когато станете факторъ на Балкански Полуостровъ, но факторъ на цивилизацията, факторъ на културата, и когато спечелите довършването на великитѣ сили, почнете да примѣквате тѣхнитѣ каштали, когато бѣдате въ разцвѣтъ всички народни богатства, тогава заедно съ Ромъния и Сърбия ще можете да дѣйствувате за свободата на роба, ще можете да ускорите деня и часа на неговото избавление; тогава вие ще можете да го завоювате и културно и да може да влѣзе и той като единица въ тази балканска федерация, и може да настѣпи моментъ да водите завоевателна политика отъ името на вашитѣ класови интереси. Не направите ли това, вие рискувате да трѣгнете по пѣти на българското разорение. Защото тази армия, която не е по силитѣ на българския народъ, и тя

ще ви тика постоянно въ заеми, които не се харчатъ за повдигането на производството, а се каратъ да плашатъ вашитѣ съседѣ, та и тѣ ще бѣдате принудени да увеличатъ войската си, а това не води къмъ нищо друго, освѣтъ къмъ съсипване на нашето производство въ нашата страна, къмъ съсипването на самата България. И бѣдѣте увѣрени, че единъ денъ, когато се разиграе онова самодивско хоро на Балканския Полуостровъ, когато България се хвърли и залови за коситѣ съ Ромъния или Сърбия, бѣдѣте увѣрени, казвамъ, че тия, които сж заинтересовани, ще потриватъ рѣцѣ и ще казватъ: ето мостътъ за да минемъ тамъ, дѣто искаме: или въ Солунъ — Австрия или въ Цариградъ — Русия.

Сега, за да свърша, ще ви кажа, г-да прѣдставители, че всичко това ние трѣбваше да укажемъ, защото вие не взимате инициативата да го кажете, защото вие не искате да разберете историческата мисия на вашата класа. Когато прочитате добръ вашитѣ интереси като класа, вие ще се убѣдите, че пѣтътъ на спасението е тукъ. Вие ще работите въ този пѣтъ, ако разбирате добръ вашитѣ интереси, а ние ще работимъ по другъ пѣтъ — намъ не ни влиза това въ работа. Ние по този пѣтъ нѣма да градимъ човѣшката солидарностъ, ние ще я градимъ по пѣтя на работническото движение, съ силата на социалъ-демократията въ България, социалъ-демократията въ Сърбия и социалъ-демократията въ Ромъния и въ името на този съюзъ ще втървимъ въ пѣтя на човѣшката солидарностъ, за да достигнемъ онзи идеалъ, който се казва социалистическо общество и който ще обедини цѣлото човѣчество. (Ржкоплѣскане отъ крайната лѣвица.)

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Г-да народни прѣдставители! Прѣди да свърши г. Димитровъ, току прѣди половина минута, азъ мислѣхъ, че неговото заключение ще бѣде, какво най-добрата политика на България е политиката на тѣсна дружба съ балканскитѣ държавици. Но г. Димитровъ напусна тая тема за да заключи, че споредъ него, най-добрата политика трѣбвало да бѣде политиката на свѣтовната солидарностъ между работното население. Разбирамъ като че ли тукъ има двѣ рецепти: една за насъ, буржоазнитѣ класи, а пъкъ друга за г. г. социалъ-демократитѣ, освѣтъ ако съмъ криво разбралъ оратора. Ако съмъ го добръ разбралъ, чини ми се, че тогава г. Димитровъ напразно си е далъ труда да ни държи такава дълга лекция. Ако бѣше заключилъ въ полза на идеята, мѣстната дружба между балканскитѣ държавици, за която говори и г. Благоевъ... (В. Димитровъ: Туй сжщото казахъ и азъ.) Добръ, приемамъ. (В. Димитровъ: Ние по другъ пѣтъ ще стигнемъ това, а вие по този, по който ви казахъ. Различаваме се само въ пѣтицата.) Нека бѣде така.

Г-нъ Владимиръ Димитровъ пледира като настояющъ идеологъ по външната политика. Той осно-

вава тази външна политика на обективното прѣцѣнение на интереситѣ, на реалнитѣ факти; поне той си дава старанието да обоснове своя възгледъ съ такова прѣцѣнение на фактитѣ. Но менѣ ми се чини, че задъ това накупване на факти и на дати, при всичкото старание на г. Димитрова да бѣде обективенъ, като че ли се крие едно въруо, една идея, прѣвзета отнапрѣдъ и за подкрѣпленieto на която именно трѣбва да се намѣрятъ факти. А когато човѣкъ желае да намѣри факти, ще ги намѣри: ще чете и брошурки, ще чете и вѣстници и отъ тѣхъ ще заключи какви сѣ теченията въ една страна, въ една или друга смисълъ, както му дойде на смѣтка. Ще ми позволи г. Димитровъ да забѣлѣжа, че по този начинъ той събира само онѣзи факти, които подкрѣпятъ прѣвзетото негово мнѣние, а другитѣ като че ли мълкомъ ги минава. Това е система на защита, която може да има своитѣ прѣимущества, но която, трѣбва да се признае, не е обективната. Г-нъ Димитровъ напр. заключи, че въ интереса на България е да води една политика на тѣсна дружба съ балканскитѣ държавици. Азъ ще ви кажа, че това би било много желателно и не азъ бихъ ималъ нѣщо противъ него. Но какъ обосновава г. Димитровъ тази своя политика? Той казва така: има тождество на интереси политически, на интереси економически между тѣзи държавици и, при паличността на тая тождественостъ на интереситѣ, градѣте външната си политика. Дѣ е тази тождественостъ, ще попитамъ азъ? Ако въ областта на економическитѣ интереси азъ си послужихъ съ скжитѣ аргументи, съ които г. Димитровъ си послужи, за да отблъсне политиката ни съ Русия, азъ ще му отговоря, че и България и Ромжния и Сърбия сѣ страни земеделѣчески, че и България и Ромжния и Сърбия изнасятъ на свѣтовното тържище горѣ-долу еднакви продукти, значи тѣ се конкуриратъ; значи, тѣ нѣматъ тождествени интереси, споредъ оная логика, съ която си послужи г. Димитровъ, когато говори за економическитѣ интереси, и, слѣдователно, не могатъ да водятъ тождествена политика.

Когато се докосна до Русия и досегашнитѣ ни отношения съ тая държава, г. Димитровъ ни цитира нѣкой отъ съмнителна стойностъ данни, той ни цитира, напр., мнѣнието на Татищева, когото изкара авторитетенъ писателъ и т. н. Е добръ, ако се обърнемъ къмъ скжитата метода и ние по отношение на литературно-политическитѣ произведения на малкитѣ държавици, знаете ли до какво заключение ще дойдемъ? Ще дойдемъ до най-печалното заключение. Ако човѣкъ трѣбва съ голѣмо старание да се рови изъ руската литература, да събира факти за подкрѣпленieto на онова заключение, което извади г. Димитровъ, нѣма положителна нужда отъ нѣкакъвъ трудъ да направи скжито оны, който се рови въ литературата на една или друга отъ малкитѣ балкански държавици. Какво слѣдва отъ това? Че ако вземемъ да прѣцѣняваме нѣщата съ извадки отъ литературата, по примѣра на г. Дими-

трова, ще дойдемъ до заключение, че не ще има никаква общностъ на интереси между малкитѣ балкански държавици; слѣдователно, не може да има тождество въ политиката, която се гради на тѣзи интереси. Азъ, г-да, навеждамъ това не за да заключа противъ г. Димитрова, че не би било желателно да се води политика на тѣсна дружба съ балканскитѣ държави, а само за да улича въ недостатъчностъ, въ основна порочностъ неговата система, която го закара до съвсѣмъ кризи заключения, когато той посегна да оцѣнява сегашнитѣ политически отношения на България спрѣмо Русия. Г-нъ Димитровъ е единъ отъ напѣдналитѣ духове. Е добръ, трѣбва да бѣдемъ откровени, г-да, и да го кажемъ открито, че Русия, която минава като абсолютна монархия, не се ползува съ симпатитѣ на напѣдналитѣ елементи. Това е общо явление и, ако щете, естествено. Всѣки единъ отъ напѣдналитѣ елементи има създадено, прѣвзето свое въруо, и иде послѣ да го обосновава съ факти. Това впечатление направи поне на мене рѣчта на г. Димитрова — азъ не казвамъ, че нѣма самъ-тамъ дребни факти, по вкуса на г. Димитрова, но тѣ сѣ рѣдкостъ, и се обясняватъ отъ специфични причини. Ако е рѣчъ за факти, ние ще вземемъ крупнитѣ факти, ще вземемъ Освобождението, ще вземемъ историческитѣ думи на императора Александъръ III, изказани въ врѣмена, когато имаше разладъ между България и Русия, че за разединение и рѣчъ не може да става. Но, че има самъ-тамъ странни извления на нѣкой си Татищевъ и други, е добръ, г-да, азъ ще се отправя къмъ г. Димитрова, който обича да бѣде обективенъ, и ще му задамъ въпроса: нѣма ли извѣстно противорѣчие между тѣзи факти, които азъ навеждамъ, и онѣзи, които той цитира? И ако би имало такова нѣщо, не заслужава ли да се помѣчимъ да обяснимъ това противорѣчие? Да, въ случая най-добриятъ ключъ за обяснение е нашата собствена история. Ние искаме да се отнасяме критически върху поведението на другитѣ, азъ мисля, че би било желателно да се спремъ повечко на нашето собствено поведение. Ако у насъ политиката бѣше неуставовена, ако имаше врѣмена, когато съ всѣко измѣнение на министерствата даже можеше да се очаква измѣнение на нашата външна политика, ако въ една минута сме готови да провокираме вълнение на една страна, а втори пѣтъ — на друга страна, безъ да искаме прѣдварително да се осигуримъ кѣдѣ отиваме, позволѣте ми да ви кажа, че ако постѣпваме по този начинъ, тогава не трѣбва да ни се види странно поведението на Русия спрѣмо насъ въ извѣстни моменти. Урокътъ, който може да се извлѣче е слѣдующиятъ: ние трѣбва да се установимъ твърдо, да слѣдваме по единъ опрѣдѣленъ пѣтъ всички, не само ние, които стоимъ на червената маса сега, а и ония, които ще дойдатъ слѣдъ насъ, и тогава ясно ще се очертае ꙗ поведението на всички спрѣмо насъ и азъ мисля, че и самиятъ г. Димитровъ ще бѣде съгласенъ съ онова, което ние проповѣдваме днесъ

заднесь. Едно е само желателно и затова нѣма нужда отъ никакви приказки, а именно утвърденъ и производителенъ трудъ, за който толкова краснорѣчиво говори г. Димитровъ. Азъ мисля, че е настъпило врѣме, кога трѣбва прѣди всичко да съсрѣдоточимъ силитѣ си тукъ вътрѣ. Ако ние добръ се организираме, ако укрѣпиме — и думата „укрѣпиме“ я вземамъ въ най-широка смисълъ на думата, а не едностранчиво — бждѣте увѣрени, че нашата външна политика ще се очертае отъ само себе си по-ясно и ще се стабилизира тъй, щото да нѣма нужда да се говори по нея постоянно въ Камарата.

Г-да народни прѣдставители! Може би на хората отвънъ да правимъ странно впечатление, че говоримъ по външната политика твърдѣ много, може би и азъ да съжалявамъ това, като министъръ на Външнитѣ Работи, но, най-сетнѣ, Камарата за пръвъ пѣтъ се свика, па освѣнъ това и трѣзви мнѣния се изказаха въ нея. Главното за външния свѣтъ е да знае, че когато се касае да се взематъ рѣшения, ние не сме отъ онѣзи, които леко постъпватъ. Нека тѣзи разсждения послужатъ на всички на вънъ, че ние сме хора, които искаме да цѣнимъ строго фактитѣ и слѣдъ това да опѣтаме нашето поведение. Ние же на червената маса не се свѣнимъ ни най-малко отъ такова прѣцѣнение на фактитѣ и като вѣрвамъ, че тази сесия е послѣдната, прѣзъ която ще се занимаваме тъй на широко съ външната политика, обръщамъ още веднажъ вниманието на всички, че бждѣщето на България не е въ субтилнитѣ дискусии, а въ плодотворната дѣятелностъ, за която г. Димитровъ говори. (Ржкоплѣскане.)

Д-ръ П. Ношковъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Който е отъ народа, се вслушва въ неговата воля. Несъмнѣно, че Държавниятъ глава е такъвъ по Божия милостъ и народната воля и вие всички, които сте въ тази свещена ограда, сте народни прѣдставители, тоже по народната воля. А, слѣдователно, когато ние критикуваме нѣкакви избори и нѣкакво правителство, ние критикуваме сами насъ дали сме изразители на народната воля. Трѣбва прѣди всичко да видимъ дѣ се състои тази народна воля. Несъмнѣно, г-да народни прѣдставители, и вие, г-да социалисти, обърнѣте внимание, че народната воля се състои въ законитѣ на народа, а именно волята на българския народъ се състои въ основния законъ, въ конституцията. Народниятъ суверенитетъ е изразенъ въ конституцията. Каза се най-напрѣдъ, че сегашното министерство, произведение на прогресивно-либералната партия, било дошло на властъ при нарушение народния суверенитетъ, не по конституционенъ редъ, а било дошло отгорѣ — не отдолу. Конституцията е единъ контрактъ, единъ договоръ между народа и Държавния глава. (Я. Сакжзовъ: Не е истина!) Истина е, и вие, които се кѣхте заедно съ насъ въ конституцията, трѣбва

да я пазите, за благо на народа и на Княза. (Я. Сакжзовъ: Ние я пазимъ, но ти не е контрактъ, споредъ нашето мнѣние!)

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: Моли, г-нъ Сакжзовъ, не прѣкъсвайте!

Д-ръ П. Ношковъ: (Продължава.) Въ тази конституция ясно сж очертани двата фактора на управлението: единиятъ факторъ е факторътъ на Короната, а другиятъ е факторътъ на народа чрѣзъ неговото прѣдставителство, излѣзло отъ едни свободни избори. Нашиятъ законодателъ е прѣдвидѣлъ въ тази конституция, при извѣстни критически моменти е далъ, тъй да се каже, прѣодоляюще значение на фактора отгорѣ, далъ е право при извѣстни критически минути да дава властта на извѣстни лица, или на извѣстни партии. А, слѣдователно, когато ние разсждаваме дали настоящето правителство е дошло по конституционенъ редъ, ние трѣбва да видимъ постъпено ли е съгласно конституцията или не.

Г-да народни прѣдставители, въ чл. 12 на конституцията е казано: (Чете.) „Изпълнителната властъ принадлежи Князу; вситѣ органи на тая властъ дѣйствуватъ отъ Негово име и подъ Неговъ върховенъ надзоръ“ — а така сжщо въ чл. 149 на сжщата конституция е казано: (Чете.) „Изпълнителната властъ подъ върховния надзоръ и ржководство на Княза (чл. 12) принадлежи на министритѣ и на тѣхния свѣтъ.“ По-нататѣкъ въ чл. 152 е казано: (Чете.) „Министритѣ се назначаватъ и уволняватъ отъ Княза.“ Ние знаемъ, г-да прѣдставители, че Короната на основание тия членове на конституцията, за да се съобрази съ волята народна, повика едно прѣходно правителство, правителство ad hoc, за да произведе изборитѣ. Това правителство бѣше на г. Рача Петровъ. Отъ изборитѣ, произведени отъ г. Рача Петровъ, народътъ изпрати въ тази свещена ограда двѣ по-голѣми групи: групата на каравелиститѣ — на демократитѣ — и оная на прогресивно-либералната партия. Тѣ съставиха коалиционното правителство и такава бѣше волята народна. По-нататѣкъ това коалиционно правителство управлява една година и най-сетнѣ по единъ много важенъ въпросъ, по въпроса за заема, то падна и тогава, пакъ на основание конституцията, пакъ на основание тази воля народна, която е изразена по парламентаренъ редъ, Короната възложи властта на най-голѣмата парламентарна група, каквато бѣше прогресивно-либералната партия, и тя произведе изборитѣ на 17 февруарий тази година, които избори изпратиха васъ, г-да народни прѣдставители, въ тази свещена ограда, за да намѣрите лѣкъ на народнитѣ болки. А, слѣдователно, щомъ е постъпено отъ този факторъ отгорѣ съгласно волята народна, изразена въ конституцията, и щомъ другиятъ факторъ отдолу — болшинството на прогресивно-либералната партия — е съгласно съ този факторъ отгорѣ,

тия два фактора, слѣдователно, съставятъ едно правителство легално, конституционно. Прочее, първиятъ намекъ, че настоящето правителство не било дошло по парламентаренъ редъ на власт, че то се било ползувало само отъ довѣрието на Короната, а не и отъ довѣрието на народното прѣдставителство, този упрекъ е незаконенъ, е неоснователенъ. Истина е, г-да народни прѣдставители, че болшинството на прогресивно-либералната партия, което поддържа настоящето правителство, е не толкова значително, но именно това незначително болшинство по число е значително, защото почива на едни свободни избори. Това е едно доказателство, че изборитѣ дѣйствително сж били свободни — не искамъ да кажа абсолютно свободни — защото, ако изборитѣ не бѣха свободни, ние нѣмаше да имаме тукъ такава една разнородна Камара; нѣмаше да се дѣлимъ на седемъ парламентарни групи; нѣмаше да видимъ въ опозицията хората, които всѣкога сж засѣдали въ тази свещена ограда и иматъ морално право да засѣдаватъ, защото тѣ пакъ излизатъ отъ този народъ, тѣй като иматъ свои привърженици между този народъ. Ако една партия искаше да насилва изборитѣ, естествено е, че щѣше да прѣдприеме всички недозволенни мѣрки, корифеитѣ на всѣка опозиционна партия да се не намѣрятъ въ тази свещена ограда. Напр. въ Бургазкия окръгъ, ако искаше настоящето правителство да произведе несвободни избори, то г. г. социалиститѣ избрани въ Ямболъ и Сливенъ нѣмаше да ни правятъ честъ да ги слушаме съ дългитѣ имъ рѣчи. (Д. Влагоевъ: Насъ избираха и въ Радославово врѣме, тѣй щото не се боимъ отъ насилие!) Ако имаше насилнически избори, нѣмаше корифеитѣ на стамболовиститѣ да бждатъ тукъ; нѣмаше корифеитѣ на радославиститѣ да бждатъ тукъ; нѣмаше и първенцитѣ, водителитѣ на народната партия да бждатъ тукъ, както и водителитѣ на демократическата партия. Азъ сжда, г-да прѣдставители, за причината по резултата. Самиятъ резултатъ — настоящата пѣстра Камара — е доказателство, че изборитѣ сж били свободни. Каза се по-нататъкъ, че министритѣ били агитирали и това било признакъ, че изборитѣ не били свободни. Чл. 47, пунктъ 5, отъ избирателния законъ казва, че министритѣ могатъ да бждатъ избираеми. Чиновникъ не може да бжде избираемъ, но министърътъ като чиновникъ може да бжде избираемъ. Ако единъ човѣкъ може да бжде избираемъ, то естествено е, че той може, трѣбва и дълженъ е да отиде между своитѣ избиратели, да развие своето политическо вѣрую, та да видятъ въ какво вѣрва и какво мисли да прави когато дойде въ свещената ограда и какъ ще разрѣшава народнитѣ сждбини. Така щото, като оставямъ настрана примѣритѣ отъ чуждитѣ държави, дѣто напр. въ Англия, Франция и другадѣ държавнитѣ мѣже и министритѣ отиватъ и развиватъ своитѣ програми, азъ казвамъ, че на основание на закона нашитѣ министри сж длъжни да отиватъ да агитиратъ.

По-нататъкъ казватъ, че били разтурени нѣкакви си свѣти, имало било шайки по изборитѣ.

Г-да народни прѣдставители! Азъ не отказвамъ обстоятелството, че е имало разтуряне на свѣти; но кой дойде да каже, че тѣзи свѣти дѣйствително незаконно сж били разтурени, че тѣзи свѣти общински сж били въпрѣки съществуващия законъ разтурени? (М. Такевъ: Азъ!) Вие вжидате, че чл. 81 отъ избирателния законъ казва: „Уволнение отъ служба или прѣмѣстване лицата избрани за прѣдставители и членове на избирателни бюра не може да става прѣзъ всичкото врѣме отъ теглени на жрѣбието до деня, въ който избора стане, включително.“ Тукъ му бѣше мѣстото — и азъ съмъ на туй мнѣние за въ бждѣще, — тукъ му бѣше мѣстото да се опрѣдѣли и да се допълни този членъ, за да не се хвърля никаква сѣнка върху народното прѣдставителство, че то е прѣдставителство избрано полицейскимъ образомъ, или прѣдставителство избрано съ морално влияние и пр. Тукъ му бѣше мѣстото, да каже законодателтъ, ако искаше това, че никакви общински, било градски, било селски свѣти не могатъ и не бива да бждатъ разтуряни 10 дена или седемъ дена прѣди дена назначенъ за изборитѣ. Но не го е казалъ, а е казалъ „лицата избрани за прѣседатели и членове на избирателнитѣ бюра“. Слѣдователно, на основание на закона, който е изразение на народната воля, едно правителство, което се е нагърбило да води сждбинитѣ на отечеството, има право да разтури нѣкои селски и градски свѣти. Ако азъ поема властта въ рѣцѣтѣ, имамъ право да разтурямъ. И г. Такевъ единъ денъ, ако е писано, за злощастие на България, да сѣдне на червената маса като министъръ, (Обажда тѣ се: А-х а а!) азъ още отсега ще ви кажа, че той всички свѣти ще разтури. (Смѣхъ — И. Воденчаровъ: Ще ни избѣси даже!) Но, г-да народни прѣдставители, не трѣбва да си правимъ илюзии. Нашитѣ общински свѣти, градски и селски, сж се обърнали, може да се каже, на мѣста, дѣто се вършатъ много злоупотрѣбления било съ властта, било съ общинскитѣ каси — това трѣбва да го знаемъ. Пакъ за честъ на българския народъ ще кажа, че при такъвъ единъ разгащенъ контролъ надъ общинскитѣ управления, азъ се чудя, дѣто ставатъ сравнително малко злоупотрѣбления, и това е едно доказателство, че нашиятъ народъ има още нравственъ уровень. (М. Такевъ: Не заслужавашъ да ти възразявамъ. — Смѣхъ въ лѣвницата.) Ето защо, г-да народни прѣдставители, едно правителство, което е поело властта, има право да разтури, на основание на закона, нѣкои общински свѣти, и нека само туй да бжде грѣхътъ на една партия, когато дойде на властъ.

По-нататъкъ се каза, че имало шайки въ врѣме на изборитѣ, и то дѣ? Въ Чирпанъ, въ Станимака и въ Пещера. И кои се подвизаваха въ Чирпанъ, въ Пещера и Станимака? (М. Такевъ: Лѣжа е, че въ Пещера е имало шайка!) Кои сж се подви-

заваля в Пещера и Станимака? Азъ ви казвамъ, че въ Бургаската околия и окръгъ нѣмаше шайки. И това е наша заслуга. Нѣмаше шайки, защото не ги устройхме нито ние, нито напистѣ противници; защото, дѣто съществува една шайка, тамъ ще съществува и контра шайка: една отъ едната партия, а друга отъ другата партия. И ако има такава нѣщо нѣкъдѣ, виновати сте вие, г-да кандидати, които сте си поставили кандидатуритѣ, защото не се надѣвате на народното довѣрие, та затуй устройвате тия шайки и искате чрѣзъ тѣхъ да го изтрѣгнете отъ избирателитѣ. (Обаждатъ се отъ дѣспичата: Вѣрно! — М. Такевъ: Ама насть никогато полицията не ни е избирала. Такъвъ избраникъ сте Вие!) Когато има шайка въ нѣкоя околия, азъ да съмъ, нѣма да хвана шайкаджитѣ, но ще заловя интелектуалнитѣ дѣйци, ще хвана водителитѣ отъ едната и другата партии и тогава ще намѣри кой е виновниятъ дѣецъ. По-добръ е да наказваме интелектуалнитѣ дѣйци, нежели членовѣтѣ на такава шайка, които обикновено стоятъ въ нравствено отношение много ниско и много пѣти даже се подкупватъ отъ разнитѣ кандидати. И най-послѣ какво е числото на тия шайки? Неуже ли България се състои само отъ Чирпанъ, Станимака и Пещера? Стотина избори вече се провѣриха и потвърдиха, като се намѣриха отъ народното прѣдставителство за правилно и редовно извршени, безъ нарушения съществени на закона за изборитѣ. Това не е ли най-краснорѣчиво доказателство, че изборитѣ сж били свободни? Не говоря за абсолютна свобода. Абсолютна свобода въ едно общество, дѣто интереситѣ се кръстосватъ, не трѣбва да си правимъ иллюзии, че може да съществува; такава може да съществува въ небесата между ангелитѣ, но тукъ, въ обществата, абсолютна свобода не може да съществува. (Д. Благоевъ: Споредъ законитѣ свобода!) Да, споредъ законитѣ.

Но на тѣзи шайки най-послѣ каква е била сѣдбата? Г-нъ Геннадиевъ и г. Такевъ ни казаха, че работата е отишла въ сѣдилището, въ прокурорския паркетъ. Е добръ, ние това искаме — изпълнила се е буквата както на избирателния законъ, така сжко и на наказателния законъ. Излѣзе ли министерството да защитава тѣзи шайки? Доказа ли се, че тия шайки сж били организирани по желанието, или по искането, или по заповѣдъ отъ министерство? Това нѣщо не се доказа. Вие, както казахъ, кандидатитѣ, сте виновати. И най-послѣ правителството се е погрижило да отидатъ тия шайки тамъ, дѣто е мѣстото имъ — прѣдъ сѣдилищата, прѣдъ паркета, и сѣдилищата ще кажатъ правата дума. И това е, г-да прѣдставители, управление: прѣстѣпление да не остане безъ наказание. И азъ ви казвамъ, че ако всѣко едно прѣстѣпление извршено по изборитѣ не остане ненаказано, тогава ние ще имаме свободни избори. Не чрѣзъ касиране народнитѣ избраници, не, но чрѣзъ строго приспособление на законитѣ — избирателенъ и наказателенъ — ние ще имаме свободни избори,

защото така иска народътъ, а ние сме длѣжни да се подчиняваме на неговата воля.

По-нататѣтъ г. Такевъ каза, че билъ нарушенъ чл. 51 отъ конституцията, касателно държавнитѣ имоти: (Чете.) „Държавнитѣ имоти принадлежатъ на Българското Княжество и съ тѣхъ не могатъ да се ползватъ нито Князътъ, нито неговитѣ роднини.“ Чудно нѣщо! Г-нъ Такевъ е страшенъ неприятелъ на първия факторъ — той е страшенъ неприятелъ на Короната! Е че тази Корона, г-нъ Такевъ, не е ли създадена отъ народа? (Д. Петковъ: отъ Стамболова!) Народътъ я е създавалъ за своя лична облага. Г-да народни прѣдставители, има разни форми на управление. Entre paienthèse само ще кажа, че всѣка една форма на управление е добра за единъ народъ при дадени обстоятелства и въ дадена епоха. Има народи, чието добро, чието благоденствие изисква да бждатъ управлявани монархически; има народи, чието благоденствие изисква да бждатъ управлявани чрѣзъ ограничена монархия, ограничена чрѣзъ народно прѣдставителство; има народи — но тѣ трѣбва да узрѣятъ за туй нѣщо — които могатъ и трѣбва да бждатъ управлявани републикански въ тѣхнитѣ интересъ. Ето, отъ всичко, което г. Такевъ говори, между неговитѣ думи се съгледва тази мисль, че той иска да измѣни формата на управлението въ нашето Княжество. (М. Такевъ: Азъ съмъ го казвалъ и другъ пѣтъ отъ трибуната!) На всѣка крачка той иска да каже, че каквото зло има въ България, за него не сме ние самитѣ криви, че за всичко зло у насъ е крива Короната. Азъ не знамъ г. Такевъ, въ тая си млада възраст, какъ е дошълъ до туй заключение, до тази мисль. Дали нѣма въ неговата глава онзи блѣнъ, единъ денъ той да замѣни Короната и да стане прѣдседателъ на българската република!? (Смѣхъ.) Види се тая е неговата идея. (Нѣкой отъ крайната лѣвица: Вие ще я замѣните!) Но тежко и горко на българския народъ, ако мисли единъ денъ на такъвъ човѣкъ да повѣрваа своитѣ сѣдбини! Г-нъ Такевъ! Вие въ миналото Народно Собрание сте извикали да живѣе републиката! Е, българскиятъ народъ това нѣщо го не ще. Вие сте длѣжни, като чедо на този народъ, да одобрявате, да уважавате неговата форма на управление. И тамъ, господине мой, дѣто става дума за Държавния глава, трѣбва да пазите неговия авторитетъ, трѣбва да пазите неговото уважение, онуй почитание, което цѣлиятъ народъ му длѣжи, защото народътъ съ него сподѣля своята власть, защото него туря за факторъ отгорѣ, а себе си за такъвъ отдолу. Такъвъ контрактъ е сключилъ народътъ съ своя държавенъ глава, който и да бжде той.

Г-нъ Такевъ дохожда и казва: по Куртовонаарската гора нарушенъ билъ чл. 51 отъ конституцията и иска да ни убѣди той, че билъ нарушенъ тоя членъ, защото работата отишла до сѣдъ, защото имало оплакване до прокурорския надзоръ при Пловдивската апелация и защото селянитѣ били

давали заявление и не знамъ какви си работи. Докогато, господине мой, не се произнесе едно българско съдилище, дотогава ние не можемъ да приемемъ по никакъвъ начинъ, че чл. 51 отъ конституцията е билъ нарушенъ. Вие, г-нъ Такевъ, по всеѣка вѣроятностъ сте били адвокатъ на тия селяни и много добръ бихте направили, вмѣсто да повдигате този въпросъ тукъ, да отидете да защитавате интереситъ на тѣзи селяни прѣдъ съда. И когато единъ денъ се снабдите съ едно рѣшение, влѣзло въ законна сила, тогава да дойдете да изобличите г. министра и да кажете *rex legibus solutus est*, т. е. Князътъ е вѣнъ отъ законитъ; министритъ, които сж отговорни, се изобличаватъ вмѣсто него. Но докогато нѣмате едно рѣшение, влѣзло въ законна сила, нѣмате право да говорите това. Това Вие твърдѣ добръ го знаете. Вие говорите противъ, само за да се прѣпоржчатъ прѣдъ своитъ избиратели и клиенти, разбира се, може би за материаленъ хонораръ или мораленъ. (М. Такевъ: Азъ имамъ на рѣцѣ присждата на г. министъръ Людсканова! Той си я подписалъ самъ!) Азъ, като народенъ прѣдставителъ, докато не видя едно рѣшение влѣзло въ законна сила, (М. Такевъ: Вие говорѣте по писмото на г. Людсканова!) дотогава азъ нѣма да укорявамъ единъ български министъръ. Не азъ съмъ съдия; ние имаме съдии — тѣ ще съдятъ. (М. Такевъ: По неговото писмо говорѣте, бе човѣкъ!) Вие трѣбва да вѣрвате българската Темида, защото тежко и горко на единъ народъ, ако не може да хване вѣра на своитъ съдии. (М. Такевъ: Говорѣте по прѣдписанието на г. министъръ Людсканова до инспектора!) Нищо не искамъ да зная; тѣзи прѣдписания ще ги иматъ прѣдъ видъ нашитъ съдии. (М. Такевъ: А конституционната отговорностъ на министритъ?) Но ние не сме съдии; ние сме законодатели, а съдебната властъ принадлежи на други. (М. Такевъ: Скърбя, че си юристъ! Да си вземешъ паритъ отъ този даскалъ, който те е училъ!) Благодаря Ви и за този комплиментъ. Връщамъ Ви го стократно. (М. Такевъ: Ние говоримъ за конституционната отговорностъ на министритъ!) Чл. 76 отъ правилника Ви запуща устата, г-нъ Такевъ.

Прѣседателствуещъ Д. К. Поповъ: Моля, г-нъ Такевъ.

Д-ръ П. Ношковъ: По-нататкъ се каза, че билъ нарушенъ още и чл. 122 отъ конституцията, защото правителството изразходвало досега държавни разходи на основание на единъ бюджетъ неутвърденъ. Азъ мисля, че именно настоящето правителство и всеѣко друго правителство на негово мѣсто трѣбва да се съобрази съ чл. 122, който казва: „Кога се случи да не може да се свика Събранието, а трѣбва да станатъ разноски, които не могатъ да се оставятъ за послѣ, има сила и дѣйствие бюджетътъ на послѣдната година подъ отговорността на министритъ, докѣ да се одобрятъ нивнитъ разпореж-

дания отъ Народното Събрание въ първата сесия, която има да стане.“ И сега ние ще одобримъ туй нѣщо; сега тепърва ние ще се произнесемъ, ще го одобримъ.

Но казва г. Такевъ, че това Народно Събрание трѣбваше да бжде по-рано свикано. Но чл. 137 казва: „Нови избирания трѣбва да станатъ не по-късно отъ два, а новото Събрание трѣбва да бжде отворено не по-късно отъ четири мѣсеца, слѣдъ разпуцането на прѣжното Народно Събрание.“ Слѣдователно, и този неговъ упрекъ се явява съвършено неоснователенъ и незаконенъ.

По-нататкъ г. Такевъ каза, че и настоящето правителство било много разточително и тази негова разточителностъ се състояла въ туй, че било назначило помощникъ на нѣкой си инженеръ по оризищата въ Пловдивъ въпрѣки неговата воля. Той заявилъ: азъ нѣмамъ нужда отъ помощникъ, защо да ми назначаватъ такъвъ. И тѣй да бжде, само тая разточителностъ, г-да народни прѣдставители, нека бжде грѣхътъ на настоящето правителство. Г-нъ Такевъ, който е много вѣщъ въ роленето, отъ вчерашната негова рѣчь вие виждате, че е прѣровилъ нѣколко годишни течения на в. „България“ и само това нѣщо намѣрилъ по финансовата политика на правителството; а пъкъ нѣкой други намѣриха, чрѣзъ своитъ запитвания; защо правителството не събирало патентовото даждие. Това било грѣхътъ на правителството касателно финансовата политика.

Г-нъ Такевъ вчера говори много работи като повторилъ това, което говори въ първата си рѣчь. Най-послѣ взе да ни цитира нѣкои работи, нѣкои чудесни статии отъ вѣстникъ „България“, съдържанието на които той одобрява и противъ съдържанието на които прогресивно-либералната партия, както и правителството, изходяще отъ нея, постъпвали въ своитъ политически дѣйствия. Азъ заявявамъ, че съдържанието на тия статии и сега още се счита за едно допълнение на програмата на прогресивно-либералната партия, (Гласове: Вѣрно!) че тѣзи статии чудесни, дѣйствително чудесни, могатъ да излѣзатъ само отъ хората, които заслужено стоятъ на тази червена маса, които съставляватъ правителството, изходяще отъ прогресивно-либералната партия, и незначителното болшинство, което днесъ го поддържа. Но това незначително болшинство, къмъ което и азъ принадлежа, какво било? То не било избрано свободно отъ избирателитъ. То било избрано, каза се, отъ правителството, „и ти, г-нъ Ношковъ, си избранъ, защото и твоята кандидатура е била положена отъ правителството. Ако правителството не ти бѣ положило кандидатурата, ти нѣмаше да дойдешъ тукъ; слѣдователно, ти не си народенъ прѣдставителъ, а ти си лъженароденъ прѣдставителъ“. Азъ, г-нъ Такевъ, съмъ обиденъ. Туй е цѣла обида, защото азъ не дойдохъ тукъ като кандидатиранъ отъ правителството на прогресивно-либералната партия, азъ дойдохъ тукъ като кандидатиранъ отъ прогресивно-либералното

бюро въ гр. Бургазъ. Вие трѣбва да знаете, че когато министритѣ сѣ ходили въ цѣла България, както и вие сами ходихте, и всичкитѣ корифеи на всичкитѣ партии ходиха, ние въ Бургазъ изслушахме г. Петкова, изслушахме г. Гешова, изслушахме най сѣгнѣ и г. Данева и останахме доволни отъ тѣхъ, останахме доволни отъ тази свобода, която се даваше на всички граждани да отидатъ да изслушатъ тѣхното политическо вѣру. И, най послѣ, въ деня на изборитѣ излѣзохме и се сражавахме кавалерски, защото, когато ще се разглежда нашиятъ изборъ, вие ще видите, че нашиятъ противници сѣ много малко гласове изгубиха: ние получихме 2.400 гласа, а тѣ получиха 2.100 гласа. Това е краснорѣчиво доказателство, че изборитѣ сѣ били свободни. Никѣдѣ министритѣ не казваха, че трѣбва да изберете Ношкова или другъ; напротивъ, ние сами се съпротивлявахме и казвахме: вие имате интересъ само да дойдатъ въ священата ограда хора, които се клаятъ на принципитѣ на прогресивно-либералната партия, и които ще ви защитаватъ дотогава, докогато се ръководите въ вашата политика по началата на прогресивно-либералната партия, въ изработването на които и ние взехме участие. И отговорътъ на г. Данева, по направеното му запитване отъ г. Такева, че сегашното правителство, като изходяще отъ прогресивно-либералната партия, и занаятъ ще се ръководи отъ прилагането на нейнитѣ принципи, менѣ ми направи най-добро впечатление. И така трѣбва да бѣде. Но васъ, г-да демократи, азъ не мога да ви разбира! Вие навсѣкѣдѣ си противорѣчате. Това, което единъ създава, другъ го унищожава. Явява се г. Такевъ и казва, че трѣбва едно правителство, когато дойде на властъ, да се старае да прилага принципитѣ на своята програма, а г. Каравеловъ дохожда и казва: програма е потрѣбна докато е само въ опозиция, а дойдемъ ли на властъ, трѣбва да зарѣжемъ тази програма. Тази е причината, задѣто г. г. демократитѣ се каратъ помежду си и задѣто парламентарнитѣ групи отъ 7 ставатъ на 8. Макаръ вие формално да не сте се раздѣлили, но вие принципиално се дѣлите вече. И това раздѣление нѣма да бѣде въ интересъ на отечеството. Азъ и други пакъ казахъ, че най-големото зло за отечеството е разцѣплението ни на толкова малки парламентарни групи. Това разцѣпление, както хубаво се каза и отъ прѣждеговорившия г. Димитровъ и отъ г. Данева, отслабва народния факторъ и дава прѣдимство на другия, на Короната, когато, за интереситѣ на отечеството, тѣзи два фактора трѣбва да се уравнисяватъ въ своята мощъ и успоредно да водятъ сѣдбинитѣ на отечеството.

По-нататѣкъ г. Такевъ се изказа и по Фирмилиановия въпросъ, а така сѣщо и по македонския въпросъ. (М. Такевъ: Сѣ азъ ли съмъ прицѣлната точка?) И други нѣкои оратори тоже се изказаха. (М. Такевъ: Тѣй кажи, поправи се!)

Г-да народни прѣдставители! Прѣди да кажа и азъ своето мнѣние... но азъ ще кажа моето су-

бективно мнѣние по външната политика и особено ще се произнесе субективно по Фирмилиановия въпросъ, а така сѣщо и по македонския, защото и азъ имамъ роднини въ Одринско, които не сѣ вкусили отъ свободата. Така щото, по този въпросъ на Македончане и Одринчане, можемъ много практически да разсѣждаваме и гледаме, но прѣдварително трѣбва да кажа нѣколко думи по втория пасажъ на отговора на тронното слово, дѣто се говори, че министерството ще внесе на почитаемото Народно Сѣбрание разни финансови мѣроприятия за прѣмахването на стѣснителното финансово положение. Прѣждевѣрѣменно е, г-да народни прѣдставители, ние да се произнасяме, какви ще бѣдатъ тия мѣроприятия. Но когато едно правителство ни казва, че ще внесе тѣзи мѣроприятия, ние, като народно прѣдставителство, не можемъ, освѣтъ да кажемъ, че тѣзи мѣроприятия ще ги обсъдимъ по достоинство. Ако тѣ сѣ за интереса на държавата, ще ги приемемъ, а ако сѣ въ вѣрѣда на държавата, ще ги отхвърлимъ. Когато ги обсъдимъ, тогава ще се произнесемъ; но на туй казване на правителството, че ще внесе такива мѣроприятия, не можемъ освѣтъ да кажемъ, че ще ги разгледаме и обсъдимъ съ надлежната скрупулъзност. — Сега да дойда да се произнесе и азъ по Фирмилиановия въпросъ, а така сѣщо и по македонския въпросъ. Едни отъ ораторитѣ казваха, че Фирмилиановиятъ въпросъ не билъ отъ голѣма важностъ и че на него не трѣбвало да се дава голѣмо значение; други казваха, че той е отъ голѣма важностъ и трѣбва да му се даде извѣстно значение.

Г-да народни прѣдставители! Азъ пъкъ искамъ да намѣря народната воля въ нашия основенъ законъ. Чл. 39 казва: (Чете.) „Българското Княжество отъ църковна страна, като съставлява една нераздѣлна частъ отъ българската църковна областъ, подчинява се на Св. Синодъ — върховната духовна властъ на българската църква, дѣто и да се намира тая властъ“. Слѣдователно, на основание чл. 39, Българското Княжество е една нераздѣлна частъ отъ българската църковна областъ. Щомъ е така, естествено е, че всѣко едно българско правителство трѣбва да пази отъ всѣко посѣгателство тази българска църковна областъ и трѣбва да я пази дотолкова, доколкото интереситѣ на Княжеството, а така сѣщо и обстоятелствата позволяватъ. Че установяването на Фирмилиана като сръбски митрополитъ въ Скопие е едно нахвърнение неприкосновеностъта на българската църковна областъ, е едно посѣгателство на църковнитѣ правдини, извоювани съ такива голѣми жертви въ борбата по църковния въпросъ, това, по моето мнѣние, не може да подлѣжи на съмнѣние. Щомъ е така, трѣбва, слѣдователно, всѣко българско правителство, доколкото интереситѣ на Княжеството и обстоятелствата позволяватъ, да даде надлежната подкрѣпа на началника на българската църква. А пъкъ българитѣ въ Скопската епархия, които сѣ едни отъ първитѣ борци въ редовитѣ на борбата за

независимостта на българската църква, тѣ не искатъ отъ насъ да ги учимъ какъ да защищаватъ своитѣ права, тѣ ги съзнаха и тѣ знаятъ какъ да ги защищаватъ, само че тѣ искатъ нашата подкрѣпка. Ние имаме юридическото право; туй наше юридическо право е основано върху фермана отъ 1870 г. и той ферманъ е спасителниятъ лостъ на Българския Екзархъ. Ние знаемъ, че и Българскиятъ скопски митрополитъ Синесий, наедно съ своето вѣрно паство: гражданитѣ отъ Скопие и отъ Епархията, и Негово Блаженство Българскиятъ Екзархъ направиха всичко, само и само да се не допуца рѣкополагането Фирмилиана за сръбски митрополитъ въ Скопие. И тѣ какво искатъ сега отъ насъ? Искатъ отъ насъ, българитѣ, да ги подкрѣпимъ. И българскиятъ народъ имъ даде своята подкрѣпка. Навсѣкждѣ българскиятъ народъ се произнесе съ митингитѣ, че трѣбва да се протестира; че трѣбва да се моли българското правителство да извърши потрѣбното, за да даде подкрѣпка на Негово Блаженство Екзарха. Пита се сега: туй правителство дали е дало тази подкрѣпка или не? Азъ, г-да народни прѣдставители, по-напрѣдъ казахъ, че съди отъ послѣдствията за причинитѣ. Какво виждаме ние? Дѣ се намира Фирмилиановиятъ въпросъ? Тамъ дѣто се е захваналъ, тамъ си и стои! Отъ 4—5 години Фирмилианъ стои въ Скопие като сръбски архимандритъ и той и сега е такъвъ. Азъ отъ това вади заключение, че това, което е трѣбвало да се направи, се е направило, а другъ е въпросътъ дали ще се успѣе или не! Ние имаме право да изискваме да се направи надлежното, а ще ли да сполучи, ще бѣде ли рѣкоположенъ Фирмилианъ или не, то е другъ въпросъ. Но, г-да, българскиятъ народъ си изпълни длъжността и азъ вѣрвамъ, че и българското правителство си е изпълнило длъжността, доколкото интереситѣ на Княжеството и обстоятелствата му позволяватъ, и ако той бѣде рѣкоположенъ, азъ съмъ отъ тѣзи, които не се опасяватъ, че ще пострадатъ българскитѣ интереси. Българскитѣ интереси, мисля, нѣма да пострадатъ, а, напротивъ, българитѣ въ Скопие ще се въоръжатъ и ще се сплотятъ за да защищаватъ своитѣ черковни правдини като зеницата на окото си. И въ тая борба, слѣдъ рѣкоположението Фирмилианово, ние трѣбва да имъ даваме своята морална подкрѣпка, защото ние сме имъ длъжни това, обаче ние можемъ само морална подкрѣпка да имъ дадемъ, а освѣнъ нея нищо повече не можемъ да имъ дадемъ. Ако може, покажете го за да се направи това, което може да се направи. Това е моето субективно мнѣние по Фирмилиановия въпросъ. (М. Такевъ: Една забѣлка ще ми позволите ли?) Не позволявамъ никаква забѣлка.

По-нататъкъ, г-да, въпросътъ е сега за Македония, защото, въ третия пасажъ се казва: (Чете.) „Народното прѣдставителство се радва за грижитѣ, положени отъ правителството за поддържане добритѣ отношения съ вѣннитѣ и съседнитѣ намъ дър-

жави. То особено високо цѣни положенитѣ старания за уякчаване тѣснитѣ връзки съ великата напса Освободителка Русия, защото отговарятъ напълно на народното желание“. Ораторитѣ се изказаха, че ние трѣбва да бѣдемъ добри съ всички съседни държави. Социалиститѣ отидоха дотамъ, да искатъ да има между балканскитѣ държави една конфедерация и още митнически съюзъ. Ние засега не казваме, прѣдставѣте си, че подобно нѣщо не трѣбва да има, но едно нѣщо ще кажа на тия господа, когато е въпросъ за балканска конфедерация и митнически съюзъ, че тамъ не се изисква само волята на българския народъ и правителството, а тамъ прѣди всичко ще се поставятъ на масата интереситѣ. Социалиститѣ, когато говорятъ за балканска конфедерация, казватъ, че това е толкова лесно, щото въ нѣколко минути това нѣщо може да стане. Казаха, че само между Сърбия, Ромъния и България може да има конфедерация и митнически съюзъ. Е, не сж само тѣзи държавицитѣ на Балканския Полуостровъ! На Балканския Полуостровъ има още Гърция, има Турция, сирѣмъ която ние се намираме въ васално отношение. (И. Воденчаровъ: И Черна-Гора!) Ами и Черна-Гора! (Д. Петковъ: А-а, тя е най-силната държава! — Смѣхъ.) И сега какъ може това нѣщо да стане току-така изведнажъ? Азъ не се съмнѣвамъ ни най-малко, че стига Сърбия да ни подаде рѣка за една конфедерация; стига Ромъния и Гърция да ни подадатъ рѣка за нея, и България, сегашното правителство, ние българитѣ ще бѣдемъ оная държава, която най-малко ще прѣчи на конфедерацията, както и за митнически съюзъ — но тѣ сж работи желани, тѣ сж работи, които зависятъ отъ обстоятелствата, отъ интереситѣ. Кръстосватъ ли се нашитѣ интереси съ тѣхнитѣ, подобно нѣщо не може да стане и недѣйте да си правимъ илюзия въ това отношение. Това азъ го казвамъ за оная фракция отъ демократитѣ, които казватъ, че нѣма никакво значение Фирмилиановиятъ въпросъ. Азъ имъ задавамъ това питане: ако Фирмилиановиятъ въпросъ нѣма никакво значение, не е отъ голѣма важностъ, защо толкозъ тогава настояватъ сърбитѣ? Кажете ми туй нѣщо! Защо сърбитѣ настояватъ да видятъ сръбски митрополитъ тамъ, дѣто нѣма даже сръбско население, дѣто ако има сръбско население, тѣ сж сърбомани? Когато сърбитѣ умѣятъ да защищаватъ своитѣ права, ние доброволно ли трѣбва да отстъпимъ? Никога туй нѣщо доброволно не трѣбва да стане. Е, моля ви се, когато за такива дребни сравнително работи, за Фирмилиановия въпросъ, ние не можемъ да се съгласимъ съ сърбитѣ, какъ ще се съгласимъ ние за конфедерация и митнически съюзъ? Искате и съ Ромъния да правимъ конфедерация и митнически съюзъ. Азъ съмъ най-голѣмиятъ привърженикъ на това. Ами Добруджа, тя е стѣната, която ни раздѣля; ами недавниятъ конфликтъ съ нея? Защо искаха да се биятъ съ насъ и да ни обявяватъ война? (Н. Цановъ: Защо?) Защо? Вие искате да правимъ

съ тѣхъ конфедерация. Ние ще третираме съ тѣхъ, доколкото позволяватъ нашитѣ интереси, защото ние сме дошли тукъ интереситѣ на Българския народъ да пазимъ. Туй, което се говори, въ днешно врѣме не може да бѣде. Ето кога ние българитѣ трѣбва да помислимъ за нѣкаква конфедерация и нѣкакъвъ митнически съюзъ. Само тогава, когато българщината съставлява една отдѣлна самостоятелна държавна единица, когато българщината съставлява едно цѣло и когато българщината не бѣде васална. Само тогава ние можемъ да помислимъ да третираме съ нашитѣ съсѣди за нѣкаква си конфедерация, за нѣкакъвъ си митнически съюзъ. Не може друго-иче. Това е моето разбиране и бѣдъщето ще покаже, че азъ, г-да, не съмъ се лѣгалъ и че много други, които мислятъ като мене, не сж се лѣгали. Ние трѣбва да лѣкуваме болния споредъ болката, която има: ако единъ човѣкъ е боленъ отъ треска, трѣбва да му дадемъ лѣкарство за треска.

Сега, какво искатъ българскитѣ интереси? Г-да народни прѣдставители! Историята е прѣдъ очитѣ ни. Това, което ще кажа, това ще бѣде отговоръ на всички ония, които не сж съгласни съ онѣзи възгледи, които азъ изказвамъ. Това ще бѣде отговорътъ и на г. Димитрова, социалистътъ, който говори отъ името на нѣкаква си тѣхна група, който говори отъ името на социалистическата група и съ гордостъ викаше: вие сте националисти, а ние сме социалисти. Е добръ, вие сте социалисти, а ние сме националисти; но ние стоимъ на по-правата страна, ние стоимъ къмъ истинскитѣ български интереси.

Г-да народни прѣдставители: Кой създаде България, кой я възкреси, кой я роди политически? Несъмнѣно, че България е освободена, е създадена политически отъ великата руска империя. Това не подлежи на съмнѣние. Това е единъ исторически фактъ, който никой отъ насъ нѣма да откаже. (Д. Петковъ: Утрѣ да си продължите рѣчта, защото е много интересна. — Смѣхъ.) Още 10 минути и азъ ще свърша. — Така щото, г-да народни прѣдставители, фактоветѣ сж прѣдъ насъ. По тѣхъ ние ще сѣдимъ. България е политическата рожба на великата Освободителна война. Това е единъ фактъ, който не може да се отрече отъ никого. По-нататѣкъ, неоспоримъ фактъ е Санъ-Стефанскиятъ договоръ, който се нарѣче отъ мнозина оратори — и то много право — идеалъ, завѣтъ на българския народъ, който договоръ създаде една велика Санъ-Стефанска България, въ границитѣ на която влиза и Македония. По-нататѣкъ, фактъ неоспоримъ е и Берлинскиятъ договоръ. Берлинскиятъ договоръ е подписанъ отъ седемтѣ велики сили, а, слѣдователно, България легално сега съществува на основание Берлинския договоръ и ние имаме права, и много прави бѣха ония отъ ораторитѣ, които казваха, че ние трѣбва да бѣдемъ легални, да искаме всичко онуй, което е законно и легално, което почива на международнитѣ дого-

вори. Когато искаме туй, което вече е гарантирано, нѣма да имамъ право, слѣдъ 25-годишно политическо съществуване, да ни го откажатъ. А, слѣдователно, какво е казано въ Берлинския договоръ? Има тамъ чл. 23. Ние, сега-засега, всички българи, отъ каквито партии да бѣдемъ, правителствени или опозиционни и пр., даже и самитѣ македонци, нищо друго не трѣбва да искаме, защото, ако по-искаме нѣщо повече, то ще бѣде незаконно и ще ни кажатъ: извоювайте го, заслужете го. Но това, което е веднажъ дадено, което е гарантирано съ единъ международенъ договоръ, това имаме право да искаме. А, слѣдователно, приспособлението на чл. 23 въ днешнитѣ обстоятелства незадоволява ли аспирациитѣ на българския народъ, аспирациитѣ на свободнитѣ българи въ Княжеството, а така сжщо и аспирациитѣ на българитѣ въ Македонско и Одринско? Задоволява, г-да. Повече не трѣбва да искаме, защото камилата поискала рога, а изгубила и ушитѣ си. Това е, което трѣбва да искаме, и, ако знаемъ какъ да го искаме, ще ни се даде. И слѣдъ реформитѣ какво може да стане, това не е наша работа. Ние знаемъ, че реформитѣ, споредъ чл. 23 отъ Берлинския договоръ, сж нѣщо добро за онуй население, на което имотътъ, честта и животътъ не сж дотамъ гарантирани, и това население сега не иска нищо друго освѣтъ тия реформи, и на законно основание свободното Княжество може тѣзи работи да ги иска и ще ги иска. И тѣзи работи, ако знаемъ какъ да ги искаме, ще ни се дадатъ.

Слѣдъ това, г-да, нека ми бѣде позволено да кажа още едно нѣщо, — че онази велика държава, Русия, която създаде България, която написа идеала на българския народъ, Санъ-Стефанския договоръ, че тя рано или късно този договоръ ще се старее по дипломатически начинъ, а ако и дипломацията не помогне да го осъществи, съ помощта на силата да го приведе въ изпълнение. Ако Александъръ II, Царь-Освободителътъ, когато почитаемитѣ старци Драганъ Цанковъ и Марко Балабановъ въ 1876 г. отидоха при него да му изкажатъ болкитѣ народни, ако Царь-Освободителътъ тогава само едно слово царско изрече и го изпълни, ние трѣбва да върваме, толкова повече че руското достоинство — не искамъ да кажа друга дума — достоинството на една велика държава ще я накара единъ денъ да приведе въ изпълнение Санъ-Стефанския договоръ, когато му дойде врѣмето и когато настанатъ обстоятелствата. Може би, ние нѣма да дочакаме, по народитѣ не умиратъ, г-да, народитѣ живѣятъ въ своитѣ внуци и правнуци, а този денъ ще го дочакаатъ нашитѣ внуци и правнуци. Ние не можемъ иначе да мислимъ. А веднажъ Санъ-Стефанска България осъществена, какво повече можемъ да искаме! Македония за македонцитѣ, въ тази смисълъ. Тѣ когато ще усвоятъ своитѣ човѣшки права, когато тѣ ще бѣдатъ съвършено свободни да се развиватъ, да дойдатъ до едно пълно съзнание, тогава тѣ ще рѣшатъ въпроса: какви сж тѣ, тогава тѣ

ще си кажат: какви сме ние. И азъ вѣрвамъ, че тѣ нѣма да кажатъ, че не сж българи — доказателство е миналото — защото македонцитѣ най-напрѣдъ, може да се каже, въ пълната смисълъ на думата съзнаха, че сж българи; тѣ повдигнаха най-напрѣдъ знамето за черковната ни независимостъ, което знаме роди и политическото ни освобождение. Тѣ, които по-напрѣдъ съзнаха, че сж българи, единъ день, когато въ Македония бждатъ въведени реформи, тѣ повече ще се съзнаятъ, и тогава ще има двама брати свободни, и ние пакъ единъ день ще осъвнемъ съ единъ втори 6 септемврий. Това е толковъ естествено, щото не може да бжде друго-иче. Нѣма да кажатъ тѣ, че искатъ да се възкреси империята на нѣкой Александъръ Велики; нѣма да отиде дотамъ тѣхниятъ шовинизмъ да кажатъ, че Александъръ Велики е билъ навѣрно славянинъ, нѣма да кажатъ: ние сме отдѣлно славянско племе, а, слѣдвателно, можемъ да съществуваме отдѣлно отъ България. Това е толковъ естествено, щото така мисли българскиятъ народъ, такава е волята на българския народъ и така трѣбва да мислятъ неговитѣ прѣдставители. Който не мисли така, не е българинъ. (Гласове: Нѣма ли да свършите?) Азъ свършвамъ. (Гласове: Продължавайте утрѣ.) Още едно нѣщо ще кажа. Въ 5 минути ще свърша. Г-да! Нека ми бжде позволено да кажа още едно нѣщо. Каквото щатъ да говорятъ хората, но азъ ще ви го кажа.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Продължавайте утрѣ, моли Ви се.

Д-ръ П. Гудевъ: Съ по-голяма охота ще Ви слушаме утрѣ.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Остава една минута г. Ношковъ да свърши.

Д. Петковъ: Вашата рѣчь е много интересна. затова продължете я утрѣ.

Д-ръ П. Ношковъ: (Продължава.) Г-да! Нека ми бжде позволено да кажа още нѣколко думи.

Кой каквото ще да говори. Каза се, че чувствата нѣмали никакво значение въ политиката, че на първо мѣсто стояли интереситѣ. Това е вѣрно, че на първо мѣсто стоятъ интереситѣ, но не малка роль играятъ и братскитѣ чувства. Кой каквото ще да казва, за България има трима велики руски императори. Единиятъ е великъ спрѣмо България, защото я освободи, другиятъ е великъ, защото трѣя толковъ години обидитѣ, които отъ извѣстни партии му се напасаха, когато международнитѣ ни отношения бѣха прѣкъснати, а третиятъ е великъ, както каза г. Геннадиевъ, по своето снисхождение, който тури всичко въ забвение. Азъ ви казвамъ, че руската политика написа въ своята и българската история слѣдующитѣ факти: припознаването на Н. Ц. Височество, ходенето на Н. Ц. Височество

на коронацията на сегашния Руски императоръ, посѣчението на Н. Ц. Височество заедно съ о бозѣ-почившата княгиня Мария-Луиза и Прѣстолонаслѣдника, приемането на руския царъ да стане кръстникъ на Н. Ц. В. Прѣстолонаслѣдника, идването на руската ескадра въ българскитѣ води, за която пишеше г. Петковъ, че ще затъне въ Бургазкитѣ води и нѣма да си отиде; идването на велики князь Александъръ Михайловичъ, който е, може би, прѣдтеча за бждщето посѣщение на Н. И. Височество въ България. Това сж факти, които говорятъ, че отношенията между България и Русия започватъ. (М. Такевъ: Отъ името на партията ли говорите?) Азъ говоря това, което моето сърце диктува. Слѣдователно, тия факти дѣйствително започватъ и така съществуващитѣ връзки между освободителитѣ и освободенитѣ. И азъ ще свърша, като кажа, че рускиятъ народъ чрѣзъ своя прѣдставителъ, Н. И. В. Николай Ц, не се стѣснява да изкаже при пръвъ даденъ случай опази политика, която Русия води спрѣмо България. Вие знаете, че по случай 25-годишнината отъ обявяването на Освободителната война сж били размѣнени между Н. Ц. Височество и между руския императоръ двѣ телеграми. Вие трѣбва да знаете телеграмата, която е отправилъ Н. Ц. Височество. (Гласове: Знаемъ я.) Въ отговоръ на тази телеграма казва Н. И. Величество — азъ не зная руски, но ще ви я прочета на славянски: — (Чете.)

„Съ искренною радостью получилъ телеграмму, отправленную изъ древней болгарской Обители. Прошу Ваше Королевское Высочество принять Мою благодарность за чувства выраженные Мнѣ въ знаменательный день, положившій начало великой освободительной войны. Горючо желаю дальнейшаго мирнаго преуспѣванія Болгарій въ твердой увѣренности, что залогъ такового лежитъ въ тѣсномъ единеніи съ Россіей, кровью сыновъ своихъ запечатлѣвшей братскую любовь къ единовѣрнымъ и единоплеменнымъ славянскимъ народностямъ.“

Н и к о л а й.

Вие виждате, г-да народни прѣдставители, че при такъвъ единъ тѣржественъ случай, когато въ Русия се отпразнува 25-годишнината отъ Освободителната война, единъ великъ руски императоръ, черно на бѣло, да казва, че той желае мирното прѣуспѣване на България съ твърда увѣреностъ, че залогътъ на това мирно прѣуспѣване лежи въ тѣсното единение съ Русия, която е запечатлила съ кръвта на своитѣ синове братската любовъ къмъ единовѣрната и единоплеменна славянска народностъ. Ако Царьтъ-Освободителъ своитѣ слова осъществи, мигаръ сегашниятъ руски императоръ това, което говори, нѣма да го осъществи? Какъ може България да прѣуспѣва? Казва България ще прѣуспѣва съ мощната подкрѣпка на Русия. И нека ми бжде позволено да кажа, че най-блѣстящиятъ елмазъ на руската корона е, може би, освобождението на България. И този елмазъ ще блѣщи и нѣма да се намѣри никой руски

императоръ, който да иска да го затъмни; напротивъ, ще се намъри другъ руски императоръ, който ще приложи къмъ тази корона още единъ блъстящъ елмазъ. Нека ми бъде позволено да кажа това, което се крие въ моето сърце: вие, невърни томовци, ще дойде денъ, когато ще повърватъ, (Ржкоплъскане отъ дъсницата и центра. — Сгъхъ въ лъвицата.) но вие ще повървате само тогава, когато единъ денъ, слѣдъ осъществението на Санъ-Стефанска България, внуцитъ и правнуцитъ на тия македонци, които сега туку сръщу Народното Събрание дѣлатъ камъни за въздигане паметника на Царъ-Освободителя, бждатъ заставени отъ събитията да издигнатъ и тамъ нѣйдъ въ Солунъ вторъ единъ паметникъ! И, дай Боже, да бжде въздигнатъ, докато ние бждемъ живи! Това може да кажете, че е единъ блътъ, но това е такъвъ блътъ, който може да се осъществи единъ денъ. (Ржкоплъскане отъ дъсницата.)

М. Такевъ: Имамъ едно питане къмъ г. Министъръ-Прѣседателя.

Моля г. Министра на Външнитъ Работи да освѣтли народното прѣдставителство, продължава ли да нѣма звание за издаването ираде за ржкополагането на архимандритъ Фирмилиана?

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Официално съобщение отъ нашия дипломатически агентъ до тази минута нѣмамъ, но частнитъ свѣдѣния отъ тая заранъ гласятъ, че такова ираде е имало подписано.

М. Такевъ: Ираде, значи, има.

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: Има постъпило отъ Министерството на Финанситъ едно прѣдложение, което сега се раздаде на народнитъ прѣдставители.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Искамъ думата по опрѣдѣлението на дневния редъ.

Прѣдъ видъ на питането, което се отправи отъ почтения народенъ прѣдставителъ г. Такевъ, и на

отговора, който се даде отъ г. Министъръ-Прѣседателя, моля утрѣ на пръвъ дневенъ редъ да се постави моята интерпелация по въпроса за Фирмилиана.

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: Дневниятъ редъ е опрѣдѣленъ; той още не е свѣршенъ.

М. Такевъ: Въпросътъ е много важенъ, г-нъ прѣдседателю!

Д-ръ Н. Геннадиевъ: И сега ако се бѣга отъ дебатитъ по въпроса, не знамъ кога ще имъ дойде редътъ.

И. Вобековъ: (Казва нѣщо по адресъ на г. Такева.)

М. Такевъ: Азъ единъ денъ ще чета и твоето писмо до Консулова, г-нъ Вобековъ!

И. Вобековъ: И азъ ще чета твоето!

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ ще се съглася съ г. Геннадиева на половина. Азъ ще моля утрѣ на пръвъ дневенъ редъ да се продължатъ разискванията по отговора на тронното слово до извѣстно врѣме, а послѣ да поемемъ интерпелацията на г. Геннадиева; така щото, и той да бжде удовлетворенъ, само да не отбѣгваме отъ питането, което той дава. Но азъ държа на тронното слово: то отъ толкова врѣме се разисква и не желая да го оставимъ на вторъ дневенъ редъ. Обаче, съгласенъ съмъ до 5 ч. да се разисква по него, а послѣ по интерпелацията на г. Геннадиева.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Нѣмамъ нищо.

Прѣседателствующъ Д. К. Поповъ: Има постъпило едно прѣдложение отъ Старозагорския народенъ прѣдставителъ, г. Драгиевъ, за намаление дневнитъ на г. г. народнитъ прѣдставители.

Сгѣдва дневниятъ редъ тѣй, както се нареди. Засѣданieto се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. и 10 м. вечеръта.)

Прѣседателъ: Д. Цанковъ.

Подпрѣседатели: { Д. К. Поповъ.
А. Франгя.

Секретаръ: П. Шоповъ.

Началникъ на Стенографическото бюро: Т. Гължбовъ.